

ORTADOĞU

uluslararası
siyaset
dergisi

analiz

Mayıs - Haziran 2020 • Cilt: 11 • Sayı: 93 • Fiyatı: 12 ₺

Şİİ YABANCI SAVAŞÇILARI VE
SÜLEYMANİ SONRASI "DİRENİŞ EKSENİ"

SİYASET VE GERÇEKLIK ARASINDA
"RADİKAL İSLAM" VE
"İSLAMİ TERÖR" SÖYLEMİ

IRAK'TAKİ DARBE SÖYLENTİLERİ
NE ANLAMA GELİYOR?

“

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Türkiye’de eksikliği hissedilen Ortadoğu araştırmaları konusunda kamuoyunun ve dış politika ile ilgilenen çevrelerin ihtiyaçlarına yanıt verebilmek amacıyla Ocak 2009 tarihinde kurulmuştur. ORSAM Ankara merkezli, tarafsız ve kâr amacı gütmeyen bir düşünce kuruluşudur.

ORSAM, Ortadoğu ile ilgili bilgi kaynaklarını çeşitlendirmeyi ve bölge uzmanlarının düşüncelerini Türk akademik ve siyasi çevrelerine doğrudan yansıtabilmeyi hedeflemektedir. Ortadoğu ülkelerindeki devlet adamlarının, bürokratların, akademisyenlerin, stratejistlerin, gazetecilerin, işadamlarının ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin Türkiye’de konuk edilmesini kolaylaştırarak, yerel perspektiflerin gerek Türkiye, gerek dünya kamuoyuyla paylaşılmasını sağlamaktadır.

Bu amaçlar doğrultusunda ORSAM, Ortadoğu’daki sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmelere yönelik çalışmalar yapmakta ve bunları kamuoyuna sunmaktadır. Ortadoğu ve uluslararası politika konularının daha sağlıklı kavranması ve analiz edilebilmesini amaçlayan ORSAM, kamuoyuna ve karar alıcılara çözüm odaklı aydınlatıcı bilgiler sunmakta ve siyasa yapımına katkıda bulunmayı hedeflemektedir.

Bu doğrultuda bölgesel gelişmelerin analizi yanı sıra, bölgesel sorunlara farklı politika alternatiflerini de içeren projeksiyonlar üretmektedir. Kapsamlı ve çözüm odaklı analizler sunabilmek için farklı disiplinlerden gelen, alanında yetkin araştırmacıların ve entelektüellerin nitelikli çalışmalarından faydalanmaktadır. ORSAM, bölgesel gelişmeleri ve trendleri titizlikle irdeleyerek ilgililere ulaştırabilen güçlü bir yayın yelpazesine sahiptir.

”

Ortadoğu Araştırmaları Derneği Adına
Yayın Sahibi
Prof. Dr. Ahmet Uysal

Editör ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Dr. Mustafa Yetim

Editör Asistanı
Nurbanu Akcan

Danışma Kurulu
Prof. Dr. Birol Akgün
Prof. Dr. Mehmet Şahin
Prof. Dr. Meliha Altunışık
Prof. Dr. Tayyar Arı
Prof. Dr. Cengiz Tomar
Prof. Dr. Muhittin Ataman
Prof. Dr. Mahir Nakip
Prof. Dr. Muhsin Kar
Prof. Dr. Kemal İnât
Prof. Dr. Zekeriya Kurşun
Prof. Dr. Mesut Özcan
Doç. Dr. İsmail Numan Telci

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Ahmet Uysal
Doç. Dr. İsmail Numan Telci
Dr. Mustafa Yetim
Dr. Göktaş Sönmez
Dr. Recep Yorulmaz

Arapça Çeviri
Ceyda Beşirli

Grafik - Tasarım
Mustafa Cingöz

Yönetim Merkezi
Ortadoğu Araştırmaları Merkezi (ORSAM)
Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok. No: 3
Çankaya / Ankara
Tel: +90 850 888 15 20 Faks: +90 312 430 39 48

Baskı: KD Karton Dijital Matbaacılık Ltd. Şti.
Zübeyde Hanım Mah. Koyunlu Han 95/36 Ankara
Telefon : +90 312 341 52 39
Sertifika No: 44423

Fotoğraflar: Anadolu Ajansı (AA), Shutterstock

Cilt 11, Sayı 93, Mayıs-Haziran 2020
Yerel Süreli Yayın
Basım Tarihi: 30 Nisan 2020

ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ yayınıdır.

Bu dergide yer alan yazılardaki değerlendirmeler, aksi belirtilmedikçe ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

© 2019 ORSAM

Dergideki tüm yazıların telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunun uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayınlanamaz.

 Middle East Studies Association
 EBSCO HOST tarafından taranmaktadır.

ORSAM, the Middle East Studies Association (MESA) üyesidir.

Değerli okuyucular,

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki gelişmeleri iki ayda bir alanında uzman kişilerle değerlendirdiğimiz ve bahsi geçen bölgedeki olaylara ilişkin farklı senaryoları dikkatinize sunan Ortadoğu Analiz dergisinin yeni sayısı ile tekrar siz değerli okuyucularımızın karşısındayız. Yine bölgedeki önemli gelişmelere ilişkin iki aylık bültenin ve ORSAM tarafından gerçekleştirilen etkinlikler kısmının yer aldığı bu sayımız, dünyayı ve dolayısıyla ülkemizi ocak ayından itibaren etkileyen koronavirüs salgınının Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki sosyo-politik gelişmeleri nasıl şekillendirdiğine ayrıca odaklanmaktadır. Öncelikle İran'da ortaya çıkan söz konusu pandemiye karşı bölgedeki ülkelerin izledikleri politika biçimleri farklı olmasına rağmen hiçbir devletin koronavirüs tehdidini yok saymadığı ve bu tehlide karşı adeta savaş ilan ettiği anlaşılmaktadır.

Bu çerçevede bu sayımız, öncelikle koronavirüsün küresel gelişmelere ve sonrasında Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesindeki değişen politik ve ekonomik etkilerini açıklamaya çalışmaktadır. Bu genel başlıkların yanı sıra koronavirüs tehdidine karşı Körfez'de alınan tedbirler ve bu tedbirin Körfez'deki uluslararası ilişkileri ele alınmaktadır. Bu süreç boyunca koronavirüse karşı mücadelesi tartışmalı bir hale dönüşen İran'ın süreci değerlendirme ve aldığı önlemler incelenmektedir. İran'ın yanı sıra Irak, Suriye ve İsrail gibi ülkelerdeki pandemi sürecine

ilişkin güncel bilgiler ve analizler de dergimizin bu sayısında yer almaktadır. Bu sayımızın diğer odak noktası ise pandemi ile birlikte şimdilik yeterince gündemde olmayan İdlip meselesine ilişkin gelişmelerdir. Halihazırda ağır ekonomik ve sosyal sorunlara ve Esad rejiminin uluslararası insancıl hukuku hiçe sayan saldırılarına maruz kalan İdlip bölgesinin güvenli bölge olarak inşa edilmesinde şubat ve mart aylarında Türkiye'nin önemli askeri-siyasi girişimler yürüttüğü görülmektedir.

Dolayısıyla pandeminin de yol açacağı muhtemel etkileri dikkate alan İdlip merkezli Suriye gelişmelerini analiz eden önemli bazı çalışmalarımız da bu sayıda yer almaktadır. Bu temel iki konunun yanı sıra Irak, Libya, İsrail, Mısır, Cezayir ve Suudi Arabistan'a ilişkin önemli gelişmeler de bu sayımızda tartışılan başlıklar arasında bulunmaktadır. Ayrıca "İslami terör" ve "radikal İslam" söylemlerinin arka planı ve Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani'nin öldürülmesi sonrasında daha fazla gündeme gelen İran dış politikasında Şii yabancı savaşçıların etkisi dergimizin bu sayısında ele alınan diğer bölgesel meselelerdir. Son olarak yine dergimizin temel unsurlarından olan gündemdeki konuyu bir film üzerinden değerlendirme klasiğinde "Bab'Aziz" adlı filmin yaşadığımız salgına ilişkin anlamını siz değerli okuyucularımızın dikkatine sunmaktayız.

Keyifli okumalar dileğiyle...

İÇİNDE KİLER

Mayıs-Haziran 2020 Cilt: 11 Sayı: 93

04 Ortadoğu Gündemi: Türkiye ve Ortadoğu

KAPAK DOSYASI

08 Koronavirüs Sonrası Arap Dünyası / Prof. Dr. Ahmet Uysal

12 Kovid-19'un Ortadoğu'daki Çatışma Bölgelerine Etkileri / Doç. Dr. İsmail Numan Telci

16 Kovid-19 Salgınının Ortadoğu Ekonomilerine Yansımaları / Dr. Recep Yorulmaz

20 Körfez Ülkelerinin Koronavirüs ile Mücadelesi / Gökhan Erel – Nurbanu Akcan

24 İran'da Koronavirüs Salgını / Mustafa Caner

32 Koronavirüs Salgını Karşısında
Irak Hükümet Kurumları / Dr. Watheq Al-Sadoon

36 Irak'ta IŞİD'i Güçlendirebilecek Faktörler:
Siyasi İstikrarsızlık ve Koronavirüs Salgını / Sercan Çalışkan

40 İsrail'deki Hükümet Krizine Koronavirüs Çözümü / Haydar Oruç

LEVANT

İDLİB'İ BEKLEYEN YENİ FELAKET: KOVİD-19

Hamza Haşıl

44 Suriye Krizi'nin 10. Yılı / Oytun Orhan

52 İdlib'teki Radikal Örgütlerin Türkiye-Rusya
Anlaşmasına Yönelik Tutumları / Dr. Samir Alabdullah

BÖLGESEL GELİŞMELER

60 Irak'taki Darbe Söylentileri Ne Anlama Geliyor? / Feyzullah Tuna Aygün

64 Libya Krizinde Katar / Dr. Mustafa Yetim

72 Suudi Arabistan'da Siyasi ve Toplumsal Dönüşüm ve Meşruiyet Krizi
/ Doç. Dr. Muharrem Hilmi Özev

76 Cezayir Mizab Vadisi Üzerindeki Toplumsal Çekişme / Abdennour Toumi

28 KAPAK DOSYASI

ABD İŞGALİNİN 17. YILI: IRAK'TA DURUM VE GELECEĞE DAİR BEKLENTİLER

Bilgay Duman

56

SURİYE İÇ SAVAŞI'NIN MUHASEBESİ: ÇÖKMÜŞ BİR EKONOMİ

Oğuzhan Demirdöğen

48

Şİİ YABANCI SAVAŞÇILAR VE SÜLEYMANİ SONRASI "DİRENİŞ EKSENİ"

Dr. Göktuğ Sönmez

80

20

24

GÜVENLİK VE STRATEJİ

İsrail Penceresinden
Bahar Kalkanı Harekâtı / Gökhan Batu

84

Siyaset ve Gerçeklik Arasında "Radikal İslam" ve
"İslami Terör" Söylemi / Ramazan Oduncu

88

SİNE KRİTİK

Salgın Sonrası Yeniden Bab'aziz: Virüs ve
Aşk Olarak Ölüm / Doç. Dr. Sertaç T. Demir

92

ETKİNLİK

ORSAM Mart-Nisan 2020 Etkinlikleri

95

SİSİ DÖNEMİNDE MISIR ORDUSU

Firuze Yağmur Gökler

68

32

40

44

76

ORTADOĞU GÜNDEMİ

5 Mart 2020

- Her yıl milyonlarca Şii Müslüman'ın ziyaret ettiği Necef ve Kerbela'da Kovid-19 salgını nedeniyle dini turizmin büyük bir darbe aldığı kaydedildi. Turizm sektöründe çalışan dört binden fazla kişinin işini kaybettiği öğrenilirken, dini turizminin koronavirüs dışında ülkedeki hükümet karşıtı gösterilerden de direkt olarak etkilendiği belirtildi.

12 Mart 2020

- Cezayir'de tüm ilk ve orta dereceli okullar ile üniversitelerin koronavirüs sebebiyle kapatılmasına karar verildi.

15 Mart 2020

- İsrail Başbakanı Netanyahu'nun üç ayrı yolsuzluk dosyası nedeniyle hakkında açılan davanın ilk duruşması koronavirüs nedeniyle ertlendi.

8 Mart 2019

- Lübnan Başbakanı Hassan Diyab, ülkenin, tarihinde ilk kez temerrüde düşeceğini belirterek, "Kamu borcu 90 milyar doları aştı. Lübnan, dünyanın en borçlu ülkesi olma yolunda" dedi.
- Suudi Arabistan'da Veliht Prens Muhammed bin Salman'a "darbe girişiminde" bulunduğu iddiaları üzerine, en az 20 prensin daha tutuklandığı öne sürüldü.

13 Mart 2020

- Katar'da Kovid-19 nedeniyle toplu taşıma hizmetleri geçici olarak durduruldu.
- Cezayir ile Fas arasında uçak seferlerinin salgın nedeniyle geçici süreyle askıya alındığı açıklandı.
- Irak Sağlık Bakanlığı, ülke içi seyahatlerin belirli durumlar haricinde yasaklandığını açıkladı.

16 Mart 2020

- Suudi Arabistan'da aralarında yargı, ordu ve emniyet mensuplarının da yer aldığı çoğu kamu çalışanı 298 kişi yeni bir "yolsuzlukla mücadele operasyonu" kapsamında gözaltına alındı.

9 Mart 2019

- Katar'da, koronavirüs nedeniyle ikinci bir duyuruya kadar eğitime ara verildi.
- Suudi Arabistan'da tutuklu bulunan Filistinli ve Ürdünlü Hamas Hareketi üyelerinin yargılanmasına başlandığı belirtildi.

14 Mart 2020

- Suudi Arabistan'da salgın nedeniyle uluslararası yolcu uçak seferleri askıya alındı.
- Koronavirüs nedeniyle Irak'ta 6 bin kişinin bulunduğu cezaevinde, mahkumların aileleriyle telefon üzerinden iletişim kurması kararı alındı

17 Mart 2020

- Irak Cumhurbaşkanı Berhem Salih, hükümeti kurma görevini eski Necef Valisi Adnan ez-Zurfi'ye verdi.
- ABD, Irak'ın batısındaki el-Kaim askeri üssünü boşaltarak üssü Irak güvenlik güçlerine devretti.

18 Mart 2020

- Irak'ta Şii 5 siyasi blok, yeni hükümetin kurulma görevinin eski Necef Valisi Adnan ez-Zurfi'ye verilmesini kabul etmediklerini açıkladı.
- Yemen'de Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) destekli silahlı gruplar, Yemen hükümet güçlerinin kontrolündeki Sokotra adasındaki limana baskın düzenledi.
- Terör örgütü PKK/YPG, Afrin şehir merkezine 5 füzeyle saldırı düzenledi. 3 sivil hayatını kaybetti, 9 sivil yaralandı.

19 Mart 2020

- Suudi Arabistan yönetimi, petrol fiyatlarının düşmesi nedeniyle 2020 bütçesinde 50 milyar riyallik (13,3 milyar dolar) küçülme kararı aldı.

22 Mart 2020

- Beşar Esad rejimi, Suriye'de ilk koronavirüs Kovid-19 vakasını açıkladı.

24 Mart 2020

- İsraili insan hakları kuruluşu B'Tselem, koronavirüsün Gazze'de yayılmasının abluka nedeniyle bir felakete yol açacağı uyarısını yaptı.
- Mısır'da salgının yayılmasını engellemek için ülke genelinde 19.00-06.00 saatlerini kapsayan kısmi sokağa çıkma yasağı uygulanacağı ilan edildi.

25 Mart 2020

- Libya'da istikrarın sağlanmasının önüne geçen ve saldırılarını sürdüren Halife Hafter'e yönelik Ulusal Mutabakat Hükümeti tarafından (UMH) büyük bir operasyon başlatıldı. Öfke Volkanı Harekati Sözcülüğü, operasyona "Barış Fırtınası" adı verildiğini açıkladı.
- Etiyopya'nın ABD ve Dünya Bankası'nın arabuluculuğunda başlatılan görüşmelerin son oturumuna katılmaması ve iki ülkenin birbirine yönelik tehditleri, konuyu yeniden bölge gündemine taşıdı.

23 Mart 2020

- Cezayir'de son bir yıla damgasını vuran, ülke siyasetinde köklü değişimlere yol açan kitlesel protestolar, koronavirüs salgını endişesiyle yasaklandı.

28 Mart 2020

- Irak Türkmen Cephesi Başkanı Salihi, salgın nedeniyle gerçekleşmeyen Altunköprü Katliamı'nın 29. yılında anma törenlerinin ilerleyen günlerde yapılacağını bildirdi.
- UMH'ne bağlı Öfke Volkanı Operasyon Basın Merkezi tarafından yapılan açıklamaya göre, BAE'den kalkan mühimmat yüklü Ilyushin IL-76 tipi Rus yapımı kargo uçakları Libya'nın doğusuna 3 uçuş gerçekleştirdi.

29 Mart 2020

- Libya'da UMH'ye bağlı askeri birlikler, Halife Hafter'in önde gelen komutanlarından Tümgeneral Salim Diyak'ı etkisiz hale getirdi.
- Mısır'da yeni tip koronavirüs salgını nedeniyle 10 vilayete bağlı bazı kent ve köylerin karantinaya alındığı duyuruldu.

26 Mart 2020

- İran'da koronavirüs salgını nedeniyle şehirlerarası seyahat yasaklandı.

ORTADOĞU GÜNDEMİ

1 Nisan 2020

- Yemen'de hükümet güçleri, Husilerin kalesi olarak bilinen Sada ilinde yeni bölgeleri ele geçirdi.

4 Nisan 2020

- Filistin hükümeti yayılan koronavirüs salgını nedeniyle işgal altındaki Batı Şeria'daki el-Halil kentine bağlı Halhul ve Nablus kentinin güneydoğusundaki Kasra beldelerini karantina altına aldı.
- ABD, Irak'ın Enbar vilayetindeki Takaddum Hava Üssü'nü içindeki 3,5 milyon dolarlık askeri ekipmanla Irak ordusuna devredeceklerini açıkladı.

9 Nisan 2020

- Irak'ta Adnan Zurfi'nin görevi iade etmesi üzerine Cumhurbaşkanı Berhem Salih bu görevi, Şii grupların önerdiği ve diğer siyasi grupların da destek verdiği Mustafa Kazimi'ye verdi.

2 Nisan 2020

- Mısır hükümetinin, yurt dışından getirilen vatandaşların 14 gün zorunlu karantinaya alınması ve bu sürecin masrafinin vatandaşlara ait olması yönündeki kararı halkta öfkeye neden oldu.

6 Nisan 2020

- Esed rejiminin saldırılarında yerinden edilmiş yaklaşık 73 bin sivil, 6 Mart'ta yürürlüğe giren ateşksten sonra evlerine döndü.

10 Nisan 2020

- Irak'ın Selahaddin vilayetine bağlı Tuzhurmatu ilçesinin kuzey batısında terör örgütü IŞİD tarafından düzenlenen saldırıda 3 kişinin öldüğü ve 5 kişinin yaralandığı belirtildi.
- Kanada, Suudi Arabistan'a uyguladığı silah satışı yasağını kaldırdığı açıklandı.

3 Nisan 2020

- Irak yönetimi, Reuters Haber Ajansı'nın ülkedeki faaliyetini 3 aylığına durdurma kararı aldı. Kararın gerekçesinin ise ajansın yaptığı ülkede binlerce kişinin koronavirüse yakalandığı haberini yayınlaması olduğu açıklandı.
- Libya'da "Barış Fırtınası" operasyonu kapsamında, Hafter güçlerine ait 3 savaş uçağı ile çok sayıda tank, top, zırhlı araç ve ağır silahın imha edildiği belirtildi.

8 Nisan 2020

- Yemen hükümetine bağlı askeri birlikler, ülkenin kuzeyindeki Cevf vilayetinde Husilerin elinde bulunan Lebenat askeri kampının büyük kısmında yeniden kontrolü sağladı.
- Ürdün, Katar tarafından hibe edilen 44 askeri personel taşıyıcıdan 8'ini teslim aldı.
- Libya UMH, Mısır'dan ülkenin doğusundaki Halife Hafter'e bağlı militanlara askeri malzeme taşıyan bir geminin Tobruk Limanı'na ulaştığını duyurdu.

11 Nisan 2020

- Irak'ın Kerkük kentinde yeni tip koronavirüs önlemleri çerçevesinde uygulanan sokağa çıkma yasağı 19 Nisan'a uzatıldı.

12 Nisan 2020

- İsrail Cumhurbaşkanı Reuven Rivlin, Mavi-Beyaz İttifakı lideri Benny Gantz'ın koalisyon hükümetini kurmak için 2 hafta ek süre talebini reddetti.
- Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) Başkan Yardımcısı Cafer Şeyh Mustafa, IŞİD'in Irak merkezi hükümeti ve Peşmerge güçleri arasındaki bölgelerde çok güçlendiği uyarısında bulundu.

15 Nisan 2020

- Mısır'ın başkenti Kahire'de saldırı hazırlığı yapan terör hücrelerine baskın düzenlenmesinin ardından çıkan çatışmada 7'si terörist 1'i subay 8 kişi öldü, 3 kişi yaralandı.
- İran'ın İsfahan kentinde, sosyal medyada koronavirüs salgını hakkında asılsız ve provokatif paylaşım yaptıkları öne sürülen 23 kişi gözaltına alındı.

19 Nisan 2020

- Hakkında yolsuzluk davası açılması nedeniyle Netanyahu'nun tekrar başbakan olmasını istemeyen muhalifler, başkent Tel Aviv'deki Rabin Meydanı'nda gösteri düzenledi.

13 Nisan 2020

- UMH' askeri birlikleri, Trablus'un batısında yer alan Sabrata ve Surman'da kontrolü sağladı.
- BM Genel Sekreter sözcülerinden Farhan Haq tarafından Suriye'de 25 kişide virüse rastlanıldığı, 5 kişinin iyileştiği, 2 kişinin yaşamını yitirdiği bilgileri aktarıldı.
- İsrail'de koronavirüs salgını nedeniyle yaşanan ekonomik problemler sonucu 950 bine yakın kişi işinden ayrılması ile birlikte işsizlik yüzde 26'ya çıktı.

16 Nisan 2020

- Tunus Cumhurbaşkanı Kays Said, UMH Başbakanı Fayiz es-Serrac ile görüşmesinde Tunus'un Libya meselesine ilişkin olarak "yasal meşruiyetten" yana olduğunu ve aksi yöndeki hiçbir beyanın gerçeği yansıtmadığını dile getirdi.

20 Nisan 2020

- Yemen'deki İran destekli Husiler, dün başkent Sana'da alıkoydukları eski Kültür Bakanı Halid er-Ruveşan'ı serbest bıraktı.
- İsrail Başbakanı Netanyahu ile Mavi-Beyaz İttifakı lideri Gantz, koalisyon hükümetini kurma konusunda mutabakata vardı.

14 Nisan 2020

- Irak'ın Kerkük kentinde, ABD öncülüğündeki koalisyon gücünün hava desteğiyle terör örgütü IŞİD'e yönelik düzenlenen operasyonda bir Irak askeri ve IŞİD mensubu 23 kişinin öldüğü belirtildi.
- Suudi Arabistan tarafından Yemen'in doğusunda, Umman sınırında yer alan el-Mehra iline askeri takviye gönderildi.

17 Nisan 2020

- Suudi Arabistan'ın milli petrol şirketi Saudi Aramco, mayıs ayı itibarıyla müşterilerine günlük 8,5 milyon varil ham petrol arz edeceğini duyurdu.
- IKBY Başbakanı Mesrur Barzani, Covid-19 ile mücadele kapsamında, Erbil ve Süleymaniye vilayetleri arasındaki Zini Verte bölgesine bir Peşmerge birliği konuşlandırmayı KDP ve KYB arasında sert tartışmalara yol açtı.

23 Nisan 2020

- Irak Türkmen Cephesi (ITC) Başkanı Erşat Salihî, Türkmenlerin yer almadığı bir Irak hükümetinin eksik olacağını vurguladı.

KORONAVİRÜS SONRASI ARAP DÜNYASI

Birinci Dünya Savaşı ile Batı işgaline düşen Arap Dünyası, büyük sömürü ve parçalanma yaşamış ve aradan geçen sürede kağıt üstünde bağımsızlığını kazansa da gerçek anlamda ekonomik, siyasi ve hatta kültürel bağımsızlığını kazanamamıştır. Sömürge mirasının getirdiği parçalanmışlık ve yapay sınırlar 'sömürgeyle mücadele ediyoruz' bahanesiyle başa geçen diktatörlükler tarafından da sürdürülmüştür. Mısır lideri Cemal Abdunnasır'ın Arap dünyasını birleştirme sevdası ise çarpık ideoloji ve kötü yönetim dolayısıyla gerçekleşmemiştir.

hatta bu durumlar daha da kötüye gittiği için geçen yıl Arap Baharı 2.0 olarak tanımlanabilecek bir gösteri dalgasına şahit olunmuştur. Sudan, Cezayir, Irak ve Lübnan'da ortaya çıkan geniş halk gösterileri, hükümetleri düşürmüş veya değiştirmiştir.

Statükocu güçler ve onların desteklediği sağ ve sol radikal hareketler; Suriye, Libya ve Yemen'de birinci Arap Baharı'nı yolundan saptırmış ve Mısır gibi ülkelerde de darbecileri başa getirmiştir. İkinci dalga gösteriler ise kendi içinde *sabırla* radikalleşmeye izin vermeden değişim ısrarını sürdürmüş ve hala sürdürmektedirler. Ancak bu süreçler koronavirüs (Kovid-19) salgınının gelişi ile biraz sekteye uğrayacak gibi görünse de temel sorunlar ve dinamikler devam etmektedir. Arap toplumlarının refahı, huzuru ve demokрасisi arasında nerdeyse çok yakın bir bağlantı vardır.

Bölgesel Değişim Talepleri

Arap Baharı aslında kötü yönetimler ve onların arkasındaki Batı çıkarlarına karşı bir tür dekolonizasyon ve demokrasi çabası olarak, bu durumu sona erdirecek potansiyele sahipti. Ancak Batı'da ve Doğu'da küresel statüko güçleri ve onların bölgesel uzantıları Arap Baharı'nı sabote edip eskiye düzeni devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Bunu yaparken Arap isyanlarına yol açan faktörler ortadan kalkmadığı ve

Salgının Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Etkileri: Petrol ve Yabancı İşçiler Meselesi

Dünyayı sarsacağı tahmin edilen Kovid-19'un, bugünkü Arap Dünyası'nı derinden

“

Dünyayı sarsacağı tahmin edilen Kovid-19'un, bugünkü Arap Dünyası'nı derinden etkileyeceği açıktır. Başta petrol fiyatlarının keskin düşüşü neticesinde petrole dayalı ekonomiler derinden etkilenecektir.

”

Prof. Dr. Ahmet Uysal

ORSAM Başkanı

etkileyeceği açıktır. Başta petrol fiyatlarının keskin düşüşü neticesinde petrole dayalı ekonomiler derinden etkilenecektir. Körfez ülkeleri yanında Irak, Cezayir, Sudan ve Libya da bu durumdan olumsuz etkilenecektir. Çünkü bu ülkeler bütçe hesaplarını satacakları petrolün varilini 50-60 dolar üzerinden yapmışlardır. Bugün gelinen noktada fiyatlar yarıya düşerken, bütçe beklentilerini karşılamaları mümkün görünmemektedir. Kaldı ki eski fiyatlarla bile iyi yönetilmeyen ekonomilerin ortaya çıkardığı sıkıntılar yüzünden geçen yıl Irak, Cezayir, Sudan ve Lübnan'da büyük halk gösterileri olmuştur.

Körfez ülkeleri ayrıca kendi vatandaşlarının sayısı az olması nedeniyle büyük kalkınma projelerini gerçekleştirmek üzere genellikle Asya'dan çok sayıda düşük ücretli yabancı işçi getirmişlerdir. Kuveyt'teki nüfusun yüzde 79'i yabancılardan oluşmaktadır. Suudi Arabistan ve Umman hariç diğer Körfez ülkelerinde yabancı nüfus ki bunların çoğu göçmen işçilerden oluşmaktadır yarından çok fazladır. Bu işçiler ayrıca salgına karşı daha savunmasız durumdadır. Sınırlı kendi imkânlarıyla ülkelere dönmeleri zor görünüyor ki birçoğu zaten karantina altında tutulan bölgelerde yaşadığı için dışarı çıkamamakta ve varsa işine gide-memektedir.

“

Salgının getirdiği sarsıntıyla bugün işsiz kalan yabancı işçiler nerdeyse tamamen açıkta kalmış durumdadır. Katar dışında onlara maaş ödeyeceğini söyleyen ülke olmamış; çoğu hükümet onları ülkelere göndermeye çalışmaktadır. Kuveyt, Umman ve Suudi Arabistan yabancılarını aleni olarak geri gönderme politikası uygulamaktadır.

”

Körfez'deki yabancı işçiler arasında hatırı sayılır derecede Arap da bulunmaktadır: Mısırlı, Sudanlı, Filistinli, Ürdünlü ve Mağribliler. Örneğin, söz konusu bölgede bulunan beş milyona yakın vatandaşından Mısır, yıllık 26 milyar dolar döviz girdisi sağlanmaktadır. Diğer ülke ekonomileri için de bu rakamlar ciddi düzeydedir. Yine Kovid-19 krizinden önce İran ile giriştiği mücadele, bölgesel krizler, Katar ambargosu gibi kendi içinde yaşanan çekişmeler yüzünden Körfez ülkelerinin (özellikle Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) ekonomileri sarsılmaya başlamış ve yabancılarını geri gönderme çabası içine gir-

mişlerdir. Krizle beraber bu işçileri geri göndermek bir vakia halini almıştır.

Körfez ülkelerinde yarı köle gibi çalışan işçiler şimdi çok daha zor durumda kalmışlardır. Bazı ülkeler koronavirüs istatistiklerinde hasta vakalarını vatandaş ve yabancı diye ayrı beyan etmektedirler. Bu durum uluslararası toplum tarafından hastalıkta bile ayrımcılık yaptıkları eleştirilerine yol açmıştır. Salgının getirdiği sarsıntıyla bugün işsiz kalan yabancı işçiler nerdeyse tamamen açıkta kalmış durumdadır. Katar dışında onlara maaş ödeyeceğini söyleyen ülke olmamış; çoğu hükümet onları ülkelere göndermeye çalışmaktadır. Kuveyt, Umman ve Suudi Arabistan yabancılarını aleni olarak geri gönderme politikası uygulamaktadır.

Daha önce dışardaki işçileri birer döviz makinesi olarak gören kendi ülkeleri de onlara sahip çıkmamaktadır. Örneğin, sözleşmesi biten Mısırlılar, Pakistanlılar ve Hindlilerden imkânı olanlar bile uçuşlar durduğu için kendi ülkelere dönememekte; imkânı olmayanlar ise daha perişan durumdadırlar. Hindistan ve Pakistan gibi

lkeler de vatandaşlarını geri almakta acele etmemektedir. Çünkü dönen kişi sayısına kıyasla bahsi geçen ülkelerin, isteyen vatandaşları getirmek için maddi kaynakları ve sağlık-karantina tesisleri oldukça zayıf durumdadır. Yıllık 100 milyar doları bulan Körfez'den çıkan içi dövizlerinin dibe vurması, içi gönderen ülkeleri ve ailelerini de derinden etkileyecektir. İşiilerin geldiği ülkeler zaten genel olarak fakir ülkelerdir ve şimdi ise daha zor durumda kalacaklardır.

Körfez'de petrol satışıının ve ekonominin zayıflaması bu ülkelerin bölgesel ve küresel rolünü zayıflatacaktır. Suudi Arabistan ve BAE, bölgedeki çatışmaların önemli sponsorları olarak ön plana çıkarmakta; maddi imkânlarını hem kendi çıkarlarını desteklemek hem de bölgedeki statükoyu korumak için maddi yardım, yatırım ve rüşvet diplomasisini tekil veya kombine olarak kullanmaktadırlar. Bu ülkelerin, darbeciler ve silahlı çatışmalar için sarf ettikleri kaynakların israfı ve İran ile girdikleri dolaylı mücadelenin getirdiği kaygılar neticesinde yatırım fırsatlarını kaçırdıkları görülmekteydi.

Salgından önce zorlanmaya başlayan Körfez ekonomilerinin –ki Katar ekonomisi de ambargo yüzünden olumsuz etkilenmiştir– petrol fiyatlarının dibe vurmasıyla daha da sarsılacağı anlaşılmaktadır. Petrole ilişkin azalan talebi elinde tutmak için Suudi Arabistan zellikle Rusya ile fiyat savaşına girmiştir. ABD Başkanı Donald Trump'ın baskısıyla biraz üretimi düşürerek fiyatları yukarıda tutma konusunda taraflar anlaşmış olsalar da talebin azlığı her durumda

onları zorlamaya devam edecektir. Yakın zamanda bu durumun değişmesi kolay olmayacaktır, çünkü hepsinin ekonomisi büyük ölçüde petrole bağımlıdır.

Turizm Endeksli Ekonomilerin Salgın Karşısındaki Muhtemel Durumları

Mısır rejiminin koronavirüs salgınından etkilenmesi özel bir örnek olarak incelemeye değer bir konudur. Mısır ekonomisi; tarım, turizm, içi dövizleri ve dış yardimlarla ayakta kalmaya çalışmaktaydı. Zaten tarım ürünleri ucuz olduğu için bu sektörün kârı da sınırlıdır. Salgın dolayısıyla ülkelerin ie kapanması ve insan hareketinin kısıtlanması tüm lkelde turizm sektörünü baltalamıştır. Yıllık turizm geliri 12 milyar civarında olan ve 2013 askeri darbesinden bu yana zaten zorlanan Mısır ekonomisinin bu kaybı telafi etmesi zordur. Benzer şekilde özellikle dışarıda çalışan içi dövizleri Mısır'ın milli gelirinin yüzde 10'nu oluşturmaktaydı.

“

2008 küresel mali krizinden sonra ekonomik darboğaz aşılamadığı için Arap Baharı'na yol açan isyanlar ortaya çıkmıştır. Arap Baharı'nın beşiği Tunus ekonomisi son derece kınılgandır. Bugünkü krizin 2008'den çok daha derin olacağı beklendiğinden, bu sorunlar çok daha yoğun huzursuzluklar ve hareketlenmeler ortaya çıkarabilecektir.

”

Dünyada ve özellikle Körfez'de kötüleşen çalışma şartları dolayısıyla azalan içi dövizleri, Mısır'ın bütçe açığını daha da artıracaktır. şimdiden Körfez lkeleri, Mısırlı işiileri geri göndermeye başlamış ve Mısır ise vatandaşlarını geri almakta zorlanmakta veya direnmektedir. Hatta bu yüzden Mısır ile Kuveyt arasında diplomatik sürtüşmeler bile ortaya çıkmıştır. Mısır'ı doğrudan olumsuz etkileyecek bir diğer konu, daha önce Mısır askeri

rejimine Körfez'den yapılan yardımlardır. Herkesin fakirleştiği dönemde bugüne kadar 90 milyar doları aşan Körfez mali yardımların gelmesi artık mümkün değildir. Dolayısıyla Mısır'da Sisi rejiminin Kovid-19 krizini atlattması pek kolay görünmemektedir.

Turizm ve işçi dövizlerinin azalması Mısır gibi birçok Arap ülkesini olumsuz etkileyecektir. Turizmin güçlü olduğu Fas, Tunus ve BAE gibi ülkelerin turizm gelirlerinin azalması neticesinde sıkıntıya düşmeleri muhtemeldir. Zaten 2008 küresel mali krizinden sonra ekonomik darboğaz aşılamadığı için Arap Baharı'na yol açan isyanlar

ortaya çıkmıştır. Arap Baharı'nın beşiği Tunus ekonomisi son derece kırılgandır. Bugünkü krizin 2008'den çok daha derin olacağı beklendiğinden, bu sorunlar çok daha yoğun huzursuzluklar ve hareketlenmeler ortaya çıkarabilecektir. Zaten geçen yıl (Lübnan, Irak ve Cezayir gibi) birçok ülkede ciddi gösteriler olmuştur.

Bugün geline noktada petrol ve doğal gaz olsun veya olmasın Arap ekonomileri, üreten bir ekonomiye olmadığı için Kovid-19 salgını ve bu salgının getirdiği ekonomik krizden çok derinden etkilenmektedirler. Salgından önceki yıl büyük gösteriler görülen ülkeler, siyasi

istikrara kavuşmadığı gibi ekonomik olarak da zor durumda kalacaklardır. Tunus ve Fas gibi bazı ülkeler halihazırda IMF'nin kapısı çalmış durumdadır. Ortaya çıkan yaygın soruna kredi sağlasa bile IMF'nin de çözüm bulamayacağı aşıkardır.

“

Koronavirüs krizinin belki de önemli sonucu, ekonomik gücü azalan Körfez ülkelerinin çatışma çıkarma ve sürdürme potansiyelinin ve yardım-rüşvet diplomalarının etkisinin azalacak olmasıdır.

”

Salgının getirdiği kriz sonucunda Körfez ülkelerinin petrol gelirlerinde yaşadıkları düşüş, diğer ülkelerdeki turizm, işçi döviz ve yardımları olumsuz etkilediğinden, söz konusu ülkeler ciddi ekonomik ve siyasi sorunlar yaşayacaklardır. Koronavirüs krizinin belki de önemli sonucu, ekonomik gücü azalan Körfez ülkelerinin çatışma çıkarma ve sürdürme potansiyelinin ve yardım-rüşvet diplomalarının etkisinin azalacak olmasıdır. Bu da Pakistan ve hatta Mısır üzerinde hacminden çok daha fazla etkili olmalarına engel olacaktır. Kısa vadede işçi dövizlerinden mahrum olan büyük nüfuslu ülkeler, kendi ekonomilerini canlandırmak için daha kalıcı ve etkili çözümler bulmak zorunda kalacaklardır. Bu durum güçlü ekonomisiyle Türkiye'nin bölgedeki ağırlığını destekleyeceği gibi, üretime dayanarak kalkınmak isteyen ülkeler için de bir örnek teşkil edebilecektir. ■

KOVİD-19 SALGINININ ORTADOĞU'DAKİ ÇATIŞMA BÖLGELERİNE ETKİLERİ

“

Koronavirüsün çatışma bölgelerine etkisi daha ziyade savaşan tarafların pozisyonlarını değiştirip değiştirmeyeceklerine yönelik olurken, kırılgan ülkelerde ise salgının yaratabileceği olumsuz etkilerden endişe edilmektedir.

”

Doç. Dr. İsmail Numan Telci

ORSAM Başkan Yardımcısı

Ortaya çıkışıyla birlikte küresel düzeyde ekonomi ve ticaret başta olmak üzere siyaset, toplumsal hayat ve dini yaşam gibi alanlarda ciddi etkileri görülen Kovid-19 salgını, çatışma bölgelerini kaçınılmaz bir şekilde etkilemektedir. Koronavirüsün çatışma bölgelerine etkisinin en fazla gözlemlendiği noktalardan birisi Ortadoğu'dur. Nitekim dünya çapında silahlı çatışmaların en yoğun biçimde yaşandığı bölgeler arasında Suriye, Yemen ve Libya gibi ülkeler Ortadoğu bölgesinde bulunmaktadır. Öte yandan bölgenin en uzun soluklu çatışmasına

sebepe olan Filistin-İsrail sorunu ve yine bölgede kırılganlıklarıyla öne çıkan Mısır, Sudan ve Lübnan gibi ülkeler de Kovid-19 salgınından ciddi oranda etkilenmektedir. Koronavirüsün çatışma bölgelerine etkisi daha ziyade savaşan tarafların pozisyonlarını değiştirip değiştirmeyeceklerine yönelik olurken, kırılgan ülkelerde ise salgının yaratabileceği olumsuz etkilerden endişe edilmektedir.

Salgında Mısır

Bu anlamda en çarpıcı örneklerden birisi nüfusu 100 milyonu aşan Mısır'dır. Baskıcı Abdülfettah el-Sisi rejiminin siyasi istikrarı tam anlamıyla sağlayamadığı ve ekonomik problemlerin giderek derinleştiği Mısır'da, zayıf sağlık altyapısı ve hükümetin önlem almadaki başarısızlığı koronavirüsün ciddi olumsuz etkiler doğurmasına neden olabilecektir. Uluslararası gözlemciler, Mısır'da hükümet tarafından yayınlanan verilerin şeffaflığı konusunda kaygı duyarken salgının açıklanandan çok daha fazla can kaybına neden olduğunu ifade etmektedirler. Bununla birlikte Kovid-19 salgını ülke ekonomisini de ciddi biçimde etkile-

yecektir. Mısır'da ekonominin bel kemiği olarak bilinen turizm sektörünün yıllık bazda tarihi bir gerileme yaşayacağı tahmin edilmektedir. Öte yandan sanayi, ticaret ve servis sektörlerinde de önemli durgunluklar yaşanacak, bu da hali hazırda kemer sıkma politikalarından bunalan Mısır halkı için ekonomik koşulların daha da zorlaşmasını beraberinde getirecektir. Kovid-19'un Mısır gibi ciddi bir genç nüfusa sahip olan bir ül-

kede kamu sağlığı ve ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri, sadece bu ülke ile sınırlı kalmayabilir. Siyasi ve ekonomik istikrarsızlığın yol açacağı belirsizlik ortamı güvenlik endişelerinin artmasına neden olabileceken, Mısır'dan Avrupa ülkelerine yasadışı göçün artmasına da yol açabilecektir. Öyle ki, Mısır'ın koronavirüs sebebiyle yaşadığı zorlukların ciddiyeti, yabancı ülkelerdeki Mısır vatandaşlarının ülkeye getirilmesi konu-

sunda Mısır yönetiminin yaşadığı isteksizlik ve kayıtsızlıktan anlaşılabilir.

Salgının Yemen-Libya Çatışmalarına Etkisi

Kovid-19 salgınının Ortadoğu'da doğrudan çatışma yaşanan ülkeler üzerinde de etkileri gözlemlenmektedir. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve İran gibi Yemen'deki çatışmaya en fazla müdahil olan dış aktörler, koronavirüsün ülkelerinde meydana getirdiği hasarlara odaklanmışken, dış operasyonlarında vites düşürme stratejisi izlemek durumunda kalabilirler. Nitekim Suudi Arabistan'ın Husilerle yaşanan çatışmalarda ilk önce iki haftalık ve ardından bir aylık sürelerde olmak üzere ateşkes ilan etmesi bunun bir göstergesi olarak görülebilir. Suudi Arabistan'ın ateşkes ilan etmesi koronavirüsün küresel etkilerinin de bir sonucu olarak petrol fiyatlarında ciddi düşüş yaşanmasının ardından gerçekleşirken, temel motivasyonun sadece bu olduğu da şüphelidir. Nitekim ateşkesi izleyen günlerde Yemen'in güneyinde BAE tarafından desteklenen Güney Geçiş Konseyi'nin (GGK) koronavirüsün etkilerinden doğan belirsizlik ortamını fırsata çevirme girişimiyle öz yönetim ilan etmesi Riyad'ın kararıyla bağlantılı olarak görülebilir. GGK'nın öz yönetim ilanı küçük bir coğrafyayı (Aden ve çevresi, el-Mukalla şehri ve çevresi) kapsamakta ve sürdürülebilir olmaktan uzaktır. Öz yönetim ilanının sınırlı olması, güneydeki Şebve, Sokotra, Mahra ve Hadramavt valilerinin GGK'nın öz yönetim kararını reddetmelerine bağlıdır. Fakat, bu söz konusu ge-

lişme BAE'nin Yemen'deki uzun vadeli stratejisine hizmet edebilecek bir gelişmedir. Bu stratejinin tam manasıyla hayata geçirildiği bir ortamda BAE destekli GKK ile Suudi Arabistan'ın desteklediği Yemen merkezi hükümeti, Kuzey'de Husilere yönelik hareketler gerçekleştirebilecek ve bu tehdidi birlikte bertaraf etmeyi hedefleyeceklerdir. Bu sayede Riyad ve Abu Dabi'nin Yemen'deki amaçlarına ulaşması planlanmaktadır. Ancak bu planın ne derece gerçekleşebilir olduğunu son gelişmelerin ışığında tahmin etmek güçtür.

Koronavirüs salgını sürecini fırsata çevirmeye çalışan; ancak bunda pek de başarılı olamayan bir diğer BAE destekli silahlı grup ise Libya'nın doğusunda varlık gösteren General Halife Hafter güçleridir. Salgının bölgesel ve küresel etkilerinin ciddi biçimde hissedildiği mart ayının sonlarında, Halife Hafter güçleri başkent Trablus'u ele geçirmek üzere saldırılarını arttırmıştır. Hafter güçleri Trablus ve civarındaki bölgelere hava saldırılarını düzenlemiş ve bazı stratejik yerleşimleri ele geçirmiştir. Ancak özellikle BAE, Rusya ve Mısır gibi ülkelerden lojistik destek alan Haf-

ter'in bu girişimi Türkiye'nin askeri olarak desteklediği uluslararası tanınırlığı olan Ulusal Mutabakat Hükümeti (UMH) tarafından püskürtülmüştür. Bu süreçte Türkiye'nin Silahlı İnsansız Hava Araçları (SİHA) Trablus hükümetinin savunmasında ciddi fayda sağlarken, Rusya ve BAE'nin Hafter'e olan desteği bu sayede etkisiz kılınmıştır. Öyle ki, Trablus hükümetine bağlı askeri birlikler Hafter'in operasyonlarında hayati öneme sahip Terhune kentini kontrol altına almak için geniş çaplı harekât başlatarak sahada ciddi ilerlemeler gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla BAE'nin desteklediği Hafter güçlerinin koronavirüs salgını sonrası ortaya çıkan belirsizlikten faydalanma girişimleri de sonuçsuz kalmıştır.

“

Gerek savaşın harap ettiği sağlık altyapısının yetersizliği gerekse kamplarda hijyen ve sosyal mesafe kurallarından uzak şartlarda yaşamak zorunda olan milyonlarca kişi için virüsün yayılma ihtimali endişe yaratmaktadır. Bu noktada gerek Suriye içerisinde gerekse Lübnan, Ürdün ve Türkiye gibi ülkelerde bulunan milyonlarca mültecinin salgının yayılma ihtimaline karşı özellikle korunmaları hayati önem taşımaktadır.

”

Suriye Meselesinde Salgın ve Türkiye'nin Girişimleri

2011 yılından bu yana devam eden iç savaşın ciddi yaralar açtığı Suriye'de ise Kovid-19 salgını ilk etapta ciddi bir insani krizi tetiklememiştir. Ancak gerek savaşın harap ettiği sağlık altyapısının yetersizliği gerekse kamplarda hijyen ve sosyal mesafe kurallarından uzak şartlarda yaşamak zorunda olan milyonlarca kişi için virüsün yayılma ihtimali endişe yaratmak-

tadır. Bu noktada gerek Suriye içerisinde gerekse Lübnan, Ürdün ve Türkiye gibi ülkelerde bulunan milyonlarca mültecinin salgının yayılma ihtimaline karşı özellikle korunmaları hayati önem taşımaktadır. Bu noktada mültecileri barındıran ülkeler ve uluslararası örgütlerin önlemlerini yoğunlaştırmaları gerekmektedir. Öte yandan her ne kadar doğrudan bir çatışma bölgesi olması hasebiyle virüsün bölgeye taşınma imkanı sınırlı olsa da bir taraftan diğer ülkelerden gelen yabancı askerler diğer taraftan da terör örgütlerinin virüsü bir silah olarak kullanma girişimleri, bu anlamda endişeleri artırmaktadır. Bununla birlikte bölgede silahlı unsurlarını bulunduran Türkiye, Rusya ve İran gibi ülkeler de koronavirüsün kendi askeri güçlerine bulaşmaması için büyük çaba sarf etmektedir. Bu çerçevede Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) bölgedeki unsurları bir taraftan terörle mücadele faaliyetlerine devam ederken, bir taraftan da virüsün olası etkilerinden en üst düzeyde korunmaya çalışmaktadır.

Devletlerin terör örgütleriyle mücadelesi bağlamında ise Türkiye'nin PKK ve bölgesel uzantılarıyla olan mücadelesi ele alınabilir. Koronavirüs salgınının hükümet tarafından hızlı bir şekilde kontrol altına alındığı Türkiye'de, virüsün askeri unsurlara yayılmaması konusunda ciddi bir titizlikle çalışılmıştır. Nitekim özellikle Irak ve Suriye'nin kuzeyinde PKK ve uzantısı terör unsurlarıyla mücadelesine devam eden, bir taraftan da Suriye'de Esed rejimi karşıtı muhaliflere desteğini sürdüren Türkiye'nin bu operasyonlarını başarılı bir şekilde

sürdürmesi Ankara'nın bölgesel çıkarları açısından hayati önem taşımaktadır. Bu çerçevede özellikle Irak ve Suriye'nin kuzeyinde düzenlenen operasyonlarda onlarca terörist etkisiz hale getirilmiştir. Öte yandan Türkiye, bölgesel çıkarlarını koruma konusunda da sınırlarının çok ötesinde hamlelerini sürdürmektedir. Libya'da meşru hükümeti devirme girişimlerine devam eden Halife Hafter güçlerine karşı Trablus hükümetine destek olan Türkiye'nin özellikle Doğu Akdeniz'deki çıkarlarını koruyabilmesi Libya'da UMH'nin varlığını sürdürebilmesi ve Hafter ve onu destekleyen bölgesel unsurlara karşı ayakta kalabilmesine bağlıdır.

Koronavirüs salgını tüm dünyada olduğu gibi Ortadoğu'daki çatışma alanlarında da beklenmeyen sonuçlar doğurma potansiyeli barındırmaktadır. Öyle ki, birtakım aktörler salgını fırsat olarak görürken, bazı durumlarda da salgın nedeniyle mevcut politikalar revize edilmek durumunda kalmaktadır. İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu salgını fırsat olarak gören aktörler arasında en göze çarpan isim olmuştur. İki kez yapılan se-

çimler sonucunda hükümetin kurulamadığı İsrail'de Netahyahu'nun iktidarı Kovid-19 salgını sayesinde bir süre daha devam etme fırsatı bulmuştur. Öte yandan İran ve Irak gibi ülkeler siyasi süreçlerindeki krizleri ya da küresel aktörlerle yaşadıkları problemlerden doğan baskının etkilerini en aza indirmek için bu süreci fırsat olarak değerlendirmişlerdir. Bunun yanında salgının yarattığı belirsizlik ortamı ve ekonomik kötüleşmenin, gelecekte Suudi Arabistan, BAE, İran ve Rusya gibi aktörleri Ortadoğu politikalarında vites düşürmeye zorlayabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Benzer bir tehlike Türkiye için de söylenebilir; ancak Ankara'nın hayati çıkarlarının söz konusu olduğu Libya, Suriye ve terörle mücadele gibi konularda geri adım atması düşünülemez.

Sonuç olarak Kovid-19 salgınının Ortadoğu'daki çatışma alanlarına etkisi kısa vadeli olmaktan ziyade uzun vadeli olabilecektir. Salgının etkileri bölge ülkelerini stratejilerini ve politikalarını gözden geçirmeye itecek, kimi aktörler ise bir takım revizyonlar yapmaya zorlayacaktır. ■

KOVİD-19'UN ORTADOĞU EKONOMİLERİNE YANSIMALARI

“Dünya ekonomisinin resesyona gireceğine artık kesin gözüyle bakılmasının ardından tüm dünya ülkelerinin hükümetleri ve merkez bankaları tedbirlerini gün geçtikçe arttırarak ilan etmektedir. Ortadoğu ülkeleri hem salgın hem de petrol fiyatlarındaki savaş nedeniyle gerekli tedbirleri almaktadır.”

Dr. Recep Yorulmaz

*Ekonomi Çalışmaları
Direktörü, ORSAM*

Bilindiği gibi, Çin'in Wuhan şehrindeki deniz ürünleri ve canlı hayvan satan bir pazarda ortaya çıkan bulgularla gündeme gelen yeni Koronavirüs,

Çin başta olmak üzere dünyanın birçok noktasına yayılmış durumdadır. Bu virüs, hızla tüm dünyada yayılmış ve dünya ekonomisini tehdit eder noktaya gelmiştir. Vaka ve ölüm sayısının her geçen gün arttığı bu ortamda virüsün etkilerinin dünya ekonomisini olumsuz etkilediği görülmektedir. Özellikle bu durum, hisse senedi fiyatlarında dalgalanmalara neden olup, kazanç projeksiyonlarını bastırmıştır. Bunun yanında, 2020

Avrupa Şampiyonası da dahil büyük liglerin spor müsabakalarının ertelenmesi ve hatta liglerin tatil edilmesiyle milyarlar dolarlık bir maliyet ortaya çıkmıştır. Salgının en fazla etkilediği alan olan hiz-

metler sektöründe yaşanan daralma, ekonomik yapısında turizm ve ulaşım sektörünün önemli payı olan ülkeler için yıkıcı sonuçlar doğurmuştur.

Salgının Ekonomik Etkileri

Virüs salgınının da etkisiyle meydana gelen petrol talep şokunun

petrol fiyatlarında düşüşe sebep olması, küresel ekonomide ayrı bir şok dalgası yaratmıştır. Bu düşüşte baş aktör konumunda olan OPEC'in en etkili üyesi Suudi Arabistan ve OPEC dışı petrol üreticilerinin en etkili ülkesi Rusya'nın, son toplantıda ek üretim kısıntısı kararında anlaşamamasının ardından Suudi Arabistan'ın üretimini artırma kararı ile fiyatlarda ikinci bir şok dalgası oluşmuştur. Böylece ekonomisi büyük ölçüde petrol gelirlerine dayanan Ortadoğu ülkelerinde salgının etkisi çok daha fazla hissedilmiştir.

Öte yandan, Ortadoğu ülkeleri için turizm, ülke ekonomilerine

nefes aldırان önemli bir sektördür ve petrol bazlı ekonomiyi çeşitlendirme yolunda stratejik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, turizm sektörünün önemini farkına varan bölge ülkeleri hedefleri doğrultusunda büyük yatırımlar yapmıştır. Özellikle, Körfez ülkeleri gelişmiş bir altyapı, güneş ve deniz, kültür, spor, alışveriş, kruvaziyer, toplantılar gibi insan yapımı cazibe merkezlerini kapsayan ve dünyanın tüm bölgelerini birbirine bağlayan önde gelen merkezlere ev sahipliği yapmaktadır. Ülke özelinde bakıldığında 2019 yılında Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) 17 milyondan fazla turiste ev sahipliği yaparken, Suudi Arabistan 21 milyon ve Mısır yaklaşık 9 milyon turiste ev sahipliği yapmıştır. 2020 yılında bölge ülkeleri turist sayılarını arttırmayı hedeflemiştir. Ancak koronavirüs nedeniyle dünyanın hareketsiz kalması ve turizm sektörünün sekteye uğraması bölge ülkelerinin hedeflerine ulaşmasının önünde engel olmuştur. Örneğin,

salgının ne kadar devam edeceği konusundaki belirsizlik, BAE'nin EXPO 2020 ev sahipliğini dolayısıyla da 20 milyon turist hedeflerini tehlikeye sokmuştur.

Salgının başlamasından itibaren ekonomik aktivitelerin azalması ile Ortadoğu ekonomilerinde özellikle gayrimenkul, ticaret, perakende ve ulaşım sektörleri üzerinde baskı oluşmaya başlamıştır. Özellikle ulaşım sektöründe ülke ekonomilerine katkısı büyük olan hava yolları firmaları, (Emirates ve Etihad vb.) seyahat kısıtlamaları nedeniyle ücret kesintileri (%25-50) ve işten çıkarmalar olabileceğini dile getirmiştir. Bununla birlikte, ekonomik çeşitliliğinde GSYH'lerinin önemli bir bölümünü oluşturan hizmet sektöründe yaşanan büyük daralma bu tarz ülkelere daha büyük zararlar vermiştir. Örneğin, 2019 yılında 12,6 milyar dolar turizm geliri elde eden Mısır'ın virüs sebebiyle 2020 yılında ayda 1 milyar dolar kaybedeceği ve 2020 yılındaki 12 milyon turist hedefine ulaşmayacağı tahmin edilmektedir. Ülke istihdamının

büyük bir bölümünü oluşturan turizm sektöründe yaşanacak daralma sonucunda işsizlik oranındaki artış da kaçınılmaz olacaktır. Mal ve hizmet ihracatındaki ve turizm sektöründeki sermaye harcamaları azalacak buna bağlı olarak da ülkedeki kredi büyümesi yavaşlayacaktır. ABD yatırım bankası Goldman Sachs tahminlerine göre, bu süreçte Mısır'ın ekonomisi %1 daralma yaşayacaktır.

Salgının en fazla etkilediği ülkelerden biri olan İran'da bu etkiler farklı açılardan incelenebilir. Devrimden bu yana küresel finans sistemi dışında duran İran, geçen haftalarda IMF'den "acil finans paketi" kapsamında 5 milyar dolarlık kredi talebinde bulunmuştur. Bunun yanı sıra IMF'nin koronavirüs salgınıyla mücadele eden ülkeler için öngördüğü 50 milyar dolarlık yardım paketinden faydalanmak istemesi bir politika değişimi olarak yorumlanabilir. Bu sayede küresel finans sistemine dahil olabilecektir. Ayrıca ABD yaptırımlarının kaldırılması için BM'den yardım istemesi de ülkenin

uluslararası sisteme dahil olmaya yönelik adımların ilki olarak gösterilebilir. Ekonomik kaynakların yetersizliği göz önüne alındığında ise İran'ın; Suriye, Irak, Yemen, Lübnan gibi ülke dışındaki askeri ve siyasi etkinlikleri de azalabilecektir.

Salgının Borsalara Etkisi

Ekonomileri yüksek oranda petrole bağlı olan Ortadoğu ülkelerinin koronavirüs salgını ile birlikte borsaları da olumsuz etkilenmiştir. Halihazırda siyasi durumları dışında ekonomik olarak da güçlü borsa ve şirketleri olmayan Irak, Lübnan, Filistin ve Umman borsaları dışında diğer borsaların, koronavirüs salgını ve petrole ilişkin fiyat savaşlarından etkilendikleri görülmektedir.

Borsada finansalları güçlü olan ve uluslararası şirketlere sahip olan İsrail, Mısır, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirliği borsaları yoğun bir şekilde bu olumsuz gelişmelerden etkilenmiştir. Özellikle bu ülkelerin önemli uluslararası

Tablo 1. Salgının Ülke Borsalarına Etkisi

Ülke	Borsa	12 Şubat	22 Mart	Değişim
Suudi Arabistan	Tedavül Borsası	7915,36	6171,91	22,03%
Mısır	EGX30	13845,16	9750,66	29,57%
Irak	ISX Main 60 (ISX60)	458,94	444,90	3,06%
İsrail	TA35	1751,59	1182,61	32,48%
Ürdün	Amman SE General	1873,89	1668,18	10,98%
Lübnan	BLOM Stock	618,72	599,74	3,07%
Umman	MSM 30	4108,12	3607,08	12,20%
Filistin	Al-Quds (PLE)	528,63	498,9	5,62%
Katar	QE General (QSI)	9953,37	8589,23	13,71%
Birleşik Arap Emirliği	ADX General (ADI)	5065,69	3552,61	29,87%

petrol şirketlerine sahip olması da ortak yönleridir. İsrail borsasında yer alan Delek ve Energean petrol şirketi, Suudi Arabistan borsasında ise Aramco şirketi bu gelişmelerden en çok olumsuz etkilenen şirketler olmuştur.

Salgının Etkilerini Gidermeye Yönelik Önlemler

Dünya ekonomisinin resesyona gireceğine artık kesin gözüyle bakılmasının ardından tüm dünya ülkelerinin hükümetleri ve merkez bankaları tedbirlerini gün geçtikçe arttırarak ilan etmektedir. Ortadoğu ülkeleri hem salgın hem de petrol fiyatlarındaki savaş nedeniyle gerekli tedbirleri almaktadır. Suudi Arabistan 32 milyar dolarlık, Mısır 6,4 milyar dolarlık ve Katar 20,5 milyar dolarlık destek paketleri açıklamışlardır. Ayrıca Katar, Filistin'e 150 milyon dolarlık bir yardımda bulunduğunu açıklamıştır.

BAE ilk etapta 1,36 milyar dolara denk gelen 5 milyar dirhemlik destekle vatandaşlarına ve işletmelere yardım sağlayacağını duyurmuştur. Bunun ardından 28 Mart'ta ikinci ve daha kapsamlı beş ayrı bölümden oluşan 34 milyar dolarlık ekonomik teşvik paketini açıklamıştır. Serbest bölgede yer alan şirketlerin 6 ay boyunca kira ödemeleri de ertelenecektir. Paket, bireylere ve şirketlere kesilen maddi cezaların ödemelerinin de iptal edilmesini içermektedir. Dubai, bu paket ile bölgede merkezi olduğu finans, girişimcilik gibi sektörleri ve Ortadoğu ofislerine ev sahipliği yaptığı birçok uluslararası şirketi salgının olumsuz

etkilerinden koruyarak gelecekte de faaliyetlerini sürdürmelerini sağlamayı amaçlamaktadır.

Benzer şekilde, Mısır hükümeti koronavirüs ile mücadele planını finanse etmek, bankalar aracılığıyla orta gelirli bireyler için gayrimenkul gelişimini finanse etmek ve borsaya destek olmak amacıyla sırasıyla 100 milyar (6,39 Milyar dolar), 50 milyar (3,2 milyar dolar) ve 20 milyar (1,28 milyar dolar) Mısır lirası kaynak ayırmıştır. Mısır Merkez Bankası, Kovid-19 salgını karşısında ekonomiyi desteklemek için son iki toplantısında sabit tuttuğu faiz oranlarını indirerek önleyici bir hamlede bulunmuştur. Uygulanan faiz indirimini tüm sektörlerde ekonomik faaliyetlerin desteklenmesine katkıda bulunacak istisnai bir önlem olarak gören Mısır Merkez Bankası'nın temel amacı, özel sektör büyümesini teşvik etmektir ve bu hamle küresel eğilimle aynı doğrultudadır. Ayrıca hamlenin; ekonomik büyümeyi, imalat sektörünü ve borsa performansını destekleyeceği düşünülmektedir.

Ekonomik olumsuzlukların halkı derinden etkilemeye başladığı İran da ekonomik kurtarma paketi açıklamıştır. Buna göre Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, 2020 bütçesinin yüzde 20'sine tekabül eden 1000 trilyon riyali (yaklaşık 6,3 milyar dolar) virüsle mücadeleye ayırdıklarını duyurmuştur. Tahsis edilen bütçenin bir kısmıyla salgından zarar görenlere hibe ve düşük faizli krediler verileceği ifade edilmiştir. Ayrıca paket kapsamında devlet sağlık sigortası ile hastaların koronavirüs kaynaklı sağlık masraflarının yüzde 90'ını karşılanacaktır.

Ülkeleri Neler Bekliyor?

Geçen hafta Amerika Birleşik Devletleri'nde Başkan Trump tarafından onaylanan 2,2 trilyon dolar ile şimdiye kadarki en büyük bütçeye sahip olan ekonomik teşvik paketi sonrasında dünya piyasaları canlanarak pozitif yönde hareket etmiştir. Ancak dünyanın en büyük ekonomilerinde koronavirüs salgını nedeniyle karantina ortamının genişlemesinin, petrol talebini düşüreceği etkisi ile petrol fiyatları 17 yılın en düşük seviyesine inmiştir. Dolayısıyla, Ortadoğu ülkelerinin ekonomileri önemli ölçüde gelir kaybına uğramaktadır.

Gelirleri azalan ülkelerin salgınla mücadele kapsamında kamu harcamaları da artmaktadır. Bu durum ülkelerin borç yükünün artmasına neden olmaktadır. Ekonomileri kısmen daha güçlü olan Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar, Bahreyn ve İsrail gibi ülkelerin bu durumla baş etmeleri biraz daha mümkünken diğer ülkelerin halihazırda yaşadıkları çeşitli sıkıntılarının katlanarak artacağı ve finansmanının güçleşeceği ortadadır.

Bu bağlamda, önümüzdeki süreçte, ekonomik yapının çeşitliliği ülkelerin gücünü belirleyecek en önemli faktörlerden biri olarak karşımıza çıkacaktır. Yaşanan Kovid-19 salgınıyla birlikte küreselleşmenin, sektöre uğradığı ve küresel felaketlere karşı işlevsiz kaldığının ortaya çıktığı bu dönemde, üniter devlet yapısının ve devletçi politikaların ön plana çıkacağı düşünülmektedir. Bu da güçlü bir devlet mekanizmasının varlığının önemini ortaya koymaktadır. ■

KÖRFEZ ÜLKELERİNİN KORONAVİRÜS İLE MÜCADELESİ

“

Vakaların görülmeye başlandığı ilk günlerde Suudi Arabistan, BAE ve Katar, çeşitli ulaşım kısıtlama tedbirlerini alarak ülkeleri içerisine yurt dışından gelebilecek olası yeni vakaları engellemeye çalışmanın yanı sıra ülkeleri içerisinde de koronavirüse karşı önlemlerini artırmaya başlamışlardır.

”

Gökhan Ereli

Araştırma Asistanı, ORSAM

Nurbanu Akcan

Araştırma Asistanı, ORSAM

Mart ayının ikinci haftasında Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından küresel salgın ilan edilen koronavirüs (Kovid-19) tüm Ortadoğu’da olduğu gibi Körfez ülkelerini de etkisi altına almış durumdadır. İlk kez Aralık 2019 tarihinde, Çin’in Hubei eyaletine bağlı Vuhan kentinde ortaya çıkan koronavirüse karşı Körfez ülkeleri, 2020 yılının Ocak ayından itibaren

çeşitli önlemler almaya başlamıştır. Diğer taraftan alınan önlemler, Nisan ayının ortaları itibarıyla Suudi Arabistan’da 5.800; Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)’de 5.300, Katar’da 3.700, Bahreyn’de 1.600, Kuveyt’te 1.400 ve Umman’da ise 900’ün üzerinde vakanın görülmesine engel olamamıştır. Koro- navirüs vakalarının günden güne artması söz konusu ülkeleri daha yoğun önlem almaya itmiş; alınan

bu önlemler, sosyo-ekonomik açıdan birtakım olumsuzlukları da beraberinde getirmiştir. Körfez ülkeleri, sınırlarının kapatılması neticesinde birbirileri ile sosyal ilişkilerini minimuma indirirken, Çin ile ticari ilişkilerini de benzer şekilde sınırlandırmışlardır.

“

Körfez'in diğer yakası İran ile uçuşların durdurulması ve İran'daki Körfez vatandaşlarının kendi ülkelerine getirilmesi süreçleri birbirini takip etmiştir.

”

Tamamında koronavirüs vakaları görülen Körfez ülkelerinin koronavirüse karşı mücadelelerini iki grup şeklinde incelemek mümkündür. İlk grupta siyasi olarak

daha fazla görünür olan ve ülke içi mobilitelerinin daha yoğun olması nedeni ile Suudi Arabistan, BAE ve Katar yer alırken, ikinci grupta siyasi olarak daha az görünür olan ve ülke içi mobilitelerinin görece daha az seviyelerde olduğu Kuveyt, Umman ve Bahreyn yer alacaktır.

Suudi Arabistan, BAE, Katar

Körfez ülkeleri, koronavirüsün öncelikle kendi sınırları içerisinde görülmesini engellemek amacı ile birtakım önlemler almış olsalar da bu ülkelerde pozitif vakaların tespit edilmeye başlanmasıyla birlikte, salgının ülke içerisinde yayılımını engellemek için benzer stratejiler izlemeye devam etmişlerdir. İlk etapta koronavirüsün merkezi olan Çin'in Vuhan kenti ve çevre vilayetlere karşılıklı olarak uçuş seferleri durdurulmuştur.

Daha sonra, Körfez'in diğer yakası İran ile uçuşların durdurulması ve İran'daki Körfez vatandaşlarının kendi ülkelerine getirilmesi süreçleri birbirini takip etmiştir. Çin hamlesinden sonra İran hamlesinin gelmesi, İran'ın diğer bütün Körfez ülkelerinden önce koronavirüs vakalarının tespit edildiği ve neredeyse küresel olarak en fazla vakanın görüldüğü ilk 5 ülke (ABD, İtalya, İspanya, Çin, İran) içerisinde olması sebebiyledir. İlk etapta yurt dışından Körfez'e olan hareketliliği engellemek amacı ile alınan bu önlemler, vaka sayılarını sınırlı sayıda tutmanın önemli bir bölümünü teşkil etmiştir.

Vakaların görülmeye başlandığı ilk günlerde Suudi Arabistan, BAE ve Katar, çeşitli ulaşım kısıtlama tedbirlerini alarak ülkeleri içerisine yurt dışından gelebilecek olası yeni vakaları engellemeye çalışmanın yanı sıra ülkeleri içerisinde de ko-

ronavirüse karşı önlemlerini arttırmaya başlamışlardır. Ulaşım kısıtlamalarının hemen ardından, camilerde ve benzeri ibadethanelerde toplu şekilde ibadet edilmesi geçici bir süre için durdurulmuştur. Suudi Arabistan; Cidde ve Katif gibi bölgeleri tamamen karantina altına alırken, Mekke’de bulunan Haremi Şerif ve Medine’de bulunan Mescid-i Nebevi’de ibadet edilmesine ilişkin yasak getirmiştir. Ayrıca ülkede eğitime ara verilmiş ve ticari taşıtlar haricinde ülkenin kara sınırları kapatılmıştır. Koronavirüs sebebi ile ülkede yoğun önlemler alınması neticesinde ise Suudi Arabistan’ın kraliyet ailesi içerisinde yapılan tutuklamalar ve petrol fiyatlarının düşmesi sonucu azalan petrol piyasası hakimiyeti ile ilgi gündemler de ikincil plana atılmıştır.

Birleşik Arap Emirlikleri de Suudi Arabistan gibi koronavirüs ile mücadele kapsamında sıkı tedbirler alınmıştır. Uçak seferlerin durdurulan ve eğitime ara veren BAE, trafik ve toplumsal mobilizasyonun engellenmesi adına belirli saatleri kapsamak koşulu ile sokağa çıkma yasağı ilan etmiştir. Önlemler kap-

samında toplu taşıma da yasaklanmıştır. Önlemlerin yanında vakaların tespitini kolaylaştırmak adına hamleler yapan BAE tarafından araç ile birlikte Kovid-19 testi geliştirilerek kısa sürede test yapılmasına imkân tanıyan bir sistem ortaya koyulmuştur. Sistemi ilk deneyenlerden bir tanesi de Abu Dabi Veliaht Prensi Muhammed bin Zayid olmuştur. Veliaht Prens’in koronavirüs testi yaptırmasının, daha önceden kendisi hakkında ortaya atılan koronavirüs nedeni ile enfekte olduğu iddialarına ilişkin bir cevap niteliği taşıdığı düşünülmektedir.

Körfez’de ablukanın olumsuz etkilerini bertaraf etmekte başarılı olan Katar ise koronavirüs ile mücadelesinde mevcut duruma yönelik olarak Körfez ülkeleri ile benzer politikalar izlemektedir. Ülkedeki vaka sayısının artış göstermesi ile birlikte teyakkuz haline geçen Katar yetkilileri, bütün vatandaşların ve yabancı işçilerin koronavirüse karşı korunacağını altını çizmişlerdir. Hali hazırda neredeyse 3 yıllık ambargo süreci sırasında vatandaşlar ve ülkedeki yabancılar arasında ülkeye duyulan

saygının artmasının getirdiği dayanışma ortamı da koronavirüs ile mücadelede Katarlı yetkililerin güvendiği bir dayanak olmaktadır.

Kuveyt, Umman, Bahrein

Nüfus anlamında Suudi Arabistan, BAE ve Katar’dan farklılaşan Kuveyt, Umman ve Bahrein’in koronavirüs ile mücadelesi nispeten daha kolay bir şekilde yürütmektedir. Bahsi geçen üç ülke arasında Bahrein’de, İran ile yolcu hareketliliğinin yüksek olması nedeni ile artan oranda vakalara tanık olunmuştur.

Kuveyt ve Umman’da ise birtakım tedbirlerin ivedi bir şekilde hayata geçirilmesi ile koronavirüs vaka sayılarının kontrol altına alınmaya başlandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu tedbirleri ise ülkelerin mali durumlarının koronavirüs ile mücadeleye yeterli pay ayırmaya müsait olması, görece nüfuslarının 4 milyon dolaylarında olması hasebiyle sosyal hareketliliğin az olması, turizmin diğer Körfez ülkelerine görece daha düşük seviyelerde olması ve yüksek kalitede hastane standartlarına sahip olunması olarak sıralanabilir. Vakaların düşük sayıda görüldüğü ve alınan önlemlerin etkisini gösterdiği üç ülke de diğer Körfez ülkeleri ile koronavirüs ile mücadele konusunda işbirliği yapmaktadır ve ülkelerin bu konudaki gelecekteki işbirliğine hazır oldukları anlaşılmaktadır.

Salgının Ekonomik Sonuçları

Koronavirüs salgınının küresel ekonomiyi olumsuz yönde etkile-

mesi, doğal olarak bu sisteme entegre olmuş Körfez ülkelerinde de benzer etkilerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu çerçevede ithalat ve ihracatta, dünyadaki tüm ülkelerin ilişki düzeylerini asgari seviyeye indirmeleri neticesinde düşüş yaşanmıştır. Benzer şekilde, alınan tedbirler neticesinde turizm ve hizmet sektörü gelirlerinin de ciddi oranda düşmesi bu ülkeler için ekonomik problemlerin büyümesine neden olmaktadır. Dolayısıyla bütçe dengesi daha çok yukarıda bahsi geçen sektörlerle bağımlı ülkelerin 2020 yılı için tahmin edilen cari açık rakamlarının artacağı tahmin edilebilecektir. Ekonomik açıdan zor duruma düşen bu ülkeler, salgın ile mücadele kapsamında fon ayırmıştır. Ayrılan fon miktarları; BAE'de 70 milyar dolar, Suudi Arabistan'da 32 milyar dolar, Katar'da 25 milyar dolar, Bahreyn'de 11 milyar dolar, Kuveyt'te ise 5 milyar dolar seviyelerindedir. Rakamlara bakıldığında hiç şüphesiz ki, hali hazırda düşen petrol fiyatlarının zorlayacağı Körfez ekonomileri, koronavirüs sebebiyle daha da zorlanacaktır.

Yaşanan gelişmeler, şüphesiz en büyük etkiyi havayolları üzerinde göstermiştir. Bu çerçevede, pek çok Körfez menşeli havayolu şirketi destinasyonlarını azaltmak durumunda kalmıştır. Ülkelerin vatandaşlarına mecbur kalmadıkça seyahat etmemeleri konusunda ısrarcı olması, hastalık kapma endişesi, iş hayatına ilişkin aksama gibi hususlar neticesinde havayolu şirketlerinin yolcu sayılarında ciddi bir düşüş yaşanmıştır. Körfez menşeli havayolu şirketleri yaşanan süreçte öncelikle vatandaşlar tarafından kendi ülkelerine dönmek amacı ile tercih edilmiştir. Dolayısıyla pek çok havayolu şirketinin mevcut uçuşlarında koltuk sayısı yüzde 50 veya altında seyretmektedir. Şirket gelirlerinde meydana gelen düşüş ile birlikte 200 Filipinli personelinin görevine son vermek zorunda kalan Katar Havayolları (Qatar Airways) gerektiğinde devletten mali destek alabileceğini ifade etmiştir. Dubai menşeli Emirates Havayolları şirketi ise, personellerini ücretsiz izne çıkartırken, Abu Dabi menşeli Etihad da benzer sorunlar ile karşı karşıya kalmıştır. Böylelikle, uğradıkları zarara dikkate

alındığında, söz konusu havayolları için bu süreci atlattık kolay olmayacaktır.

“
Ülkeler ekonomiye, sağlığa ve sosyal hayata ilişkin birtakım tedbirler alarak salgının etkilerini azaltmaya ve mevcut vaka sayılarını stabil tutmaya çalışmaktadırlar.

”
Sonuç olarak, koronavirüs salgını, her Körfez ekonomisi için aynı oranda olmasa da hepsi için olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Ülkeler ekonomiye, sağlığa ve sosyal hayata ilişkin birtakım tedbirler alarak salgının etkilerini azaltmaya ve mevcut vaka sayılarını stabil tutmaya çalışmaktadırlar. Ancak vaka sayılarındaki artış ile birlikte kısıtlamaların çoğalması ve alınan tedbirler neticesinde küresel ve bölgesel boyutta yaşanan ekonomik durgunluk devam ettikçe Körfez açısından olumsuz ekonomik senaryoların çeşitlenebileceği bir döneme girilebilecektir. ■

İRAN'DA KORONAVİRÜS SALGINI

“

İran'ın yönetici seçkinlerinin yaş ortalamaları yüksek olduğundan dolayı koronavirüse direnme şansları daha düşüktür. Yönetici seçkinlerin koronavirüse karşı savunmasız kalması halkın da siyasi otoriteye duyduğu güvenin azalmasına yol açmıştır.

”

Mustafa Caner

SETA & Sakarya Üniversitesi
Ortadoğu Enstitüsü

Tüm dünyanın gündeminde yer alan ve Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi ilan edilen koronavirüs salgını, Ortadoğu'da en büyük darbeyi İran'a vurdu. İran uzun süre virüsten en kötü etkilenen ülkeler sıralamasında Çin ve İtalya ile birlikte ilk üçte yer aldı. Salgının küresel merkezi, Avrupa ve ABD'ye kayınca İran sıralamada daha alt basamaklara gerilese de İran'da her gün binlerce yeni vaka bildirilmeye ve yüz civarında insan hayatını kaybetmeye devam ediyor. Bu yazının yazıldığı gün itibarıyla

vaka sayısı 80 bini, ölü sayısı da 5 bini aşmış durumdaydı.

İran'da ilk vakalar 19 Şubat tarihinde ülkenin dini merkezlerinden Kum kentinde ortaya çıktı. Sağlık Bakanlığı iki İran vatandaşının koronavirüs sebebiyle hayatını kaybettiğini açıkladı. Çin'e gidip gelen tüccarlar ve Uluslararası el-Mustafa Üniversitesi'nde öğrenim gören Çinli öğrenciler salgının Kum'da ortaya çıkmasının nedeni olarak gösterildi. Ancak salgın çok kısa süre içerisinde tüm İran vilayetlerine yayıldı. Son yıllarda ekonomik sorunlar, deprem ve sel gibi felaketlerle zaten belı bükülmüş olan İran halkı bir kez daha önemli bir sınavla karşı karşıya kaldı.

Tahran Yönetimi Alması Gereken Önlemler Konusunda Sınıfta Kaldı

Tahran yönetimi hastalığın yayılımını kontrol etmek için alması gereken tedbirler konusunda oldukça gecikmiş ve savruk davranmıştır. Karantina gibi hayati önlemleri “çağ dışı” olarak niteleyen İranlı yöneticiler, toplu faaliyetleri ve bu faaliyetlerin yapıldığı mekânlara girişi kısıtlama ya da tamamen yasaklama hususunda çok

geç kalmışlardır. Bu mekânlar arasında her gün yüzbinlerce kişinin ziyaret ettiği türbeler de bulunmaktadır. Çin ile gerçekleştirilen

ticaretin İran ekonomisi için önemli olması nedeniyle İran-Çin uçuşları olması gereken zamandan çok sonra iptal edilmiştir. Salgının ortaya çıkış merkezi olan Kum şehrinden ülkenin dört bir yanına insan akışı durmamış ve salgın tüm ülke sathına yayılmıştır. Şehirlerarası seyahatin, özellikle Kum kentinden, kısıtlanmaması yönetimin tedbirsizliğinin en yalın örneğidir. Nevruz zamanında milyonlarca kişinin tatil için yer değiştireceği bilinmesine rağmen bunun önü alınmamış ve binlerce yeni vaka ortaya çıkmıştır. Tahran'ın çok

önceden alması gereken tedbirleri aldığı noktada ise salgının kontrolü çoktan kaybedilmiştir.

İran yönetimi korona vakalarını bir süre gizlemekle de suçlanmaktadır. Bu suçlamaya göre, yönetimin en önemli gövde gösterilerinden olan 11 Şubat'taki İslam Devrimi yıl dönümü törenlerinden halkı soğutmamak ve 21 Şubat'taki meclis seçimlerine katılımı artırmak amacıyla Kum'daki vakalar daha önceden tespit edilmesine rağmen açıklanmamıştır. Bu durumun sebebi, yönetimin koro-

navirüsü hafife alarak son yıllarda kaybettiği meşruiyeti takviye için tören ve seçimlerdeki yüksek katılımdan medet umması olabilir. Sebebi her ne olursa olsun bu hesap pahalıya patlamıştır. Ayrıca devam eden süreçte de İran yönetiminin cari rakamları eksilterek sunduğu eleştirisi yapılmaktadır. Bu anlamda Dünya Sağlık Örgütü bölge yetkililerinden Dr. Rick Brennan'a kulak verdiğimizde, gerçek verilerin açıklananın en az beş katı olduğunu söylemektedir. Devletin süreç konusunda şeffaf davranmaması hem içeride hoşnut-

suzluk yaratmakta hem de dış yardımlar konusunda İran'ın aleyhine olmaktadır. Üstelik İran'ın önlem almakta gevşek davranması hastalığın komşularına yayılmasında da rol oynamıştır.

Yönetimin tedbirsizliği sonucunda sıradan halkın haricinde pek çok önemli siyasi ve dini figür de hastalığa yakalanmıştır. Hastalığa yakalanan bu figürlerin bir kısmı hayatını kaybetmiştir. Aralarında dini lideri seçmek, denetlemek ve gerekirse görevden almak gibi olağanüstü yetkilere sahip Uzmanlar Meclisi ve İslami Şura Meclisi ile Muhafızlar Konseyi arasındaki anlaşmazlıkları çözmek ve dini lidere danışmanlık yapmakla sorumlu Düzenin Maslahatını Teşhis Konseyi üyeleri ile İslami Şura Meclisi milletvekillerinin bulunduğu önemli siyasi isimler hayatlarını kaybetmiştir. Cumhurbaşkanı yardımcılarını, bakanlar, bakan yardımcılarını, dini liderin dış politika danışmanı, yargı gücü başkanının danışman ve yardımcılarını başta olmak üzere yüksek kademede bulunan pek çok kişi hastalığa yakalanmıştır. Pek çok din adamı, aralarında hatırı sayılır sayıda Aye-

tullah olduğu halde hastalığa yakalanmış veyahut hayatını yitirmiştir. İran'ın yönetici seçkinlerinin yaş ortalamaları yüksek olduğundan dolayı koronavirüse direnme şansları daha düşüktür. Yönetici seçkinlerin koronavirüse karşı savunmasız kalması halkın da siyasi otoriteye duyduğu güvenin azalmasına yol açmıştır.

“

Koronavirüs ile mücadele için yaptırımların kaldırılması gerektiğini sürekli tekrarlayan Tahran yönetiminin bu talepleri ise Washington'dan karşılık bulmak şöyle dursun, Trump yönetimi bir dizi ek yaptırımı daha yürürlüğe sokmuştur.

”

İran Zor Durumda

İslam Cumhuriyeti tarihinde sürekli Batılı kurumlarla arasına mesafe çeken, Mali Eylem Görev Gücü (FATF) gibi organizasyonlara katılmayan, yabancı sermayeye her zaman kuşkuyla bakan İran, yaklaşık 60 yıl aradan sonra IMF'ye başvurarak 5 milyar dolarlık yardım

talebinde bulunmuştur. Koronavirüs ile mücadele için yaptırımların kaldırılması gerektiğini sürekli tekrarlayan Tahran yönetiminin bu talepleri ise Washington'dan karşılık bulmak şöyle dursun, Trump yönetimi bir dizi ek yaptırımı daha yürürlüğe sokmuştur. ABD Dışişleri Bakanlığı, yaptırımların gıda ve tıbbi malzemeleri kapsamadığını, Tahran'ın ocak ayından beri bu malzemeleri ithal ettiğini söylemiştir. Yine İran Dışişleri Bakanı Cevad Zarif'in ABD yaptırımlarını gerekçe göstererek koronavirüs ile mücadele edemediklerini ifade etmesine karşılık İran Dini Lideri Ali Hamaney'in kontrolünde milyarlarca dolarlık kayıt dışı paranın olduğunu iddia eden ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Morgan Ortagus, “Yalan söylemeyi bırakın. Sorun yaptırımlar değil, rejim!” karşılığını vermiştir. Ancak ABD yaptırımları doğrudan tıbbi malzemeleri kapsamasa da bu malzemeleri ihraç eden uluslararası firmaların İran ile çalışma konusunda tereddütleri bulunmaktadır. Söz konusu firmalara daha sonra ikincil yaptırımlara hedef olmayacakları hususunda Washington yönetimince güvence verilmesi, İran'ın tıbbi malzeme ihtalini kolaylaştıracaktır.

Türkiye ise zor durumda kalan komşusuna mütemadiyen tıbbi malzeme ve teçhizat yardımı yapmaktadır. Benzer şekilde ABD'nin nükleer anlaşmadan çekilmesi üzerine Avrupa ülkelerinin anlaşmayı koruma ve ilgili yaptırımları bypass etme mekanizması olarak tasarlanan INSTEX sistemi kapsamında da İran'a ilk maddi kaynak aktarımı yapılmıştır. INSTEX çerçevesinde Almanya, Fransa ve İngiltere'nin

gönderdiği tıbbi malzemelerin İran'a ulaştığı bilgisi verilmiştir. Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü (MSF) de İran'ın İsfahan kentinde bir sahra hastanesi kurarak yardımda bulunmak istemiştir. Ancak önce İran Sağlık Bakanlığı, yardıma ihtiyaçlarının olmadığını gerekçe göstererek örgütün İran'da faaliyette bulunmasını kabul etmemişse de daha sonra Hükümet Sözcüsü Ali Rabii, MSF'ye teşekkür ederek tıbbi malzeme yardımlarından faydalanacaklarını söylemiştir. İran'ın bu tutarsız yaklaşımı, uluslararası kurumlara duyduğu şüphe ile aynı kurumların yardımına muhtaçlığı arasındaki çelişkinin kendi kurumları arasında yarattığı uyumsuzluktan kaynaklanmaktadır. Çin, Rusya, Birleşik Arap Emirlikleri, Özbekistan, Azerbaycan, Katar ve Japonya gibi ülkelerin yanı sıra DSÖ ve UNICEF gibi uluslararası kuruluşlar da İran'a yardımda bulunmuşlardır. İran Dini Lideri Hamaney, ABD'nin de yardım teklifinde bulunduğunu ancak bu teklifi reddettiklerini açıklamıştır. Hamaney'e göre, koronavirüs İranlıların genetik yapısına göre geliştirilmiş bir biyolojik silahtır. Hamaney dışındaki bir takım kıdemli siyasetler de virüsün ABD tarafından geliştirilen bir biyolojik silah olabileceğini iddia etmişlerdir.

İran'ın ekonomisi de süreçten son derece olumsuz etkilenmektedir. Doların İran riyali karşısındaki kıymeti 160.000 seviyesine ulaşmıştır. İran uzun bir müddet turizm gelirlerinden mahrum kalacaktır. Mart ayında durdurulan düşük seviyeli ekonomik faaliyetler 11 Nisan itibarıyla yeniden başlamış, aynı dönemde getirilen şe-

hirler ve vilayetler arası seyahat kısıtlamaları da peyderpey kaldırılmaya başlanmıştır. Ancak bu gevşemenin sebebi salgının kontrol altına alınmasından ziyade İran ekonomisinin tedbirlerinin yükünü daha fazla kaldıracak durumda olmamasıdır. Bu arada Cumhurbaşkanlığı Ruhani, Ulusal Kalkınma Fonundan 1 milyar dolar tutarında bir destek talep etmiş ve talep dini lider Ali Hamaney tarafından onaylanmıştır.

Her ne kadar Tahran, koronavirüsün olumsuz etkilerine rağmen bölgedeki Şii silahlı güçlere olan desteğini sürdürmeye devam etse de bunun uzun erimli sürdürülebilmesi şüphelidir. Üstelik Irak gibi kendisine bağlı binlerce savaşçının olduğu bir ülkede ABD ile yaşanabilecek krizlere karşı her zamankinden daha hassas ve zayıf durumdadır.

Ekonomisinin krizden olumsuz etkilendiği nispette bölgesel siyasetinin de aksayabilme ihtimali mevcuttur. Her ne kadar Tahran, koronavirüsün olumsuz etkilerine rağmen bölgedeki Şii silahlı güçlere olan desteğini sürdürmeye devam etse de bunun uzun erimli sürdürülebilmesi şüphelidir. Üstelik Irak gibi kendisine bağlı binlerce savaşçının olduğu bir ülkede ABD ile yaşanabilecek krizlere karşı her zamankinden daha hassas ve zayıf durumdadır. İran'ın salgınla olan mücadelesinin önümüzdeki aylarda da süreceği kesindir. Bazı tahminlere göre, Mayıs ayı ortalarında virüs yayılımı zirve noktasına ulaşacaktır. Bu tahminler ölü sayısının milyonu aşacağını da ifade etmektedir. İran'ın salgını kontrol etmek için çok sert tedbirlere başvurmaya başladığı aşikârdır. Ancak bu durumun ağır ekonomik, toplumsal ve siyasi maliyetlerinin olacak olması yöneticileri tereddütte bırakmaktadır. Söz konusu ağır maliyetler karşısında İran'ın dış desteğe ve yaptırımların kaldırılmasına olan ihtiyacı bir kere daha kendini göstermektedir. ■

İDLİB'İ BEKLEYEN YENİ FELAKET: KOVİD-19

“

Moskova mutabakatı ile sıcak çatışma ortamı büyük oranda azalmış olsa da tüm dünyada hızlı bir şekilde yayılmaya başlayan koronavirüs salgını (Kovid-19) İdlib'de yeni bir insani krize yol açma potansiyeli taşımaktadır.

”

Hamza Haşıl

Araştırma Asistanı, ORSAM

Suriye rejimi ve Rusya'nın 2019 yılının başından itibaren İdlib'e yönelik hava saldırılarının Mayıs 2019'da kara saldırıları ile eş zamanlı yapılmaya başlanması neticesinde bölgede büyük bir insansızlaştırma projesi başlatılmıştır. İdlib'in güneyi aralıksız şekilde vurularak sivil halkın Türkiye sınırına doğru göç etmek zorunda bırakılması, rejim ve Rusya'nın bölgedeki stratejik amaçlarından biri olmuştur. Bu doğrultuda; yollar, su ve elektrik tesisatları, okullar, camiler, pazar yerleri, fırınlar ve en önemlisi de hastaneler sistematik bir şekilde vurularak bölgede sosyal hayatın sürdürülmesine olanak sağlayacak

her türlü yapı yok edilmeye başlanmıştır. Saldırıları sonrasında 3,5 milyondan fazla bir nüfusa ev sahipliği yapan İdlib'in M-4 otoyolunun kuzeyi ile M-5 otoyolunun batısına kadar olan alanın rejim kontrolüne geçmeye başlaması kitlesel bir hareketlenmeye yol açmıştır. Bu hareketlenme sonucunda, Türkiye sınırına göç eden yaklaşık 1,5 milyon sivil, evsiz kalarak kamplarda veya kendi imkânları ile kurdukları çadırlarda yaşamak zorunda kalmıştır. Bölgedeki insani trajedinin önüne geçebilmek için 5 Mart 2020'de Türkiye ve Rusya arasında yapılan Moskova mutabakatı ile sıcak çatışma ortamı büyük oranda azalmış olsa da tüm dünyada hızlı bir şekilde yayılmaya başlayan koronavirüs salgını (Kovid-19) İdlib'de yeni bir insani krize yol açma potansiyeli taşımaktadır. Yaşanması muhtemel bu kriz, İdlib'de büyük bir insani yıkıma yol açmanın yanında Türkiye başta olmak üzere birçok ülkeyi de etkileme olasılığına sahiptir.

Tahrip Edilen Sağlık Altyapısı

Suriye'deki sağlık altyapısı, şiddetli çatışmalar ve hedef gözetmeksizin

yapılan saldırılar sonucunda büyük hasar görmüştür. Sadece Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 2016 ile 2019 yılları arasında Suriye'deki hastanelere 494 saldırı yapıldığı tespit edilmiştir. Bu saldırıların 300'den fazlası İdlib'e yönelik gerçekleştirilmiştir. Rejim'in İdlib'de kara saldırılarına başladığı

Mayıs 2019'dan itibaren bölgedeki sağlık merkezleri rejimin hava saldırılarına daha fazla maruz kalmaya başlamıştır. DSÖ'nün verilerine göre 2019 yılı içinde çoğunluğu İdlib'deki sağlık merkezleri olmak üzere her dört günde Suriye'de bir sağlık merkezi saldırıya uğramıştır. 2020 yılı başlangıcın-

dan itibaren ise sadece İdlib'de en az 67 sağlık merkezi rejimin hava saldırılarına maruz kalmıştır. Dolayısıyla, Türkiye ile Rusya arasında 5 Mart 2020'de yapılan Moskova Mutabakatı'na kadar rejimin İdlib'deki sağlık merkezlerine yönelik hava saldırılarının devam ettiği söylenebilir.

“

Salgının yayılmasını yavaşlatacak veya engelleyecek hijyen koşullarının ve sosyal mesafe kurallarının sağlandığı bir ortam söz konusu olmadığı gibi vaka tespiti için yeterli tıbbi ekipman da mevcut değildir.

”

Kamplarda veya münferit çadırlarda kalabalık aileler halinde yaşamak zorunda kalan insanlar doğal olarak her türlü hijyen şartından uzak kalmıştır. Rejimin aralıksız saldırıları sonucunda su ve elektrik altyapısının da büyük oranda hasar görmesi, İdlib'deki sağlık şartlarını daha da zorlaştıran bir diğer etken olmuştur.

Hastanelerin sistematik bir şekilde saldırıya uğramasına ek olarak, İdlib'in güneyinin rejim kontrolüne geçmesi sonucunda buradaki sivil halk, yerlerini terk ederek kuzeye göç etmek zorunda kalmıştır. Bu durum İdlib'deki sağlık sisteminin büyük oranda hasar görmesine yol açmıştır. Kamplarda veya münferit çadırlarda kalabalık aileler halinde yaşamak zorunda kalan insanlar doğal olarak her türlü hijyen şartından uzak kalmıştır. Rejimin aralıksız saldırıları sonucunda su ve elektrik altyapısının da büyük oranda hasar görmesi, İdlib'deki sağlık şartlarını daha da zorlaştıran bir diğer etken olmuştur. Sağlık altyapısının zayıflığına insanların olumsuz şartlarda yaşama zorunluluğu da eklenince İdlib'de sağlık hizmetine gereksinim duyan insan sayısı katlanarak artarken, bu hizmeti karşılayacak sağlık merkezlerinin sayıları ise ters orantılı olarak azalmıştır. Moskova Mutabakatı ile kısmi olarak rejim saldırılarının önüne geçilmiş olursa da

mutabakatın kırılma yapısı ileriki dönemlerde bölgede farklı senaryoların oluşmasına yol açabilir. Bunun yanı sıra, İdlib'deki mevcut sağlık altyapısı şu anki nüfusun ihtiyaçlarını görmekten çok uzaktır. Özellikle koronavirüs salgını ile mücadelede İdlib'in içinde bulunduğu tablodan iyimser bir şekilde bahsetmek pek mümkün değildir. Öyle ki, salgının yayılmasını yavaşlatacak veya engelleyecek hijyen koşullarının ve sosyal mesafe kurallarının sağlandığı bir ortam söz konusu olmadığı gibi vaka tespiti için yeterli tıbbi ekipman da mevcut değildir. Tüm bunların ötesinde, tespit edilmesi muhtemel pozitif vakalar için uygun tedavi şartlarından bahsetmek olası görünmemektedir.

Koronavirüse Karşı Alınan Önlemler

Koronavirüs salgını ile mücadele edebilmek için İdlib'deki mevcut imkânlar son derece kısıtlıdır. Rejim saldırılarından geriye kalan hastanelerde koronavirüs tanısı konulacak hastaları tedavi etmeye elverişli 400 civarında yatak mevcuttur; ancak bu yatakların sadece 20 tanesinde solunum cihazı bulunmaktadır. Ayrıca tüm bu yataklar, çeşitli ağır hastalığı olan hastalar tarafından mevcut durumda kullanılmaktadır. Ayrıca İdlib'deki tek virüs tespit merkezi olan Muhammed Şahim Mekki Sağlık Merkezi'nde sadece bir tane koronavirüs test cihazı bulunmakta ve bu bu cihazın günlük test kapasitesi 10 civarındadır. Benzer şekilde vaka tespiti için gerekli test kitleri de ihtiyacın çok altındadır.

DSÖ tarafından Mart 2020'den itibaren İdlib'deki sağlık merkezlerine bağışlanan test kitleri sadece 900 adettir ve Nisan 2020 sonuna kadar 5 bin test kitinin daha bağışlanacağı açıklanmıştır. Fakat İdlib'de 3,5 milyon civarında insanın yaşadığı göz önünde bulundurulduğunda mevcut bağışların Covid-19 salgını ile mücadelede ne kadar yetersiz kalacağı açık şekilde görülmektedir.

Koronavirüs ile mücadelede tıbbi şartların yetersizliğinin farkında olan İdlib'deki karar alıcılar, salgının yayılmadan engellenmesi noktasında yoğun çaba göstermeye başlamışlardır. İlk olarak, Covid-19 ile mücadele ekibi kurularak acil durum planı ortaya konulmuştur. Bu ekip salgına karşı alınacak önlemleri belirleyerek karar alıcıların da yardımıyla söz konusu önlemleri hayata geçirmeye başlamıştır. Özellikle, solunum cihazı bulunan yirmi yoğun bakım ünitesinin koronavirüs tespiti pozitif çıkacak hastalar için ayrılması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte bu yataklardaki mevcut hastaların durumunun ne olacağı belirsizliğini korumaktadır. Şüpheli vakaların izolasyonu için karantina merkezleri kurulmaya başlanmış ve halkın koronavirüs salgını hakkında bilinçlendirilmesi için kampanyalar başlatılmıştır. Ayrıca, Suriye rejimi bölgesinde olduğu gibi okullar tatil edilirken, camiler ise geçici olarak ibadete kapatılmıştır. Bunlara ek olarak, sivil toplum kuruluşlarının da desteği ile cadde ve sokaklarda dezenfeksiyon çalışmaları yürütülmektedir.

“

Salgının İdlib’de başladığı; ancak mevcut şartlar sebebiyle henüz tespit edilemediği varsayımı üzerinden hareket etmek, bölgede alınacak önlemler açısından daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır. İdlib’de salgının belirgin şekilde yaygınlaşması sadece İdlib için değil, bölge ülkeleri açısından da olumsuz sonuçlar doğurabilecektir.

”

İdlib’deki Krizin Diğer Ülkelere Etkisi

Kovid-19 salgınının İdlib’de görülmeye başlamasını uzak bir ihtimal olarak değerlendirmek mümkün değildir. Şu ana kadar, İdlib Muhammed Şahim Mekki Sağlık Merkezi’nde sonuçlandırılan testler ile İdlib’de çeşitli sağlık merkezlerinde uygulanıp Türkiye’de sonuç-

ları alınan testlerin negatif çıkmış olması, salgının İdlib’de yaygınlaşmaya başlamadığı anlamına gelmemektedir. İdlib’deki sağlık alt yapısının büyük oranda çökmüş olmasını koronavirus ile ilgili güvenilir sonuçlara ulaşılmasının önündeki en büyük engel olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla, salgının İdlib’de başladığı; ancak mevcut şartlar sebebiyle henüz tespit edilemediği varsayımı üzerinden hareket etmek, bölgede alınacak önlemler açısından daha sağlıklı bir yaklaşım olacaktır. İdlib’de salgının belirgin şekilde yaygınlaşması sadece İdlib için değil, bölge ülkeleri açısından da olumsuz sonuçlar doğurabilecektir. Başta Türkiye olmak üzere, bölgede askeri varlığı bulunan Rusya, İran ve Lübnan’ı Kovid-19 pandemisinden etkilenmesi muhtemel ülkeler olarak göstermek mümkündür. Türkiye’nin İdlib’deki gözlem noktaları ve askeri noktalardaki 10 binden fazla olduğu düşünülen askeri varlığı, İdlib’deki

olası bir salgından etkilenebilir. Ayrıca, bölgeye askeri olarak angaje olmuş olan rejim askerleri de İdlib’deki olası bir salgından etkilenmesi beklenen gruplar arasındadır.

İdlib’de birçok uluslararası yardım kuruluşunun faaliyet gösterdiğini belirtmek gerekmektedir. Birçok farklı ülkenin vatandaşları olan bu yardım kuruluşlarının personelleri, İdlib’deki olası bir koronavirüs salgınından etkilenebilecekleri gibi geri dönmeleri durumunda bu salgını ülkelerine de taşıyabilirler. Koronavirüs ile ilgili belirsizliklerin tüm dünyada devam ettiği bu süreçte İdlib’deki potansiyel tehdidin tüm ülkeler tarafından şimdiden dikkate alınması mevcut krizin yeni bir boyut kazanmaması açısından önemlidir. Bahar Kalkanı Harekâtı ve Moskova Mutabakatı sonucunda İdlib’deki sıcak çatışma ortamının büyük oranda sona ermesi ile Türkiye’ye geçmek isteyen göçmen sayısında belli bir azalma olmuşsa da koronavirüs salgınının İdlib’de yayılmaya başlaması durumunda Türkiye’ye yönelik yeni bir göç dalgası ortaya çıkabilir. Bu yöndeki bir göç dalgasının, daha öncekilerden farklı bir etki yaratması ihtimaller dahilindedir. Diğer bir ifadeyle, yeni göç dalgasının etkileri hedef ülkedeki sosyal yapı ile sınırlı kalmayarak sağlık konusu ile ilgili önemli endişeleri de beraberinde getirecektir. Dolayısıyla, İdlib’de ortaya çıkması muhtemel bu salgın, tüm taraflar için felakete dönüşmeden önce kaynağında alınacak tedbirlerle önlenmeye çalışılmalıdır. ■

KORONAVİRÜS SALGINI KARŞISINDA IRAK HÜKÜMET KURUMLARI

“

Irak'ta ilk koronavirüs tanısı 24 Şubat 2020 tarihinde Necef kentindeki İranlı bir öğrenciye konulmuştur. Dini bilimler alanında eğitim alan öğrencinin kan örneği incelenmiş ve sonuç pozitif çıkmıştır. Akabinde ise Irak Sağlık Bakanlığı ülkenin dört bir yanında yeni vakaların tespit edildiğini açıklamıştır. Irak'taki koronavirüs vakalarının büyük bir kısmının İran temaslı olduğu bilinmektedir.

”

Dr. Watheq Al-Sadoon

Uzman, ORSAM

Tüm dünya ülkeleri ve bölgedeki devletler gibi Irak da koronavirüs (Kovid-19) salgınından etkilenmiştir. Makalenin yazıldığı tarih olan 19 Nisan bilançosuna baktığımızda ülke genelinde vaka sayısının 1.539, ölü sayısının 82 ve iyileşen hasta sayısının 1.009'a ulaştığını görmekteyiz. Özellikle İran ve Türkiye gibi komşu devletler ile kıyaslandığında Irak'taki rakamların daha düşük bir seyrde ilerlediğini ve durumun umut verici olduğunu söylemek mümkündür. Ancak yine diğer ülkelere kıyasla Irak'ta koronavirüs vakalarını tespit etmek için yapılan test sayısı da düşüktür. Dolayısı ile vakaların tespiti konusunda belirgin bir yetersizlik durumu olduğu söylenebilir. Bununla birlikte ülkedeki hastane ve

sağlık kuruluşlarının durumunun iyi olmadığı bilindiğinden, söz konusu durumlar Irak'ın salgın ile mücadelesi konusundaki endişeleri de beraberinde getirmektedir.

Irak'ta ilk koronavirüs tanısı 24 Şubat 2020 tarihinde Necef kentindeki İranlı bir öğrenciye konulmuştur. Dini bilimler alanında eğitim alan öğrencinin kan örneği incelenmiş ve sonuç pozitif çıkmıştır. Akabinde ise Irak Sağlık Bakanlığı ülkenin dört bir yanında yeni vakaların tespit edildiğini açıklamıştır. Irak'taki koronavirüs vakalarının büyük bir kısmının İran temaslı olduğu bilinmektedir.

Ülkenin içinde bulunduğu siyasi, ekonomi ve güvenlik ile ilgili krizler göz önüne alındığında Irak'ın salgınla etkili bir biçimde başa çıkıp çıkamayacağı ise zihinlerde soru işaretleri oluşturmaktadır.

“

Kriz Hücresi, virüsün yayılmasını engellemek için 12 Mart'ta ülkede vilayetler arası seyahatin yasaklanması, sınırların kapatılması (Irak vatandaşı olmayanlar için), toplu gruplar halinde türbe vb. dini ziyaretlerin askıya alınması ve yine toplu halde bir arada bulunmayı gerektirecek sosyal etkinliklere ara verilmesi gibi birçok önemli karar almıştır.

”

Dünya Sağlık Örgütü'nün 11 Mart 2020 tarihinde koronavirüsün küresel bir salgına dönüştüğünü ilan etmesinin ardından Irak hükümeti 55 sayılı kararı yayınlayarak sağlık bakanının başkanlığında ve konuyla ilgili bazı bakan ve hükümet yetkililerinin üyeliğinde salgınla mücadele kapsamında bir “Kriz

Hücresi” oluşturmuştur. Kriz Hücresi, virüsün yayılmasını engellemek için 12 Mart'ta ülkede vilayetler arası seyahatin yasaklanması, sınırların kapatılması (Irak vatandaşı olmayanlar için), toplu gruplar halinde türbe vb. dini ziyaretlerin askıya alınması ve yine toplu halde bir arada bulunmayı gerektirecek sosyal etkinliklere ara verilmesi gibi birçok önemli karar almıştır.

Tedbirlere Uyuldu mu?

Söz konusu kararların alınmasından yaklaşık bir hafta sonra on binlerce vatandaş Şii İmam Musa

el-Kazım'ın ölüm yıl dönümü için düzenlenen anma törenlerine akın etmiştir. Hükümetin koronavirüs ile mücadele kapsamında uyguladığı yasaklara rağmen halkın bu eylemi, hükümete karşı bir meydan okuma olarak tarihe geçmiş; öte yandan da Şii topluluk için bu tarz önemli günlerde nasıl bir yol haritası izleneceği konusunda Şii dini otoriteleri arasında bölünmelere yol açmıştır.

Iraklı Şiiilerin dini lideri Ali es-Sistani, koronavirüs salgını tedbirleri kapsamında Kriz Hücresi'nin aldığı kararlara uyulması ve dini amaçlı toplanmaların azaltılması ge-

rektiği ile ilgili bir fetva yayınlamıştır. Sadr Hareketi mensupları ise hareket ve seyahati önlemeye yönelik alınan tüm kararlara rağmen dini ziyaretlerin yapılması gerektiği konusunda ısrarcı olmuşlardır. Konuyla ilgili yaşanan tezatlıklar, dini ziyarette bulunmak isteyenler ve hükümetin aldığı tedbir kararlarını uygulamak isteyen güvenlik güçleri arasında gerginliğe ve bazı çatışmalara neden olmuştur. Bu durum salgıla mücadele konusundaki soru işaretlerini daha fazla yoğunlaştırmıştır.

Sağlık Bakanı Allavi, ülkedeki en önemli dini mercilerden biri olan Huseyn es-Sadr'dan virüsün yayılım gösterdiği bu süreçte toplu ziyaretleri ve dini amaçlı toplanmaları durdurarak Kriz Hücresi'nin aldığı kararların uygulanması konusunda yardımcı olmasını talep etmiştir. Bu gelişmelerin ardından ordu güçleri Irak'ın tüm cadde ve bölgelerinde konuşlandırılmış ve sokağa çıkma yasağı fiilen uygulanmaya başlamıştır.

Bu süre zarfında Irak Sağlık Bakanı Cafer Sadık Allavi, Bağdat'ın el-Kazimiyye kentindeki dini otorite Huseyn es-Sadr'ı ziyaret etmiş ve bakanın gerçekleştirdiği bu ziyaret Irak TV kanallarında yayınlanmıştır. Sağlık Bakanı Allavi, ülkedeki en önemli dini mercilerden biri olan Huseyn es-Sadr'dan virüsün yayılım gösterdiği bu süreçte toplu ziyaretleri ve dini amaçlı toplanmaları durdurarak Kriz Hücresi'nin aldığı kararların uygulanması konusunda yardımcı olmasını talep etmiştir. Bu gelişmelerin ardından ordu güçleri Irak'ın tüm cadde ve bölgelerinde konuşlandırılmış ve sokağa çıkma yasağı fiilen uygulanmaya başlamıştır.

Irak makamlarınca toplu halde bulunmanın yasaklanması, bazı hükümet kurumlarında çalışmaların durdurulması, tüm üniversite, enstitü ve okullarda eğitim-öğretim faaliyetlerine ara verilmesi, restoranların kapatılması gibi tedbirler ilan edilmesine rağmen hükümet büyük sorunlarla karşı karşıyadır. Zira ülkedeki sağlık personeli, ekipman ve tıbbi malzeme eksikliği dolayısıyla sağlık imkanları yeterli düzeye ulaşamamış olduğu için hükümetin salgınla mücadele kapsamında yürüttüğü faaliyetleri sektöre uğratmaktadır. Ülkede sağlık sektöründeki bu eksikliklerin temel nedeni ise yolsuzluk ve hükümet ihmali olarak karşımıza çıkmaktadır.

Irak Sağlık Bakanı, 19 Nisan tarihli açıklamasında ülke genelinde salgınla mücadeleye ilişkin tedbirlere ciddiyetle riayet edilmemesi, talimatların göz ardı edilerek ana yolların arabalarla dolup taşması, birçok dükkân ve pazar yerinin açık olması gibi itaatsizliklerin vaka sayısında seri artışlara mal olabileceğini ve virüsün yayılmasını önlemek için sarf edilen çabaları

sonuçsuz bırakabileceğini ifade ederek halka uyarılarda bulunmuştur. Irak'ta vaka sayılarında artış yaşanmamasına ve günlük enfeksiyon oranının son dönemde düşüşe geçmesine rağmen Bakan Allavi tedbiri elden bırakmamak adına uyarılarda bulunmaya devam etmiştir. İki hafta önce günlük vaka sayısı yaklaşık 70 kişi olarak seyrederken bugünlerde günlük vaka sayısı 50'yi geçmemektedir.

Irak'ta tüm sokağa çıkma yasağına ve ticaret merkezlerinin kapatılmasına rağmen bazı gösterici gruplar tüm vilayet meydanlarında toplanmışlardır. Zira bu göstericiler düzenledikleri faaliyetlerle ülkedeki ekonomi ve güvenlik ile ilgili koşulların koronavirüsten daha fazla endişe verici olduğunu belirtmek istemişlerdir. Protestocular, meydanlarda sağlık çadırları kurarak tıbbi ekipmanlar dağıtmış ve salgından korunma kuralları hakkında bilgi vermiştir. Böylece sağlık çadırlarındaki göstericiler tarafın-

dan enfeksiyon riski azaltılmaya çalışılmış ve kendilerine göz yaşırtıcı gaz isabet edenler ve yaralananlar burada tedavi edilmişlerdir.

“

Irak'taki İran destekli birlikler ile ABD güçleri arasında tırmanan gerilimden sonra Irak'tan hızlıca çekilmeleri için koronavirüsün bu güçlere uygun bir bahane sunduğu da ihtimaller dahilindedir.

”

Salgının Kritik Etkileri

Irak'ta koronavirüs krizi devam ederken yaşanan bir diğer önemli gelişme ise Irak'taki ABD, İngiliz, Fransız ve Çek kuvvetleri gibi bazı uluslararası koalisyon güçlerinin koronavirüsün yayılmasından duydukları endişe sebebiyle Irak'tan çekileceklerini duyurmalarıdır. Irak'taki İran destekli birlikler ile ABD güçleri arasında tırmanan

gerilimden sonra Irak'tan hızlıca çekilmeleri için koronavirüsün bu güçlere uygun bir bahane sunduğu da ihtimaller dahilindedir.

Irak'taki koronavirüs krizi ülkedeki sosyal ilişkilerin ve sosyal dayanışmanın iyimser bir tablo çizdiğini göstermiştir. Nitekim ülke genelinde tüm vilayetlerde yoksul ailelere ve özellikle sokağa çıkma yasağı dolayısıyla gelir kaynakları kesilenlere para ve gıda yardımları yapılmıştır. Hükümetin girişimlerinin bu alanda zayıf kaldığı süre zarfında söz konusu yardımları herhangi bir hükümet kuruluşu üyesi ya da siyasi ve dini bir kurum üyesi olmayan sivil vatandaşlar gerçekleştirmişlerdir. Sonuç olarak halihazırda sosyo-politik sorunlar yaşayan Irak halkı salgın nedeni ile Irak kurumlarının etkisizliğe ile de karşı karşıya kalmakta ve bu süreci kendi aralarındaki dayanışma gücünü artırarak atlatacak çalışmaktadırlar. ■

IRAK'TA İŞİD'İ GÜÇLENDİREBİLECEK FAKTÖRLER: SİYASİ İSTİKRARSIZLIK VE KORONAVİRÜS SALGINI

“

Halihazırda 2020 bütçesi dahi onaylanamayan Irak'ın, salgının ülke genelinde ciddi oranlara ulaşması neticesinde hem sağlık sistemini hem de ekonomisini ayakta tutarak salgınla nasıl mücadele vereceği de önemli soru işaretlerini barındırmaktadır.

”

Sercan Çalışkan

Araştırma Asistanı, ORSAM

E kim 2019'da başlayan hükümet karşıtı protestolar neticesinde istifa eden Başbakan Adil Abdülmehdi'nin ardından halen Irak'ta hükümet kurulamamıştır. 1 Şubat itibarıyla Cumhurbaşkanı Berham Salih tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen İletişim eski Bakanı Tefik Allavi, kabineyi kurma çabaları sonuç vermeyince görevden çekildiğini açıklamıştır. Allavi'nin hükümeti kurma girişimlerinin sonuçsuz kalması sonrası 17 Mart'ta Ncef eski Valisi Adnan ez-Zurfi yeni başbakan adayı olarak açıklanmıştır. Fakat Fetih Koalisyonu, Kanun Devleti Koalisyonu ve Ulusal İttifak gibi Irak Parla-

mentosu'nda bulunan İran'a yakın siyasi grupların Zurfi'nin görevlendirilmesine karşı olması, Zurfi'nin de Allavi ile aynı sonu paylaşarak hükümeti kuramayacağı yorumlarına neden olmuştur.

Irak siyasetinin içerisinde bulunduğu çıkmazın yanı sıra ülkedeki diğer önemli sorun küresel boyutta bir pandemi haline gelen Kovid-19'un yarattığı tehdittir. İnsan sağlığını önemli ölçüde etkileyerek can kayıplarına yol açmasının yanı sıra özellikle petrol fiyatlarında yaşanan düşüş ile petrol ihraç eden Ortadoğu ülkelerinin ekonomilerini de tehdit etmektedir. Dolayısıyla ekonomisinin yüzde 90'dan fazlası petrole bağımlı olan Irak'ın, ekonomik anlamda Kovid-19'dan etkilenen ülkeler arasında en üst sıralarda olabileceği öngörüsünde bulunmak yanlış olmayacaktır. Halihazırda 2020 bütçesi dahi onaylanamayan Irak'ın, salgının ülke genelinde ciddi oranlara ulaşması neticesinde hem sağlık sistemini hem de ekonomisini ayakta tutarak salgınla nasıl mücadele vereceği de önemli soru işaretlerini barındırmaktadır.

Irak, tüm bu gidişat ile birlikte halen terör örgütü İŞİD'in yarattığı önemli bir terör sorununa sahiptir. Irak'ın kuzeyindeki vilayetlerde güvenlik güçlerine ve sivillere yö-

nelik saldırılarını devam ettiren örgüt, özellikle Irak Ordusu, Federal Polis Güçleri ve Haşdi Şabi'ye önemli kayıplar verdiremektedir. Siyasi belirsizliğin ülkedeki güvenlik atmosferi üzerinde yarattığı sisli havanın yanı sıra İŞİD'e karşı mücadelede önemli rol üstlenen ABD öncülüğündeki İŞİD karşıtı koalisyona mensup bazı ülkelerin, Kovid-19 sebebiyle birliklerini Irak'tan çekmesi de terörle mücadele anlamında ciddi boşluklar ya-

ratabilecektir. Nitekim Kasım Süleymani ve Ebu Mehdi el-Mühen-dis'in öldürülmesinin ardından oluşan güvenlik boşluklarından önemli ölçüde faydalanarak özellikle Kerkük, Selahattin ve Diyala'da saldırılarını arttıran örgütün, Irak'ın önümüzdeki dönemde siyasi, ekonomik, toplumsal ve güvenlik anlamında daha kötüye gitmesiyle yeniden yapılanmasını hızlandırabileceği düşünülmektedir.

2020 İtibarıyla IŞİD'in Irak'taki Mevcut Varlığı

2017 yılında Irak hükümeti tarafından IŞİD'e karşı zafer ilan edilmiş olsa da özellikle 2019 yılı itibarıyla örgüt hücre yapılanmaları vasıtasıyla Irak'ta çok sayıda saldırı gerçekleştirmiş ve yeniden yapılanma sürecine girerek kayda değer bir güçlenme fırsatı yakalamıştır. Musul, Kerkük, Selahattin, Diyala ve Anbar vilayetleri IŞİD'in 2017 sonrası Irak'ta varlık gösterdiği vilayetlerin başında gelmiştir. Örgüt bu bölgelerde belirli bir alan hakimiyeti sağlamaktan ziyade hücre yapılanmasına dönük bir strateji izlemiş ve gerek güvenlik güçlerine gerek sivillere yönelik saldırılarını arttırmıştır.

IŞİD'in 2019 yılı itibarıyla Irak ve Suriye'de halen 18 bin militana sahip olduğu belirtilmiştir.

IŞİD'in 2017 sonrası saldırı stratejilerini Irak güvenlik güçlerine ait kontrol noktalarına, askeri üs ve karakollara yapılan ani baskınlar; keskin nişancı saldırıları, katyuşa saldırıları, pusular ve adam kaçırmalar oluştururken, bu saldırıların en yoğun görüldüğü vilayetlerin başında Kerkük, Selahattin ve Diyala gibi Irak'ın kuzeyinde bulunan vilayetler gelmektedir. Özellikle Kerkük'ün Dakuk ve Havice; Diyala'nın Hanekin, Beledruz, Mukdadiye ve Celevle; Selahattin'in ise Tuzhurmatu, Samarra ve Beyci bölgeleri IŞİD'in hücre yapılanmaları vasıtasıyla 2020 itibarıyla en fazla varlık gösterdiği yerlerdir.

IŞİD'in 2019'da olduğu gibi 2020 itibarıyla da Irak'taki en temel avantajlarından biri coğrafi koşulların sağladığı gizlilik faktörü ol-

maktadır. Özellikle Irak'ın kuzeyindeki dağları birer coğrafi kalkan olarak kullanan IŞİD, dağların güvenlik güçlerine tespit, intikal ve yok etme aşamalarında çıkarttığı zorluklar ile varlıklarını önemli ölçüde muhafaza edebilmektedir. Bu anlamda Bağdat'ın doğusundan Kerkük'e kadar uzanan Hemrin Dağları, Tuzhurmatu'nun batısında bulunan Mursa Ali Dağı ve daha kuzeyde bulunan Mahmur Dağı, son dönemde IŞİD militanlarının varlık gösterdiği bilinen dağlardır.

“

Irak'ta hükümetin kurulumamasının ciddi bir sorun halini alması ve böylesi bir atmosferde Kovid-19'un gittikçe daha fazla tehdit yaratmaya başlaması da Irak sahasında IŞİD'e arzuladığı hareket alanını sağlayacaktır.

”

Siyasi Belirsizlik ve Kovid-19'un IŞİD'e Hazırlayacağı Zemin

Ekim 2019'da başlayan hükümet karşıtı protestolar, Kasım Süleymani'nin Bağdat'ta öldürülmesi

ve sonrasında Irak sahasında sıcak çatışmaya evrilen ABD-İran gerginliği IŞİD militanlarına özellikle Irak'ın kuzeyinde geniş hareket alanları sağlamıştır. Irak'taki dikkat önce Bağdat ve güney illerdeki protestolara, ardından ABD-İran gerginliğine çevrilmiştir. Bunun neticesinde özellikle Kerkük, Selahattin ve Diyala'da etkisizleşen Irak Ordusu ve Haşdi Şabi'nin operasyonları, örgütün Irak sahasında saldırılarını artırabilmesine neden olmuştur. Diğer yandan ABD-İran gerginliğinin, ABD öncülüğündeki IŞİD karşıtı uluslararası koalisyon güçlerinin faaliyetlerini askıya alması ile sonuçlanması, IŞİD militanlarının Irak sahasındaki hareketliliğini artıran diğer önemli faktör olmuştur. Dolayısıyla, IŞİD'in Irak'ta en çok faydalandığı hususların siyaset, ekonomi, güvenlik ve toplumsal alanlarda yaşanan istikrarsızlıklar olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda, Irak'ta hükümetin kurulumamasının ciddi bir sorun halini alması ve böylesi bir atmosferde Kovid-19'un gittikçe daha fazla tehdit yaratmaya başlaması da Irak sahasında IŞİD'e arzuladığı hareket alanını sağlayacaktır.

“

Ekim 2019'dan bu yana gelişen olayların Irak'ta oluşturduğu mevcut atmosfer, IŞİD'in yeniden yapılanmasını hızlandırabilmesine uygun bir zemin oluşturmaktadır. Zira son dönemde hem siyasi hem ekonomik hem de toplumsal boyutta Irak'ın gelişimine katkıda bulunacak olumlu gelişmeler nadir yaşanmaktadır.

”

Bilhassa aylardır hükümetin kurulamayarak siyasi istikrarın sağlanamayışı, ülkenin teröre karşı mücadele bağlamında geleceğe dönük güvenlik politikaları ortaya koyamamasına, dahası mevcut tehditlere karşı dahi hızlı reaksiyon verememesine neden olmaktadır. Diğer yandan önemle altı çizilmesi gereken diğer bir husus Kovid-19'un Irak'ta sahip olduğu tehdit boyutudur. En kötü senaryoda dahi küresel ekonominin salgından 2 trilyon dolar zarar göreceği belirtilirken, bu zarardan en büyük payı ise petrol üreticisi ülkelerin alacağı vurgulanmaktadır. Ekonomisi hemen hemen bütünüyle petrole bağlı olan Irak'ın, böylesi bir finansal kriz kapıdayken ülkedeki IŞİD tehdidine karşı ne ölçüde etkili adımlar atabileceği ciddi soru işaretlerini içermektedir. Dolayısıyla dikkatlerin üzerinden dağılması neticesinde IŞİD militanlarının bu dönemde yeniden yapılanma sürecini hızlandırmaları sürpriz olmayacaktır.

Kovid-19'un ABD ve Avrupa ülkelerine karşı yarattığı tehditler ve özellikle Avrupa'nın salgının

yeni merkezi haline gelmiş olması, devletler ve uluslararası kamuoyunun odağının 'küresel terör' tehdidinden 'küresel salgın'a evrilmesine neden olmuştur. Dolayısıyla devletler, tüm enerjilerini ve var olan kaynaklarını salgınla mücadeleye ayırmış durumdadırlar. Bu odak değişikliğinin bir neticesi olarak, çoğu ülke Irak'ta bulunan IŞİD karşıtı koalisyonlardan askerlerini çektiğini açıklamıştır. Bu anlamda salgın nedeniyle İngiltere, İspanya ve Hollanda IŞİD karşıtı koalisyon kapsamında Irak'ta bulunan askerlerinin sayısını azaltacağını açıklarken, Fransa ise tüm askerlerini ülkeden çekeceğini bildirmiştir. Bu noktada altı çizilmesi gereken husus, uluslararası koalisyonlardan askerlerin çekilmesi ile birlikte, son dönemde koalisyon kuvvetlerinin IŞİD hedeflerine yönelik düzenlediği hava hareketlerinin da azalma göstermesidir. Irak güvenlik güçlerinin IŞİD militanlarının varlık gösterdiği dağlık bölgelere kara operasyonları ile intikal etme ve bu alanlarda ope-

rasyon düzenleyebilme kapasitesinin oldukça sınırlı olduğu düşünüldüğünde, hava hareketlerinin eksikliğinin örgüte önemli avantajlar sağlayacağı söylenebilir.

Bilhassa Ekim 2019'dan bu yana gelişen olayların Irak'ta oluşturduğu mevcut atmosfer, IŞİD'in yeniden yapılanmasını hızlandırabilmesine uygun bir zemin oluşturmaktadır. Zira son dönemde hem siyasi hem ekonomik hem de toplumsal boyutta Irak'ın gelişimine katkıda bulunacak olumlu gelişmeler nadir yaşanmaktadır. Mevcut tüm olumsuzlukların yanı sıra Kovid-19 salgını ve salgının neticeleri de Irak'ın yeni sorunlarından biri haline gelmiştir. Irak'ın istikrarını hedef alan tüm hadiselerin IŞİD'in güçlenmesine katkıda bulunduğu göz önüne alındığında gerek hükümetin kurulamaması ve siyasi krizlerin her geçen gün daha da derinleşmesi gerek Kovid-19 salgını ile odak noktasının IŞİD'den kaymış olması, örgütün başka bir deyişle 'nefes alabilmesine' olanak sağlayacaktır. ■

İSRAİL'DEKİ HÜKÜMET KRİZİNE KORONAVİRÜS ÇÖZÜMÜ

“

Aslında ilk seçim kararının alındığı şartlarda Benyamin Netanyahu'nun Likud Partisi liderliğindeki sağ bloğun seçimleri kazanarak daha güçlü bir hükümet kurması beklenmekteydi. Ancak Genelkurmay eski Başkanı Benny Gantz'ın kurduğu İsrail'in Direnci Partisi, yakaladığı rüzgarla birlikte hem solun hem de merkezin temsil edildiği bir çekim merkezi haline gelmiştir.

”

Haydar Oruç

Uzman, ORSAM

Geçtiğimiz bir buçuk yıl içerisinde İsrail tarihinde hiç yaşanmamış bir şey vuku bulmuştur. İlk defa bir yıl içerisinde üç kez seçim yapılmasına rağmen hükümet kurulamamıştır. İlk erken seçim kararının alındığı Kasım 2018'dan bu yana İsrail'i, başında yolsuzluk soruşturmaları nedeniyle hakkında dava açılan, seçilmemiş bir başbakanın olduğu geçici hükümet yönetmektedir. Kurulduğu tarihten itibaren ge-

çirdiği savaşlar ile yaşadığı pek çok siyasi ve ekonomik krizlerde bile gerektiğinde kurulan milli muhtabakat veya azınlık hükümetleri marifetiyle sorunlarını aşabilen İsrail siyasetinin, yaşanan bu tıkanıklığı aşmak için bu sefer daha farklı bir motivasyona ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Hükümet Krizi Nasıl Başladı?

Aslında ilk seçim kararının alındığı şartlarda Benyamin Netanyahu'nun Likud Partisi liderliğindeki sağ bloğun seçimleri kazanarak daha güçlü bir hükümet kurması beklenmekteydi. Ancak Genelkurmay eski Başkanı Benny Gantz'ın kurduğu İsrail'in Direnci Partisi, yakaladığı rüzgarla birlikte hem solun hem de merkezin temsil edildiği bir çekim merkezi

haline gelmiştir. İsrail bayrağındaki renklerden esinlenilerek adına “Mavi Beyaz” denilen geniş katılımlı bir ittifaka dönüşen bu siyasal hareket, Netanyahu'nun rahat kazanmayı umduğu seçimi kabusla çevirmiştir.

3 Seçimin Sonunda Ne Değişti?

O günden bugüne süregiden yarışta, taraflar bir türlü mecliste güven oyu almayı sağlayacak salt çoğunluk olan 61 sandalyeye ulaşamamışlardır. Önceleri (Nisan ve Eylül 2019 seçimleri) sadece İsrail Evimiz Partisi'nin lideri Avigdor Lieberman'ın belirleyici olduğu sanılan h ü k ü -

met kurma denklemine, 2 Mart 2020'deki seçimlerde 15 milletvekilliği kazanan Birleşik Liste de dahil olmuştur. Zira dört Arap partisinin ittifakından oluşan Birleşik Liste'nin sahip olduğu sandalye sayısı, bu oluşumu siyasi tıkanıklığın aşılmasını sağlayacak bir konuma yükseltmiştir. Gerçi Gantz'ın Genelkurmay eski Başkanı olarak 2014'teki Gazze saldırısını yönetmesi hasebiyle kendisine yönelik bir güvensiz olsa da seçim sürecinde kullandığı yapıcı dil ve Araplara yönelik olumlu yaklaşımından dolayı desteklenebilir bir figür haline gelmiştir. Bu sayede uzun bir aradan sonra Liberman'ın doğrudan, Birleşik Liste'nin ise dışardan desteğiyle Gantz'ın liderliğinde bir hükümetin kurulmasına yönelik umut ortaya çıkmıştır.

“

İsrail siyasetinde son bir yılda yaşanan her şey olağanüstü, alışılmadık ve tekrar yaşanması çok mümkün olmayan müstesna gelişmelerdir. Muhtemeldir ki bu sürecin sonunda ortaya çıkacak tablo da şimdiye kadarki sürece yakışır şekilde olağanüstü olacaktır.

”

Netanyahu'nun Karşı Hamlesi

Böyle bir senaryonun gerçekleşmesi durumunda, hem de aleyhindeki yolsuz-

luk davasının görülmesine günler kala koltuğunu kaybedeceğini anlayan Netanyahu, karşı hamlesini yapmakta gecikmemiştir. Karşı bloğun da hükümet kurmak için gerekli sayıya ulaşmaması için sol blokta yer alan 1-2 milletvekilini ikna ederek, matematiksel olarak Gantz'ın arkasındaki desteği azaltmıştır. Ardından da tam bu döneme denk gelen pandemik koronavirüsü gerekçe göstererek meclisin kapatılmasını sağlayan Netanyahu, yeni meclisin toplanıp kendi partisinden olan meclis baş-

kanını değiştirmesini önlemiştir. Böylelikle sol/merkez bloğun sunduğu, “hakkında soruşturma yürütülen veya dava açılan birinin başbakan olmasını engelleyecek” yasa tasarısının mecliste görüşülüp kanunlaşması da engellemiştir.

Bunun üzerine devreye giren yüksek mahkeme, meclis başkanını yasamayı engellemekle suçlayarak, derhal meclisi açmasını ve yasanın çalışmasına izin vermesini talep etmiştir. Fakat meclis başkanı mahkemenin uyarısını, yargının yasamaya bir müdahalesi olarak yorumlayarak mahkemenin meclise ultimatoma veremeyeceğini ve bu durumun İsrail demokrasisine zarar verdiğini ileri sürerek kararında direnmiştir.

Buraya kadar anlatılanlardan görüleceği üzere; İsrail siyasetinde son bir yılda yaşanan her şey olağanüstü, alışılmadık ve tekrarı yaşanması çok mümkün olmayan müstesna gelişmelerdir. Muhtemeldir ki bu sürecin sonunda ortaya çıkacak tablo da şimdiye kadarki sürece yakışır şekilde olağanüstü olacaktır.

Araçsallaşan Koronavirüs

Zira bunun ilk ipuçları mart ayının son haftasında kendini göstermeye başlamıştır. Çin’den tüm dünyaya yayınlan koronavirüs nedeniyle bütün ülkeler izolasyon, karantina, sokağa çıkma yasağı ve sınırların kapatılması gibi radikal tedbirlere başvururken, İsrail hükümetinin bu sorunu yeterince önemsemediği görülmüştür. Bunun en somut örneği ise muhafazakâr Haredi partilerinden biri olan Birleşik Torah Yahudiliği Partisi’nin lideri ve aynı zamanda Sağlık Bakanı olan Yaakov Litzman’ın, işgal ettiği koltuğun gerektirdiği önlemleri almak yerine dünyadaki korku ve kaos ortamının Mesih’in ortaya çıkmasına vesile olacağını ileri sürerek konuyu ruhani bir boyuta taşıması olmuştur. Bir taraftan seçim günü bazı oylar karantina ortamında kullanılırken diğer taraftan sağlık bakanının meseleyi ele alma biçimi, İsrail hükümetinin bu sorunu kendi çıkarları için kullanabileceğinin işaretlerini vermiştir. Cumhurbaşkanı Reuven Livlin’in parti liderleriyle yaptığı istişare sonrası hü-

kümeti kurma görevini en çok milletvekili kazanan Likud lideri ve mevcut geçici Başbakan Netanyahu’ya değil de Gantz’a vermesi, sağ bloğun rasyonelitesini kaybetmesine yol açmıştır. Zira Meclis Başkanı Yuli-Yoel Edelstein’in meclisi kapatması ve yüksek mahkemenin uyarılarına rağmen kararında direnmesinin başka bir izahı bulunmamaktadır. Bunun ardından hem Netanyahu’dan hem de diğer hükümet yetkililerinden gelen Kovid-19 virüsüne bağlı korona salgının vahametine yönelik açıklamalar, bu salgının bir şekilde araçsallaştırılacağını göstermiştir. Keza bazı kısıtlamaların başlamasının hemen akabinde Netanyahu, koronavirüs nedeniyle bir acil durum hükümetinin kurulmasının gerekliliğinden bahsetmiş ve hükümet kurma görevini uhdesinde bulunduran Gantz’a çağrı yapmıştır. Kendisinin de bu konuda her türlü özveride bulunacağını dile getiren Netanyahu, Gantz’ı kamuoyu önünde zor bir duruma sokmuştur. Gelinek noktada; 8,5 milyonluk küçük nüfusu, çok sıkı korunan sınırları ve yüksek tek-

nolojiye sahip takip sistemleri sayesinde bölgedeki pek çok ülkeden daha avantajlı bir durumda olan İsrail, o ana kadar koronavirüsün yayılmasına yönelik somut bir tedbir dahi alınmamış ve hatta muhafazakâr kesimlerin dini ritüelleri engellenmemişken ani bir paradigma değişimine gidilerek acil durum hükümetinin telaffuz edildiği bir hale getirilmiştir.

Koronavirüs Tehdidi İşe Yarıyor...

Korona salgınının ülkenin girdiği yeni atmosferde birinci önceliğe yükseltilmesine mukabil, küresel boyutta da bu tehlikenin artık kendini iyice hissettirmesi neticesinde siyasiler daha önceki pozisyonlarını esnetmek ve yeni duruma uygun çözümler üretmek zorunda kalmıştır. Zira her zaman üstün teknolojik imkanlarıyla övünen İsrail’de, koronavirüs yüzünden yaşanabilecek ölümlerin hesabını kimse veremezdi. Zaten yaklaşık bir buçuk yıldır süren seçim süreci nedeniyle kutuplaşan toplumun yeni bir krizi kaldırması mümkün değildi. Dolayısıyla birilerinin elini taşın altına koyması kaçınılmazdı.

Gantz’ın da kendini bundan muaf tutması beklenemezdi. Ancak bu uzun seçim sürecinde hem siyasi müttefikleri hem de seçmeni konsolide etmek için sarf edilen sözler, onun “u dönüşü” olarak nitelendirilecek tercihinin bir maliyeti olacağını da göstermekteydi.

Edelstein’in ısrarından vazgeçerek meclis başkanlığından istifa etmesi ve meclis başkanlığı seçiminin 26 Mart’ta yapılacağını açıklamasının ardından, Gantz’ın da sürpriz bir

şekilde meclis başkanlığına aday olduğunu açıklaması, sözde acil durum hükümeti için kapalı kapılar ardında bazı görüşmelerin yapıldığını düşündürmüştür. Ancak Gantz’ın bu kararı, kendini başbakanlık için destekleyeceklerini açıklayan Birleşik Liste’nin yanı sıra Mavi Beyaz ittifakındaki ortakları Yair Lapid ve Moshe Ya’alon ile görüşmeden aldığı ortaya çıkmıştır. Bir gün öncesine kadar Netanyahu’nun asla başbakan olmaması gerektiğini savunan ve onunla bir pazarlığa girmeyeceğini söyleyen Gantz’ın, ülkenin çıkarları söz konusu olduğunda bütün sözlerini bir kenara bırakarak, sırf ülkenin hayrı için Netanyahu’ya evet demesi mümkün değildir. Bunun pek çok sebebi olması muhtemeldir; ancak ana itici kuvvetin, en azından söylem bazında korona salgını olduğu muhakkaktır.

Taraflar arasındaki pazarlıkların neticelendirilip koalisyon protokolünün imzalanması halinde, hükümet krizinin aşılacak Netanyahu’nun dokunulmaz olmasının ve asgari 18 ay daha başbakan olarak kalmasının önu açılmıştır.

Koronavirüs Tehdidi Neyin Önünü Açtı, Neyin Üstünü Kapattı?

Gantz’ın Netanyahu liderliğinde bir hükümete katılma kararı sonrası beklenildiği gibi sol/merkez blok parçalanmıştır. Yeni duruma göre Gantz’ın desteği 61’den (Mavi

Beyaz 33+ Sol Blok 6+ İsrail Evimiz 7+ Birleşik Liste 15) 15’e düşmüş; ancak İşçi Partisi, Gesher ve Derech Eretz’den kopan 5 milletvekiliyle birlikte destek 20’de kalmıştır. Bu sayı ise güven oylamasında 58’de kalan Netanyahu liderliğindeki sağ bloğun desteğini 78’e çıkarmıştır. Bu sayede taraflar arasındaki pazarlıkların neticelendirilip koalisyon protokolünün imzalanması halinde, hükümet krizinin aşılacak Netanyahu’nun dokunulmaz olmasının ve asgari 18 ay daha başbakan olarak kalmasının önu açılmıştır.

Likud’un oylarıyla meclis başkanı seçilen Gantz ile Netanyahu arasındaki pazarlıklar nasıl sonuçlanacak bilinmez ama korona salgını bahanesiyle kurulacak hükümetin; Netanyahu’nun yolsuzluk davasının savsaklanmasını, uzun süredir devam eden illegal yerleşimler politikalarının sürdürülmesini, ülkenin yaklaşık yüzde 20’sini oluşturan Filistinlilerin temsilcilerin yine hükümet dışında kalmasını, Batı Şeria’nın C bölgesi ile Ürdün Vadisi’nin ilhak edilmesine yönelik söylemlerin devamını, tek yanlı sözde yüzyılın planının zorla uygulanmaya çalışılmasını, Filistinlilerin yok sayılarak topraklarına erişimlerinin engellenmesini ve korona salgınının siyasi bir araç olarak kullanılması sebebiyle yaşanan ölümlerin hesabının sorulmamasını sağlaması beklenmektedir. Olağanüstü başlayan sürecin yine olağanüstü sonuçlanacağı anlaşılmakla birlikte, krizin devamının mı yoksa bu şekilde çözümlenmesinin daha hayırlı olacağı ise tartışmalıdır. ■

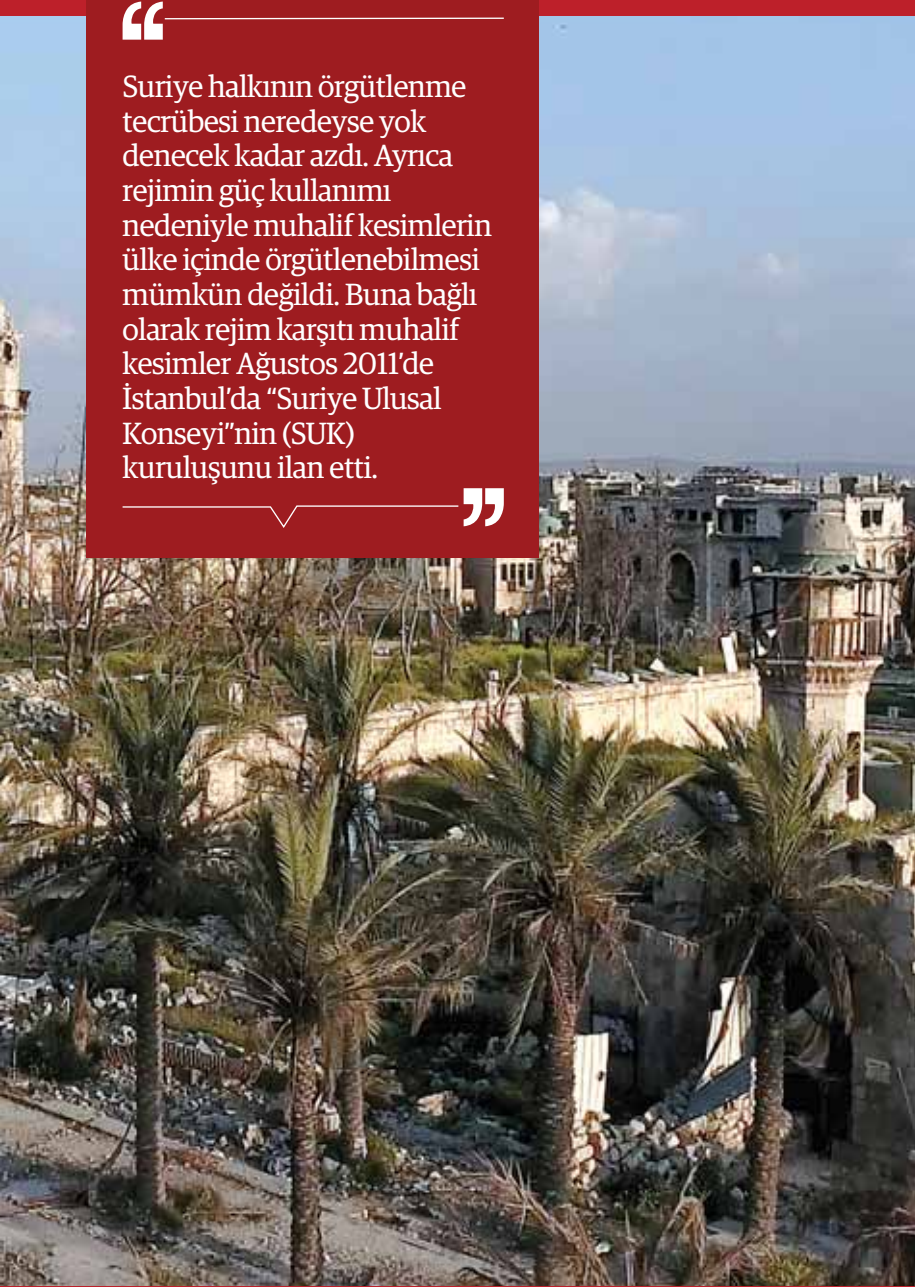

SURİYE KRİZİ'NİN 10.YILI

“

Suriye halkının örgütlenme tecrübesi neredeyse yok denecek kadar azdı. Ayrıca rejimin güç kullanımı nedeniyle muhalif kesimlerin ülke içinde örgütlenebilmesi mümkün değildi. Buna bağlı olarak rejim karşıtı muhalif kesimler Ağustos 2011’de İstanbul’da “Suriye Ulusal Konseyi”nin (SUK) kuruluşunu ilan etti.

”

Oytun Orhan

Suriye Çalışmaları
Koordinatörü, ORSAM

2010 yılı sonunda başlayan muhalif halk hareketleri Ortadoğu devletleri

niteliğindeydi. Otoriter devlet anlayışı, adil gelir dağılımına izin vermeyen ekonomik düzeni ve toplumsal düzlemde yer alan etnik/dinsel fay hatları ile Suriye’nin bu testi başarılı geçmesi beklenmiyordu. Nitekim Suriye’nin Ür-

dün sınırında yer alan Dera Vilayetinde gençlerin duvarlara “halk rejimi istemiyor” yazması, gençlerin gözaltına alınması ve Suriye devriminin sembol ismi haline gelen 13 yaşındaki Hamza Ali el-Hatib’in gözaltında işkence ile öldürülmesi sonucunda Dera halkı sokaklara döküldü. Suriye rejiminin, Dera’da başlayan muhalif halk hareketlerine karşı ilk refleksi güç kullanımı oldu. Ancak güç kullanımı tersi etki yaratarak Suriye’de halk ayaklanmasının kısa zaman içinde hem coğrafya hem de katılım olarak genişlemesine neden oldu.

Siyasi Çözüm Çabaları

Suriye halkının örgütlenme tecrübesi neredeyse yok denecek kadar azdı. Ayrıca rejimin güç kullanımı nedeniyle muhalif kesimlerin ülke içinde örgütlenebilmesi mümkün değildi. Buna bağlı olarak rejim karşıtı muhalif kesimler Ağustos 2011’de İstanbul’da “Suriye Ulusal Konseyi”nin (SUK) kuruluşunu ilan etti. SUK, kendi içinde farklı toplumsal ve ideolojik kesimleri barındıran bir çatı muhalif yapılanmaydı. SUK’un bir blok olarak içinde yer aldığı ve daha geniş muhalif kesimleri temsil eden “Suriye Ulusal Koalisyonu” ise Kasım 2012’de Doha’da kuruldu.

Bu süreçte Birleşmiş Milletler (BM) de krize siyasi çözüm bulmak adına, Suriye rejimi ve muhalifler arasında ateşkes sağlanması ve krize çözüm bulunması temelinde girişimler başlattı. Ancak bu girişimler, ateşkeslerin kalıcı olmaması nedeniyle başarısız oldu. BM’nin koordinatörlüğünde 30 Haziran

2012'de Suriye krizi ile ilgili ilk uluslararası zirve olarak Cenevre Müzakereleri başlatıldı. Cenevre sürecinin en büyük zaafı çok geniş katılımlı olması ve sahada doğru- dan nüfuza sahip aktörleri içermiyor olmasıydı. Bu nedenle 2017 yılına kadar toplamda 7 zirvenin gerçekleştiği Cenevre sürecinde somut bir başarı sağlanamadı.

Buna paralel olarak 2017 yılında Suriye krizine çözüm bulmak amacıyla Türkiye, Rusya ve İran garantörlüğünde Astana Süreci başlatıldı. Bu süreç, Suriye rejimi ve muhalifler arasında kalıcı ateşkes sağlanması, silahlı çatışmaların sonlandırılması ile siyasi çözüme geçilmesi, Suriye toprak bütünlüğünün korunması ve Suriye'deki terör örgütlerine karşı mücadele edilmesi gibi temel prensipler üzerine inşa edilmişti. Bu çerçevede muhaliflerin kontrol ettiği İdlib, Hama kırsalı, Humus kırsalı, Doğu Guta ve Dera'da "çatışmasızlık bölgeleri" oluşturuldu. Ancak Suriye rejimi, Rusya ve İran destekli milis gruplar, terör örgütlerinin varlığını gerekçe göstererek İdlib dışındaki çatışmasızlık bölgelerinin tamamını sırayla kontrol altına aldı.

Silahlı Aktörlerin Gelişimi

2011 yılı ortalarında, Suriye'deki muhalif halk hareketleri silahlı direnişe doğru evrilmeye başlamıştı. Suriye ordusundan ayrılan bazı askerler dağınık Suriyeli silahlı grupları tek çatı altında toplamak için, Riyad Esad liderliğinde "Özgür Suriye Ordusu" (ÖSO) adıyla muhalif oluşumu Haziran 2011'de kurdu. Zaman içinde kendini ÖSO çatısı altında tanımlayan; ancak pratikte bağımsız hareket eden

irili ufaklı yüzlerce silahlı grup ortaya çıktı.

Bu süreç zarfında el-Kaide de Suriye'de merkezi otoritenin zayıflaması ve yeni bir savaş sahası doğmasını fırsat bilerek Suriye'de örgütlenmeye başladı. İlk örgütlenme Irak el-Kaide'si lideri Bağdadi'nin, Muhammed Colani liderliğindeki Suriyeli militanları Suriye'ye göndermesi ile başladı. Bu ekip Ocak 2012'de el-Kaide'nin Suriye kolu olarak Nusra Cephesi'nin kuruluşunu ilan etti. 9 Nisan 2013'te ise Bağdadi el-Kaide'nin Suriye kolu olan Nusra Cephesi'nin kendileri tarafından desteklendiğini ve iki örgütün "Irak ve Şam İslam Devleti" (İŞİD) adı altında birleştiğini duyurdu. Ancak Colani birleşmeyi kabul etmediğini ve Nusra Cephesi adı altında faaliyet göstermeye devam edeceklerini açıkladı. İŞİD, büyük oranda muhaliflerin bölgelerini kontrol altına alarak 2014 yılında Suriye topraklarının yaklaşık üçte birine tekabül eden bir bölgeyi ele geçirdi. Nusra Cephesi ise sonraki süreçte el-Kaide'den ayrıldığını açıklayarak farklı isimler altında faaliyet gösterdi. HTŞ, bu örgütün devamı olarak halen İdlib'in en güçlü gruplardan biri olarak varlığını sürdürmektedir.

İç savaşta öne çıkan diğer aktör terör örgütü PKK'nın Suriye kolu PYD oldu. 2003 yılında kurulan PYD, Türkiye-Suriye ilişkilerinin hızla gelişmesi nedeniyle 2011 yılına kadar Suriye içinde faaliyet imkânı elde edememişti. Ancak Türkiye'nin Suriyeli muhalifleri desteklemesine karşılık Şam, eskiden kullandığı PKK kartını yeniden oynamaya karar verdi. Suriye

ordusu 19 Temmuz 2012'de Kürtlerin yoğun yaşadığı Türkiye sınırında yer alan bazı yerleşimlerden geri çekildi ve kontrolü PYD ve silahlı kanadı YPG'ye devretti. YPG, 2014 yılının Ocak ayında sırasıyla tek taraflı olarak "Cezire, Kobani ve Afrin kantonlarını" ilan etti. PYD ve YPG'nin yükselişi ise ABD'nin desteği sayesinde 2014 yılı sonrasında gerçekleşti.

İran, Suriye krizinin silahlı boyutunun öne çıkması ile dış politikasında etkin olarak kullandığı "vekiller aracılığı ile savaş" yöntemini uygulamaya koydu. İran; Irak ve Lübnan'da etkin olarak kullandığı Şii milis grupları Suriye sahaya sürdü.

Dış Müdahaleler

İran, Suriye krizinin silahlı boyutunun öne çıkması ile dış politikasında etkin olarak kullandığı "vekiller aracılığı ile savaş" yöntemini uygulamaya koydu. İran; Irak ve Lübnan'da etkin olarak kullandığı Şii milis grupları Suriye sahaya sürdü. Rejimin zayıflamasına paralel olarak yine İran'ın ikna çabaları sonucunda Rusya Eylül 2015'te Suriye krizine doğrudan müdahil oldu. Rusya'nın bu müdahalesi askeri dengeleri kritik şekilde Şam lehine değiştirdi. Rusya'nın halen Lazkiye ve Tartus'ta kullandığı hava ve deniz üsleri ise Suriye krizinin en etkili dış aktörü konumundadır.

Suriye krizine doğrudan askeri müdahalede bulunan ikinci aktör ABD oldu. İŞİD terör örgütünün 2014 yılı ortalarında Irak ve Suriye

ye’de geniş alanları kontrol eder hale gelmesi ile Batı’nın Suriye’deki önceliği IŞİD ile mücadele haline geldi. Bu kapsamda ABD öncülüğünde Eylül 2014’te “IŞİD ile Mücadele Koalisyonu” kuruldu. IŞİD aynı tarihlerde YPG’nin kontrolündeki Ayn el-Arap’a (Kobani) operasyon başlatmıştı. ABD’nin IŞİD ile mücadele stratejisinin temelini ise “IŞİD’le mücadele eden güçlere havadan destek sağlanması” oluştuyordu. Bu kapsamda IŞİD’in Ayn el-Arap kuşatması, ABD-YPG ittifakının başlangıcını oluşturdu. YPG, ABD’nin sağladığı hava desteği ile Ayn el-Arap’ı elde tutmayı başardı ve ABD’nin artan desteği ile Fırat’ın doğusundaki tüm IŞİD alanlarını kontrol altına aldı.

Suriye krizine doğrudan askeri müdahalede bulunan son aktör Türkiye oldu. Türkiye’nin askeri müdahalesinin arka planında iki neden vardı. Bunlardan birincisi Türkiye-Suriye sınırında YPG ve IŞİD terör örgütlerinin tek taraflı olarak egemenlik ilanında bulunmasıydı. İkinci neden Suriye’den göç eden sivil sayısının kritik eşiğe ulaşması ve Türkiye’nin yeni göç dalgalarını Suriye toprakları içinde karşılama arayışındaydı. Türkiye bu kapsamda yerel müttefiki ÖSO güçleri ile birlikte ilki Ağustos 2016’da IŞİD’e karşı “Fırat Kalkanı”, ikincisi Ocak 2018’de YPG’ye karşı “Zeytin Dalı” ve üçüncüsü Ekim 2019’da YPG’ye karşı “Barış Pınarı” olmak üzere harekâtlar gerçekleştirdi. Bu harekâtlar neticesinde Afrin’den Cerablus’a uzanan hat ve yaklaşık 40 km derinlikte Türkiye ve ÖSO denetiminde terörden arındırılmış bir güvenli bölge oluşturuldu.

“

Bütün bu olumsuz tabloya rağmen 2020 yılı başı itibarıyla Suriye’de güç dengesinin ve ülke içindeki fiili sınırların oluşmaya başladığı söylenebilir. Geçmiş ile kıyaslandığında çatışmaların seviyesinde azalma yaşanmaktadır. Bundan sonraki süreçte muhtemel çatışma alanları İdlib ve Fırat’ın doğusu olacaktır.

”

Türkiye’nin son askeri angajmanı İdlib’de gerçekleşti. Türkiye ve Rusya, Astana Süreci kapsamında Eylül 2018’de Soçi Mutabakatı imzalamıştı. Buna göre İdlib çatışmasızlık bölgesinin çevresinde Türk, Rus ve İran askeri gözlem noktaları oluşturulacak, bu noktalar ateşkesi denetleyecek ve M-4 ve M-5 otoyolları ulaşımına açılacaktı. Ancak Suriye rejimi ve Rusya, bölgede radikal gruplar olduğunu öne sürerek askeri operasyonlarına devam etti. Operasyonları diplomatik yollarla engellemeye çalışan Türkiye, 2020 yılı başlarında İdlib’de askeri güç kullanabileceği mesajı vermeye başladı. Bunu takiben TSK, Şubat 2020 başında İdlib’e askeri konuşlanma gerçekleştirmeye başladı. Rusya ve Suriye rejiminin karşı hamleleri ile tırmanan gerginlik TSK’nın Şubat 2020 sonunda “Bahar Kalkanı Hârekatı”nı başlatması ile sonuçlandı. Bu operasyon sonucunda İdlib’de yeni bir dengeye ulaşıldı ve Türkiye ile Rusya bu denge üzerinden Soçi Mutabakatı’nı güncelleyen yeni bir anlaşmaya

imza attı. Bu anlaşma neticesinde, kabaca M-4 ve M-5 otoyollarının ateşkes sınırı olacağı ve M-4 otoyolu üzerinde Türk ve Rus ordularının ortak devriye gerçekleştireceği bir düzenleme üzerinde uzlaşıldı.

Sonuç

Suriye krizinin çözümü dendiğinde; rejim ve muhalifler arasındaki çatışmaların sonlandırılması, el-Kaide ve PKK bağlantılı terör örgütlerinin ortadan kaldırılması, yabancı terörist savaşçılar, Suriyeli mültecilerin dönüşü, dış güçlerin askeri varlığının geleceği, Şam’ın otoritesi dışında kalan alanların statüsü gibi karmaşık sorunlara çözüm bulunması gerekmektedir. Bu karmaşık sorunların tarafları ise Suriye, Rusya, Türkiye, İran, ABD, İsrail gibi devletler ve bunun yanı sıra Suriyeli muhalifler, Şii milisler ve terör örgütleri gibi devlet dışı aktörlerdir.

Bütün bu olumsuz tabloya rağmen 2020 yılı başı itibarıyla Suriye’de güç dengesinin ve ülke içindeki fiili sınırların oluşmaya başladığı söylenebilir. Geçmiş ile kıyaslandığında çatışmaların seviyesinde azalma yaşanmaktadır. Bundan sonraki süreçte muhtemel çatışma alanları İdlib ve Fırat’ın doğusu olacaktır. Gündeme gelecek yeni başlıklar; Suriye’nin anayasasının yazımı, siyasi çözüm çabaları, Suriye’nin yeniden yapılandırılması ve Suriyeli mültecilerin dönüşü olacaktır. Ancak halen Suriye krizinin çözümünün kısa vadede mümkün olmadığı, ülkenin artçı sorunlar ile çok uzun yıllar baş etmek durumunda kalacağı öngörülebilir. ■

Suriye İç Savaşı'nın Muhasebesi: ÇÖKMÜŞ BİR EKONOMİ

“

Amerika Birleşik Devletleri, Arap Birliği, Avrupa Birliği, Avustralya, Güney Kore, Kanada, Japonya ve Türkiye gibi birçok ülke tarafından uygulanan siyasi, askeri ve ekonomik yaptırımlar sonucunda Suriye'nin milli hasılası 2010 yılına göre 3 kat küçülmüştür.

”

Oğuzhan Demirdöğen

Araştırma Asistanı, ORSAM

Suriye'de 15 Mart 2011'de başlayan gösterilerin ardından ülkenin tamamına yayılan çatışmalar 9. yılını geride bırakmıştır. Yaşanan bu iç savaşın Suriye'de siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan birçok ağır hasarları olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri, Arap Birliği, Avrupa Birliği, Avustralya, Güney Kore, Kanada, Japonya ve Türkiye gibi

birçok ülke tarafından uygulanan siyasi, askeri ve ekonomik yaptırımlar sonucunda Suriye'nin milli hasılası 2010 yılına göre 3 kat küçülmüştür. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'ne göre, 2011 yılından beri Suriye'nin 6,7 milyon vatandaşı mülteci konumuna düşerek Türkiye, Ürdün, Lübnan, Irak, Ermenistan ve Avrupa ülkelerine göç etmiş; 13,1 milyon sivil yardıma muhtaç hale gelmiştir. Yaşanan çatışmalar neticesinde Suriye'nin şehirleri, tarihi yapıları, kültürel ve sosyal alanları, ibadethaneleri, üretim tesisleri ve ticaret yolları zarar görmüştür.

Ekonomik Yıkım

Yaptırımlar neticesinde küresel finansal sistemin dışında kalan ülkede iç savaş öncesinde Suriye Merkez Bankası'nın 16 ile 18 milyar dolar aralığındaki döviz rezervi, bugünlerde tahmini 700 milyon ile 1,2 milyar dolar aralığında bulunmaktadır. 2011 yılından itibaren savaş ekonomisinde olan Suriye bugün hiperenflasyonu ile dünyanın en yüksek enflasyon oranlarından birine sahiptir. Savaş öncesi dönemde ortalama 47 Suriye lirası olan 1 dolar yaklaşık 28 kat daha değerlendirilerek bugün 1285 Suriye lirası olmuştur. Çatışmalar neticesinde yaşanan tahribatlar, belirsizlikler ve istikrarsızlıklar sermaye kaçışlarına sebep olmuştur. Bu sürecin uzamasıyla birlikte ülke genelinde sanayi, enerji, imalat, tarım ve hizmet sektörleri çökmüştür. Dolayısıyla halk, temel gıda, tüketim ve ilaç ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak duruma gelmiştir. Öyle ki bazı Suriyeliler binaların duvarlarını kırarak elektrik kablolarındaki bakır telleri çıkarıp sa-

tarak geçimini sağlamaktadır. Ülke vatandaşlarının sosyal güvencelerinin yanı sıra hayati güvencelerinin dahi olmaması bir başka içler acısı durumdur. Kısa vadede geçimlerini sağlamaya çalışan Suriyeliler ülke dışına göç edebilmek için gerekli parayı biriktirmeye çalışmaktadırlar.

Suriye'de muhalifler 2014 yılından beri insani yardımları Türkiye sınırındaki Babüselame ve Babülhava, Ürdün sınırındaki er-Remse ve Irak sınırındaki el-Yarubiye kapılarından alabilmektedir.

Suriye'de Karmaşık Hale Dönüşen İnsani Yardım

Suriye'de muhalifler 2014 yılından beri insani yardımları Türkiye sınırındaki Babüselame ve Babülhava, Ürdün sınırındaki er-Remse ve Irak sınırındaki el-Yarubiye kapılarından alabilmektedir. Ancak insani yardımların, muhaliflere

ulaştırıldığı sınır kapıları

Birleşmiş Mil-

letler Güven-

lik Konseyi

toplantısında

Rusya'nın itirazları

ve veto tehdidi üzerine

6 ay boyunca diğer sınır

kapılarının da kapatılarak sa-

dece Türk sınır kapılarından ya-

pılmasına karar verilmiştir. Suriye

rejimi insani yardımların devam

etmesiyle muhaliflerin güçlerini

koruyabildiğini belirtmiştir. Rusya

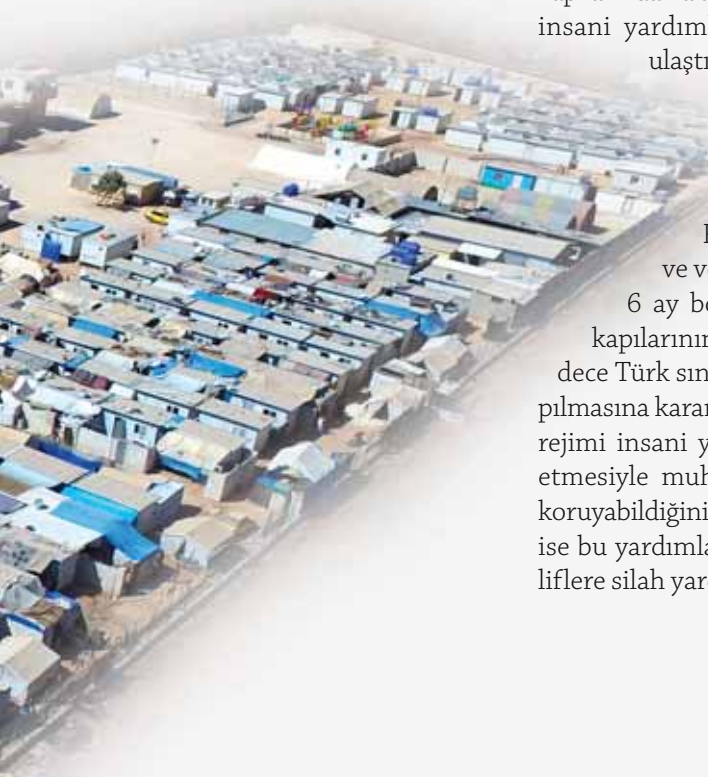
ise bu yardımlarla birlikte muha-

liflere silah yardımlarının yapıldı-

ğını iddia etmiştir. Bu nedenle rejim, Rusya'nın da desteğiyle bu bölgeye yönelik askeri ve siyasi baskılarını arttırmıştır. Aynı zamanda rejim ülkenin eski ticaret ve sanayi merkezi olan Halep'i tamamen ele geçirdikten sonra şehrin güvenliğini sağlamak istemiştir. Şam yönetimi, savaş öncesi dönemde Sünni nüfusun yoğun olduğu, ülkenin en büyük ekonomisi ve kalabalık şehri Halep'i tarihinden koparmaya, halkını ise şehirden uzaklaştırmaya çalışmıştır. Gerçekleştirdiği saldırıların ardından Halep'in askeri ve ekonomik güvenliğini sağlaması rejim için büyük bir kazanım olmuştur.

Rejimin Normalleşme Politikası ve Etkileri

Rejim, ekonomik kalkınma ve yeniden inşa sürecine yönelik adımlarını Halep'ten başlatmayı planlamaktadır. Muhaliflerden arındırılmış bölgelerde normalleşme sürecine girildiğini göstermek amacıyla da 8 yıl aradan sonra 19 Şubat'ta Şam'dan Halep'e ilk kez sivil bir uçuş gerçekleştirilmiştir. Ülkenin yeniden inşa sürecinde önemli bir yeri olan bu kadim şehri diğer büyük merkezlere bağlayan ve ticaret akışını sağlayacak olan M4 ve M5 karayollarının ele geçirilerek güvenliğinin sağlanması da ayrıca önemiyet kazanmıştır. Bunun sonucunda rejim, son ateşkes anlaşmasını da bozarak özellikle Rusya'nın desteğiyle 6 Mayıs 2019'da başlamış olduğu kara harekatlarına devam etmiştir. Birleşmiş Milletlere göre 1 Aralık'ta rejimin saldırılarının yeniden başlamasından bu yana kuzeybatı Suriye'de en az 948 bin kişi yerinden edilmiştir.

Stratejik öneme sahip M4 ve M5 karayollarında hakimiyetini sağlayarak İdlib şehir merkezine doğru ilerleyen rejim güçleri Türk gözlem noktalarının da bulunduğu bölgeleri ele geçirmiştir. Karadan ilerleyişini sürdüren rejim, 27 Şubat'ta Türk Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı tabura hava saldırısı düzenleyerek 34 askerimizi şehit etmiştir. Buna karşılık düzenlenen Bahar Kalkanı Harekâtı kapsamında 5 Mart'taki anlaşmaya kadar birçok rejim askeri ve destekçisi etkisiz hale getirilmiştir. Operasyon kapsamında rejime ait 2 SU-24 tipi uçak, 1 L-39 tipi uçak, 3 İnsansız Hava Aracı, 8 helikopter, 151 tank, 26 ZPT, 99 top, obüs ve ÇNRA, 8 hava savunma sistemi, 16 tanksavar, 87 zırhlı araç ve 10 mühimmat deposu imha edilmiştir. Ekonomisi çökmüş vaziyette olan rejimin Türk İHA ve SİHA'larının bir hafta süren saldırıları sonucunda verdiği askeri zayıflığın maddi karşılığı da ağır olmuştur.

“

9 yıldır yaşadığı savaş ekonomisini tek başına kaldırma gücü bulunmayan Suriye'yi, Rusya silah, teçhizat ve diğer malzemeler ile İran ise petrodolar kaynak transferleriyle desteklemiştir.

”

Rusya ve İran'ın Gelişmelere Göre Suriye'deki Olası Tutumları

Muhaleflerle Esed rejimi arasında 2012'de silahlı çatışmaların başlamasıyla yıl sonunda iktidardan düşmesi öngörülen Esed, İran ve Lübnan Hizbullah'ının desteğiyle

kurtarılmıştır. Ardından Rusya'nın Eylül 2015'te Esed'i desteklemeye başlamasıyla iç savaşın seyri rejim lehine değişmiştir. 9 yıldır yaşadığı savaş ekonomisini tek başına kaldırma gücü bulunmayan Suriye'yi, Rusya silah, teçhizat ve diğer malzemeler ile İran ise petrodolar kaynak transferleriyle desteklemiştir. Rusya ve Suudi Arabistan'ın 6 Mart'ta gerçekleşen OPEC toplantısında anlaşamaması üzerine petrol fiyatlarında başlayan savaşa ek olarak koronavirüs salgını da küresel talebi aşağı yönlü baskıla-

mıştır. Bu salgın, tüm dünyaya hızla yayılmış ve 1 milyondan fazla kişiyi enfekte ederek küresel bir krize neden olmuştur. Bunun sonucunda Brent petrolün varil fiyatı, 18 yıl önceki fiyat seviyelerine gerileyerek hem Rus ekonomisini hem de İran ekonomisini derinden etkilemiştir. Dip seviyeleri gören petrol fiyatlarının yanı sıra İran özelinde ABD Başkanı Donald Trump'ın uygulamış olduğu sert yaptırımlar ülkenin petrol ihracatını da yaklaşık 5 kat düşürmüştür. Üstelik virüs salgınından en çok

etkilenen ülkelerden birisi olan İran'da ekonomik şartlar iyice kötüleşmiştir.

Devrimden itibaren küresel finans sistemi dışında duran İran, Uluslararası Para Fonu'ndan (IMF) acil finans paketi kapsamında 5 milyar dolarlık kredi talebinde bulunmuştur. Bu nedenle Suriye'ye aktarılan İran kaynaklı petrodolar destekleri büyük oranda kesintiye uğramıştır. Rusya ekonomisi de petrolde fiyat savaşlarının bir tarafı olarak, düşen fiyatlardan olumsuz etkilenmiştir. Bu şartlar altında Rusya'nın, Suriye'de İran'ın yerini ekonomik olarak tamamen doldurması pek mümkün gözükmemektedir. Dolayısıyla Rusya için rejimi elinde tutmaya devam etmenin yükü ağır olacaktır. Ancak ekonomik yüküne rağmen Rusya, Suriye'nin jeopolitik önemi nedeniyle bu ülkedeki kazanımlarından geri adım atmak istemeyecektir

Kovid-19 salgınının tüm sektörleri doğrudan olumsuz etkilemesi sebebiyle dünya ekonomisinin bu yıl resesyona girmesi muhtemeldir. Dünya ekonomisindeki daralmanın, bireylere, şirketlere ve ülkelere vereceği zarar tam olarak hesaplanamamakla birlikte her geçen gün etkisi hızla artarak derinleşmektedir. Bu süreçte Suriye rejimi Bahar Kalkanı Harekatı'nda vermiş olduğu maddi kayıpları da hesaplayarak ekonomisi için önlemler almayı hedeflemektedir.

Rejimin Kaderi Ekonomik Gelişmelere Bağlı

Kovid-19 salgınının tüm sektörleri doğrudan olumsuz etkilemesi sebebiyle dünya ekonomisinin bu yıl resesyona girmesi muhtemeldir. Dünya ekonomisindeki daralmanın, bireylere, şirketlere ve ülkelere vereceği zarar tam olarak hesaplanamamakla birlikte her geçen gün etkisi hızla artarak derinleşmektedir. Bu süreçte Suriye rejimi Bahar Kalkanı Harekatı'nda vermiş olduğu maddi kayıpları da hesaplayarak ekonomisi için önlemler almayı hedeflemektedir. Rusya, petrol ve doğalgaz fiyatlarının düşüşüne yönelik, İran ise başta salgın olmak üzere petroldeki fiyat düşüşü ve ekonomik yaptırımlara yönelik alacağı önlemleri planlamaktadır. Dünya ekonomisinde salgının etkisinin uzun bir süre daha devam etmesi ve petrolde

fiyat savaşlarının sürmesi halinde bu durum Rusya ekonomisini sarsacak ve İran ekonomisinde de ciddi hasarlara yol açacaktır. Böyle bir gelişme neticesinde Rus ekonomisi için rejimin artı bir yük teşkil etmesi Rusya'yı taviz vermek zorunda bırakabilir. Aksi takdirde, Rus ekonomisinin toparlanmasıyla çatışma halinin sürmesi söz konusu olacaktır. Dış desteklerdeki sorunlar dışında her ne kadar küçük çapta gerçekleşmiş olsa da ocak ayında esnaf, memur ve öğrencilerin Esed rejiminin ekonomi politikalarını protesto etmek amacıyla sokaklara inmesi, rejim bölgesindeki potansiyel kırılganlığı da ortaya koymuştur. Ekonomik çöküntünün ağırlaşarak devam etmesi durumunda muhtemel olan rejim bölgesindeki iç karışıkların artması ve dış desteklerin kesilmesi rejimin devamlılığını daha da zora sokacaktır. ■

İDLİB'TEKİ RADİKAL ÖRGÜTLERİN TÜRKİYE-RUSYA ANLAŞMASINA YÖNELİK TUTUMLARI

“

Radikal örgütler herhangi bir ateşkes anlaşmasını tanımamaktadırlar. Zira, yapılan anlaşmaları, saflarını yeniden düzenlemesi için rejime tanınmış bir fırsat olarak değerlendirmektedirler. Bu nedenle de anlaşmaları reddeden bir tutum benimsemektedirler.

”

Dr. Samir Alabdullah

Uzman, ORSAM

İdlib'te son dönemde yaşanan gerilim yaklaşık bir milyon Suriyelinin ülkesini terk etmesine neden olmuştur. Bu süreçte Türkiye, askeri açıdan kayıplar vermesine rağmen rejimin askeri kapasitesine önemli darbeler vurmuştur. Bölgede ateşkesin sağlanmasının ardından 5 Mart'ta Türkiye ve Rusya tarafından Moskova'da bir anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma, 6 Mart 2020 tarihinden itibaren İdlib'teki gerilimi azaltma bölgesindeki temas hattı boyunca tüm askeri eylemlerin durdurulmasını kapsamaktadır. Söz konusu anlaşma ile İdlib'te istikrarın güçlendirilmesi, radikal örgütlerin

bölgeden ihraç edilmesi ve ortak devriyelerin yapılmasının kolaylaştırılması hedeflenmiştir.

Buna rağmen Türk askerleri 19 Mart günü Muhambel köyü yakınlarında saldırıya uğramış ve bu saldırıda iki Türk askeri hayatını kaybetmiştir. Saldırıdan, bölgeyi kontrolleri altında tutan Hurrâs ed-Din (Dinin Muhafızları) ve Heyet Tahrir eş-Şam (HTŞ) mesul tutulmuş; bu olay bahsi geçen örgütlerin Türk askerlerine karşı gerçekleştirmiş oldukları ilk saldırı olarak kayıtlara geçmiştir.

Rusya, Türkiye'nin İdlib'teki radikal örgütlerle

mücadelede tereddüt ettiğini ileri sürerek bu durumu İdlib'e yönelik gerçekleştirdiği saldırıların kılıfı yapmıştır. İdlib'teki radikal örgütler ise Türkiye-Rusya anlaşmasının uygulanmasını engellemek için Halep-Lazkiye yolunda gösteriler düzenlenmesi hususunda halkı galeyana getirmiş; iki ülke arasında imzalanan bu anlaşmayı bölgede saldırıların ve gerilimlerin tekrar yaşanacağını bir delili şeklinde yansıtmışlardır.

“

Hurrâs ed-Din, Ensâr ed-Dîn Cephesi, Ensâr et-Tevhîd ve Ensâr el-İslam Örgütü'nün mensubu oldukları “Müminleri Teşvik Et” isimli operasyon odası anlaşmaları reddederek “Duvarları Yıkarak” başlıklı bir video yayınlamıştır. Örgütün kullandığı başlığı daha önce IŞİD de yayınlarında tercih etmiştir.

”

Bölgedeki Öncül Radikal Örgütlerin Türkiye-Rusya Anlaşmasına Tepkileri

Radikal örgütler herhangi bir ateşkes anlaşmasını tanımamaktadırlar. Zira, yapılan anlaşmaları, safalarını yeniden düzenlemesi için rejime tanınmış bir fırsat olarak değerlendirmektedirler. Bu nedenle de anlaşmaları reddeden bir tutum benimsemektedirler.

El-Kaide örgütü, “mücahitleri” Türkiye-Rusya anlaşmasına karşı aynı tutumu benimsemeye ve aynı safta yer almaya davet etmiştir. Bununla birlikte uluslararası anlayışları reddetmeleri ve kendi içlerindeki ayrılıkları sonlandırmaları için “Şam mücahitleri”ne çağrıda bulunmuştur.

Rejim ve Rusya, bölgede askeri operasyonlarını devam ettirmek için radikal örgütler meselesinden faydalanmaktadır. Nitekim, bu örgütlerin tasfiye edilmesi gerektiğini bahane ederek bölgeye askeri operasyonlar düzenlemekte ancak gerçekleştirdikleri saldırılar nadiren bu örgütleri hedef almaktadır.

Hurrâs ed-Din, Ensâr ed-Dîn Cephesi, Ensâr et-Tevhîd ve Ensâr el-İslam Örgütü'nün mensubu oldukları “Müminleri Teşvik Et”

isimli operasyon odası anlaşmaları reddederek “Duvarları Yıkarak” başlıklı bir video yayınlamıştır. Örgütün kullandığı başlığı daha önce IŞİD de yayınlarında tercih etmiştir. Operasyon odasının kullandığı bu başlıkla Suriye'deki IŞİD kalıntılarını yeniden canlandırmayı hedeflemiş olabileceği ihtimaller arasındadır. Zira operasyon odasına mensup bu örgütler, Türkiye veya Suriye Ulusal Ordusu ile ortak hareket etmeyi reddetmektedir.

Hurrâs ed-Dîn Örgütü

Örgüt, Şubat 2018'de kurulmuştur. Bünyesinde el-Kaide ile bağlantılı birçok grup yer almaktadır. Bu gruplar, Temmuz 2016'da el-Kaide ile ilişkisini kesme kararı alan HTŞ'den ayrılmışlar ve HTŞ'nin uluslararası baskılara boyun eğerek benimsemiş olduğu pragmatik yaklaşımı reddetmişlerdir. Söz konusu gruplar zaman zaman hem kendi içlerinde hem de el-Kaide ile ufak tefek anlaşmazlıklar yaşamaktadırlar.

ABD, Hurrâs ed-Dîn'i bölgedeki en tehlikeli örgütlerden bir olarak kabul etmektedir. Örgüt, emir komuta zinciriyle uyum içerisinde hareket etmektedir. Aynı zamanda

faaliyetlerini büyük bir gizlilikle yürüten bu örgüt, askeri anlamda katı bir düzen ve işleyişe sahiptir. Örgüt unsurları belirli köy ve kasabalarda sabit olarak yayılım göstermemekte; İdlib'in köylerindeki ve Lazkiye'nin kuzey köylerindeki birçok bölgede varlıklarını devam ettirmektedirler. Tahmini verilere göre, örgüt unsurlarının sayısı 1000 ile 1500 arasında değişmekte olup, unsurlar askeri anlamda Ebû Hamâm eş-Şâmî'ye, yasal anlamda ise Sami el-Arîdî'ye bağlıdır.

Örgüt; Cund el-Aksa (el-Aksa Askerleri), Cund el-Melâhim (Kahraman Askerler), Cund eş-Şerîa (Şeriat Askerleri), Ceyş es-Sâhil (Sahil Ordusu), Ceyş el-Bâdiye (Bedevi Ordusu), Sırrıyyetu'l Gurabâ (Gizli Yabancılar) ve Sırrıyyetu's-Sahil (Gizli Sahil) gibi küçük grupları bir araya getirmiştir. IŞİD'in kontrolündeki bölgelerden göç edenleri de kendi safına çekmiştir. IŞİD'den kaçıp göç edenlerin çoğunun cihatçı örgütlere dahil olmalarının nedeni ise başka bir çözüm yolu bulamamaları ve ülkelerine dönememeleridir.

“

Hurrâs ed-Dîn bölgesel önem taşıyan örgütlerden biridir. Lazkiye kırsalı gibi tüm bölgesel taraflar için hassas ve kritik kabul edilen alanlara yayılmıştır. Dünyanın en tehlikeli cihatçıları bünyesinde barındıran örgütün, el-Kaide ile de alenen bağlantısı bulunmaktadır.

”

Hurrâs ed-Dîn Örgütü, Kasım 2018'de kurulan “Müminleri Teşvik Et” isimli operasyon odası sayesinde Lazkiye'nin kuzey ve Hamâ'nın batı kesimlerindeki askeri birliklerle bağlantı kurmaktadır. Bunun yanı sıra Ensâr ed-Dîn Cephesi, Ensâr et-Tevhîd ve Ensâr el-İslam Örgütü gibi aşırı örgütlerle işbirliğinde bulunmakta ve HTŞ ile gizlice ortak faaliyetler yürütmektedir. Sağlanan işbirliği Hurrâs ed-Dîn ve HTŞ arasında zaman zaman yükselen tansiyonu düşürmektedir. Hurrâs ed-Dîn ayrıca Soçi Mutabakatı'na itiraz eden ilk örgüt olma özelliğine sahiptir.

Hurrâs ed-Dîn bölgesel önem taşıyan örgütlerden biridir. Lazkiye kırsalı gibi tüm bölgesel taraflar için hassas ve kritik kabul edilen alanlara yayılmıştır. Dünyanın en tehlikeli cihatçıları bünyesinde barındıran örgütün, el-Kaide ile de alenen bağlantısı bulunmaktadır. El-Kaide'nin Batı karşıtı askeri faaliyetlerle yayılma politikası izlemeye meyilli olmasından dolayı Hurrâs ed-Dîn, büyük devletler nazarında bir tehdit kaynağı olarak nitelendirilmektedir. Durum her ne kadar böyle olsa da el-Kaide bugüne kadar Batı'nın hedeflerine ters düşecek herhangi bir eylemin içerisinde yer almamıştır. ABD, Hurrâs ed-Dîn'e birçok defa hava saldırısı düzenlemiş; 31 Ağustos 2019 tarihinde düzenlediği saldırı ise örgütün lider kadrosundan yaklaşık 40 kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır.

Hurrâs ed-Dîn, birçok kaynak aracılığıyla kendini finanse edebilen HTŞ'nin aksine maddi zorluklarla karşı karşıyadır. Aralarındaki anlaşmazlıklara rağmen HTŞ, Hurrâs

ed-Dîn'e zaman zaman silah ve para yardımı sağlamaktadır.

Ensâr ed-Dîn Cephesi

Çoğunluğu göçmenlerden oluşan dört grubun birleşmesiyle Eylül 2014'te kurulmuştur. 2017'nin başlarında Fetih eş-Şam Cephesi (en-Nusra Cephesi) ve birçok grup ile birleşerek HTŞ'yi kurmaya karar vermiştir. Ancak HTŞ içerisinde ayrılıkların baş göstermesinin neticesinde Şubat 2018'de HTŞ'den ayrılan gruplar, Ensâr ed-Dîn ismiyle yeni bir örgütün çatısı altına girmiştir. Ensâr ed-Dîn adı altında birleşenlerin sayısı yaklaşık 300 kişidir. Hafif makineli silahları bulunan örgüt üyeleri gerçek bir merkeze sahip olmamakla birlikte sürekli yer değiştirmektedirler. Aynı zamanda bölgeyi ilgilendiren siyasi anlaşmaları reddetmektedirler.

Ensâr et-Tevhid

Mart 2018'de Ebû Ziyâb Sermîn liderliğinde kurulan Ensâr et-Tevhid, bün-

yesinde 300-350 savaşçı bulundurmaktadır. Örgüt üyeleri Sermîn'de, en-Neyrab'da ve Lazkiye'nin dağlarında konuşlanmışlardır. Ensâr et-Tevhid, Ocak 2017'nin sonlarında dağılan Cund el-Aksa'nın yeniden yapılandırılmış halidir. Bununla birlikte Cund el-Aksa'ya karşı yürütülen savaşta tarafsız kalan birliklerden de destek almaktadır.

Türkistan İslam Partisi

Suriye arenasındaki yabancı savaşçı örgütlerden biridir. Bölgedeki Tür-

kistanlı ailelerin sayısı ile ilgili kesin bir veri bulunma-

makla birlikte kaynaklara göre, tahminen 1000 ile 1500 arasında değişmektedir. Türkistanlı savaşçıların sayısı ise yaklaşık olarak 2000-3000 civarındadır. Rejime karşı verilen savaşlarda yüzlerce savaşçının öldürülmesinin ardından Türkistan, İdlib'in batı köylerini ve Lazkiye'nin kuzey kesimlerini kendisine siper edinmiştir. Özbek ve Kafkas taburları ile ortak askeri kampları bulunmaktadır. Dağlık alanlarda bulunan bu kamplarda on iki yaşından büyük çocuklara silah taşıma ve savaş becerileri kazandırma eğitimi verilmektedir. Bu örgüt de Türkiye ve Rusya arasında yapılan ateşkes anlaşmasını tanımadığını açıklamıştır.

Heyet Tahrir el-Şam

HTŞ, Halep-Lazkiye karayolundaki Türk-

Rus ortak devriyelerinin faaliyetini engellemek adına aktivistler ve siviller tarafından düzenlenen halk hareketlerini desteklemektedir. HTŞ'nin Türk kuvvetleri ile yaşayabileceği, varlığını tehdit edebilecek herhangi bir çatışmayı önlemek için Ulusal Kurtuluş Cephesi

ile birleşmesi de ihtimaller dahilindedir. Anlaşmalar, HTŞ'nin M4 karayolunun her iki tarafında 6 km'lik bir mesafede bulunmasını engellemektedir. Anlaşmaya mukavemet edilmesi yani anlaşmanın, gerilimi azaltma bölgesindeki örgütler tarafından kabul edilmemesi durumunda bu örgütler halkın desteğini ve lojistik yardımları kaybedeceklerdir.

“

Halihazırda iki cihatçı yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. Biri HTŞ'nin yönettiği yerel ve pragmatik yaklaşım diğeri ise Hurrâs ed-Dîn'in temsil ettiği küresel ve radikal yaklaşımdır. İki yaklaşım arasında ideolojik ayrılıklar ve stratejik rekabetler olmasına rağmen bu durum bir çatışmaya dönüşmemektedir.

”

HTŞ, halihazırda İdlib'teki pek çok askeri birliği ve ekonomik oluşumları kontrolü altında bulundurmaktadır. Buna ilaveten HTŞ'ye bağlı Kurtuluş Hükümeti'nin halk

ile olan ilişkileri sık sık eleştirilerin odağı olmaktadır.

Görünüşe bakılırsa Fetih eş-Şam lideri el-Cevlâni'nin teorileri ve oyunları bu defa başarılı olamayacaktır. HTŞ, uluslararası aktörlerce terör eylemlerinde bulunmakla suçlanmaktadır. El-Cevlâni, Fetih eş-Şam'ı el-Kaide'den bağımsız, sadece Suriye gündemi ile ilgilenen, sınır ötesi değil yerel bir grup olarak göstermeye çalışmaktadır. Ancak HTŞ, ılımlı yerel oluşumlarla bir defadan fazla entegrasyon gerçekleştirmediğini göstermiştir. Gerilimi azaltma anlaşmalarından faydalanmış, ılımlı muhalefet güçlerine saldırılar başlatmış ve İdlib'i neredeyse kontrolü altına almıştır. Bu da Türkiye için can sıkıcı bir durumdur.

Halihazırda iki cihatçı yaklaşım karşımıza çıkmaktadır. Biri HTŞ'nin yönettiği yerel ve pragmatik yaklaşım diğeri ise Hurrâs ed-Dîn'in temsil ettiği küresel ve radikal yaklaşımdır. İki yaklaşım arasında ideolojik ayrılıklar ve stratejik rekabetler olmasına rağmen bu durum bir çatışmaya dönüşmemektedir. Cihatçı gruplar arasındaki askeri çekişme çoğunlukla uluslararası anlaşmazlıklar ve gündemlerle bağlantılıdır ve tarafların birbiriyle anlaşmaya varmasını gerektirir. HTŞ önce bir savaş gücü olduğunu empoze etmiş, sonrasında kendisini siyasi bir güç olarak tanımlamaya çalışmıştır. Buna rağmen anlaşmaya varılması uzak bir ihtimal olarak değerlendirilmektedir. Söz konusu oluşumların, Türkiye-Rusya arasında 5 Mart'ta imzalanan İdlib mutabakatına karşı olduğu görülmektedir. ■

ABD İŞGALİNİN 17. YILI: IRAK'TA DURUM VE GELECEĞE DAİR BEKLENTİLER

“

Bugün, Irak toplumunun güvensizlik olgusu ülkenin en zayıf noktası olarak görülebilir. Irak halkındaki özgüven kaybının yanı sıra toplumun tüm kesimlerinde birbirine güven azalmış; devlete ve ülkenin geleceğine yönelik karamsarlık yoğunlaşmıştır.

”

Bilgay Duman

*Irak Çalışmaları
Koordinatörü, ORSAM*

ABD'nin Irak işgalinin 17. yılı geride kalırken, Irak'ta bıraktığı izler hale varlığını korumaktadır. Söz konusu işgalin ülkenin sosyolojik yapısından devlet yönetimine, kültüründen ekonomisine verdiği zarar ve ortaya çıkardığı etki uzun yıllar telafi edilemeyecek boyuttadır. Zira ABD işgali net bir biçimde toplumda

bozulmaya yol açmıştır. Bugün, Irak toplumunun güvensizlik olgusu ülkenin en zayıf noktası olarak görülebilir. Irak halkındaki özgüven kaybının yanı sıra toplumun tüm kesimlerinde birbirine güven azalmış; devlete ve ülkenin geleceğine yönelik karamsarlık yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla Irak halkının toplumsal bir tükenmişlik sendromu içerisinde olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu durum toplumu ve ülkeyi yozlaştırmakta; toplumsal ve ülkesel önceliklerin yerini bireysel ve grupsal

çıkarlar almaktadır. ABD'nin oluşturduğu yönetim düzeni ve siyasetin doğasının etnik ve mezhepsel temele dayanmasının yanı sıra on yıllarca güçlü merkezi otoriteler tarafından yönetilmiş Irak halkının hiç alışık olmadığı bir biçimde federalizm gibi bir uygulamaya yönlendirilmesi de toplumsal kimliğin minimize olmasına sebep olmuştur.

Irak toplumundaki aşiret bağları, coğrafi bağlılık ve toplumsal muhafazakarlık, varlığını güçlü bir biçimde korumaktadır.

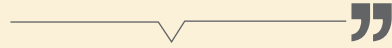
Irak toplumunun bu dinamiklerinin son 30 yılı diktatör temelli bir yönetimin altında baskıcı bir süreçten geçtiği düşünüldüğünde; Irak toplumunun güçlü, otoriter yönetim şeklini içselleştirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Bu içsel durum, ABD işgali sonrası güçlenen etnik, dini ya da mezhepsel alt kimliklerin yanı sıra aşiretçilik ve bölgeselcilik gibi diğer etkenler federal yapıyla birlikte yerleşmeyi beraberinde getirmiştir. İşgalin ortaya çıkardığı zayıf merkezi devletin yanında yerleşmenin güçlenmesi, kaotik bir devlet yapısının oluşmasına sebep olmuştur. Zira ülkedeki hizipleşme üst seviyeye çıkmış durumdadır. Bu olgu ortak yönetim kültürünü neredeyse bitirmiştir. Her ne kadar ABD işgalinden bu yana kurulan hükümetlerde Irak'taki bütün kesimlerin temsil edilmesini sağlayacağı düşünülen ve parlamentoya girmeye hak kazanan bütün kesimlerin yer aldığı "ulusal birlik hükümetleri" kurulmuş olsa da uzlaş ve ortak yönetim bilincine ulaşılabildiği söylenebilir.

Ayrıca parlamentoda yer alan bütün grupların hükümet içerisinde yer almasıyla hükümetin işlerini denetleyecek bir mekanizmanın ortaya çıkması mümkün olmamıştır. Diğer bir deyişle, Irak'ta kurulan yönetsel yapı muhalefetsiz bir yönetim şekline bürünmüştür. Ancak hükümet içerisindeki pozisyonundan memnun olmayan ya da istediklerini alamayan gruplar, hükümet içi muhalefet yapmaya başlamış ve böylece hükümet işlemez hale getirmiştir. Öte yandan yönetsel yapı içerisinde kota sistemi uygulanarak, belirli görevler belirli gruplara tahsis edil-

miştir. Bu durum anayasal bir kural olmamakla birlikte teamüle dönüşmüştür. Irak'taki bu zayıf yönetsel yapı ülkeyi dış müdahaleye de açık hale getirmiştir. Nitekim özellikle ABD ve İran, Irak'taki her süreçte etkili başat aktörler konumuna gelmiştir. Diğer bölge ülkeleri ve küresel aktörler Irak'ta pozisyon almaya çalışmış olsa dahi bugüne kadar ABD ve İran'ın ülkedeki siyaseti yönlendirdiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Mevcut durum, Irak'ta en basit kamu hizmetlerinin dahi sağlanamadığını göstermektedir. Örneğin; Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre, yaklaşık 40 milyon nüfusa sahip Irak'ta 7,3 milyon kişinin sağlık servislerine ulaşımının sıkıntılı olduğu bilinmektedir.

Irak'ta İşgal Sonrası Temel Yaşam Parametreleri

Güvenlik kurumları ve mekanizması çok parçalı bir hale gelmiş; özellikle IŞİD sonrası süreçte milis grupların ortaya çıkması ve 2018 seçimleri ile birlikte bu milis gruplarla ilişkili siyasi grupların parlamentoya girmesi devleti de milileşmeye doğru sürüklemektedir. Mevcut durum, Irak'ta en basit kamu hizmetlerinin dahi sağlanamadığını göstermektedir. Örneğin; Birleşmiş Milletler (BM) verilerine göre, yaklaşık 40 milyon nüfusa sahip Irak'ta 7,3 milyon kişinin sağlık servislerine ulaşımının sıkıntılı olduğu bilinmektedir. Dün-

yada pek çok ülkede rastlanmayan hastalıklar Irak'ta salgına dönüşebilmektedir.

Diğer taraftan Irak'ta neredeyse 10 milyon insanın su kıtlığıyla karşı karşıya olduğu söylenmektedir. Ayrıca Irak'ta devlet elektriği vilayetten vilayete farklılık gösterse de gün içerisinde en fazla 20 saat verilebilmektedir. BM verilerine göre, Iraklıların beşte birinin okuryazarlığı yoktur. Kadınlarda bu oran yüzde 24'e çıkarken, erkeklerde yüzde 11 civarındadır. 2003'ten sonra savaş, terör ve şiddet nedeniyle yaklaşık 2,5 milyon kadın dul kalmıştır.

Yine BM verilerine göre, toplam nüfusun yüzde 60'ını 25 yaş altı nüfusun, neredeyse yüzde 75'ini ise 35 yaş altı nüfusun oluşturduğu Irak'ta, genç nüfus büyük bir potansiyele sahiptir. Ancak Irak devletinin genç nüfusu iyi yönetebildiğini söylemek mümkün değildir. Genç nüfusun yüzde 40'ı işsizdir. Kamu sektörü Irak'taki en büyük iş koludur. Nitekim hizipler arasındaki mücadelenin temellerinden birini de bu oluşturmaktadır. Devlette elde edilecek pozisyona, grup taraftarları ya da aşiret üyeleri için bir iş kapısı ve rantın devamının garantisi olarak bakılmaktadır. Irak'taki devlet yapısındaki bozuk düzen, hizipçilik ve nepotizm ülkeyi büyük bir çıkmaza sürüklemektedir. Uluslararası Şeffaflık Örgütü'ne göre, Irak yolsuzluk indeksi açısından 12. sıradadır.

ABD işgali ve yıllardır devam eden savaş, ülke ekonomisini harap etmiş durumdadır. 2003'ten bu yana 450 milyar dolar kamu fonunun kayıp olduğu söylenmektedir. 2009 yılından başlayarak Irak Dinarı

yabancı para birimlerine karşı yüzde 1500'leri bulan oranlarda devalüasyon yaşamıştır. 2013'te 234 milyar dolar olan gayri safi yurt içi hasıla bugün itibarıyla bu rakamın çok altında kalmıştır. Petrol fiyatlarının giderek düşmesi de ekonomisinin neredeyse tamamı petrole dayanan Irak'ı daha da zor duruma sokmaktadır. İşgal, savaş, iç çatışmalar, dış müdahale, yolsuzluk gibi nedenlerden dolayı Irak'ta milli yatırım ve yapılanma neredeyse yok denecek kadar azdır. Bazı istatistiklere göre, Irak'taki binaların neredeyse yüzde 70'i 30 yıllıktır.

“

Irak'ın yeniden yapılandırılması konusunda uluslararası girişimler olsa da kayda değer bir ilerleme sağlandığını söylemek zordur. Ayrıca IŞİD nedeniyle halen yaklaşık 2 milyon kişi de göçmen durumundadır. Bununla birlikte, 2019'un yaz aylarından beri IŞİD'in Irak'taki eylemlerinde ciddi bir artış görülmektedir.

”

Özellikle 2014'te IŞİD'in kontrolü altına giren ve 2017'ye kadar süren savaşın yaşandığı bölgelerdeki yıkım inanılmaz boyutlara ulaşmış durumdadır. 2017'de dönemin Irak Başbakanı Haydar el-Abadi, IŞİD'den zarar görmüş bölgelerin yeniden yapılandırılması için 100 milyar dolardan fazla bir bütçeye ihtiyaç duyduklarını dile getirmiştir. Ancak mevcut durum itibarıyla bu rakam neredeyse tüm Irak bütçesine yakın bir miktardır. Her ne kadar Irak'ın yeniden yapılandı-

rılması konusunda uluslararası girişimler olsa da kayda değer bir ilerleme sağlandığını söylemek zordur. Ayrıca IŞİD nedeniyle halen yaklaşık 2 milyon kişi de göçmen durumundadır. Bununla birlikte, 2019'un yaz aylarından beri IŞİD'in Irak'taki eylemlerinde ciddi bir artış görülmektedir. Irak'taki kaotik ortam, IŞİD ve diğer terör örgütlerinin rahat eylem yapması için ciddi bir zemin hazırlamaktadır. Irak'ın bu kaotik ortamdan çıkabilmek için öncelikle devlet kurumsallaşmasını sağlamaya ihtiyacı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

ABD – İran Çekişmesinin Boyutları ve Irak'ın Geleceği

Irak'ta yaşanan ABD – İran çekişmesi, söz konusu devletin kurumsallaşması ve istikrarı önündeki en büyük engellerden biri olarak görünmektedir. Nitekim 3 Ocak 2020'de İranlı General Kasım Süleymani ve Haşdi Şabi Heyeti Başkanı Yardımcısı Ebu Mehdi el-Mühendis'in öldürülmesiyle form değiştiren ABD – İran çekişmesi, kontrollü gerginlikten somut müdahaleye dönmüştür. Hatırlanırsa İran, 8 Ocak'ta Anbar ve Erbil'deki ABD üslerine balistik saldırılar düzenleyerek Süleymani'nin öcünün alındığını açıklasa da Irak'ta Haşdi Şabi içerisindeki Ketaib Hizbullah, Asaib Ehlil Hak ve Hareket en-Nuceba gibi İran'a yakın fraksiyonların ABD'yi hedef alan açıklamaları da çekişmenin vekalet unsurlar üzerinden devam ettireceğini göstermektedir. Nitekim ABD, Irak'taki milis gruplara ve liderlerine yönelik yaptırım kararları almış ve hatta bazılarını terör

listesine eklemiştir. Öte yandan ABD'nin, Irak işgalinin 17. yılı geride kalırken askeri stratejisinde taktiksel değişikliğe de gittiği görülmektedir. Irak'ta konuşlu ABD öncülüğündeki DEAŞ Karşıtı Koalisyon bünyesinde görevli ABD askeri birlikleri, ani bir kararla 17 Mart'ta Irak'ın batısındaki Anbar'da yer alan Kaim Askeri Üssü'nü, boşaltarak Irak güvenlik güçlerine devretmiştir.

26 Mart'ta Musul'un güneyindeki Geyyara Hava Üssü'nden, 29 Mart'ta ise Kerkük kentindeki K1 (Keyvan) Üssü'nden çekilerek üslerdeki yerlerini Irak Ordusu'na bırakılmıştır. Bununla birlikte ABD'nin 30 Mart'ta, İran'ın 8 Ocak'ta balistik füze saldırısı düzenlediği, Erbil'deki Harir ve Anbar'daki Aynel Esed üslerine Patriot füze bataryaları yerleştirildiği açıklanmıştır. ABD, bazı üslere Patriot konuşlandırarak İran ve Tahran yanlısı Iraklı milis güçlerine yönelik çatışma seviyesini artıracak ve Irak'ta askeri varlığının sürdüreceği mesajını vermektedir. ABD'nin Irak'taki askeri strateji değişikliğine İran'ın aynı yönde cevap vermesi, Irak'taki istikrarsızlığı artıracak bir dinamik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada Irak'taki siyasi sorunlar, hükümet krizleri, ekonomik problemler, protesto gösterileri, yönetsel sıkıntılar, güvenlik boşlukları, terör, IŞİD sonrası yeniden yapılanma ve göçmen sorunu gibi dinamikler de hesaba katıldığında, Irak'ın işgalin ardından 17 yıl geçmesine rağmen halen bir istikrar sağlayamadığı ve kısa vadede de sağlamasının zor olduğunu söylemek mümkündür. ■

IRAK'TAKİ DARBE SÖYLENTİLERİ NE ANLAMA GELİYOR?

Feyzullah Tuna Aygün

Araştırma Asistanı, ORSAM

“

12 Mayıs 2018 tarihinde yapılan Irak Parlamento seçimlerine Şii siyasi partiler ve Sünni siyasi partiler, önceki seçimlere oranla daha bölünmüş olarak girmiştir. Bu bölünmüşlük, hükümetin kurulma sürecinde de kendini göstermiştir. Ancak hükümeti kuran Adil Abdülmehdi, 1 Ekim 2019'da başlayan gösteriler ile 2003 sonrası kurulan yeni rejimde görev süresini tamamlayamayan ilk başbakan olmuştur. İstifanın ardından başlayan siyasi istikrarsızlık ise darbe söylentilerine neden olmuştur.

”

17 Mart 2020 tarihinde, Muhammed Tevfik Allavi'nin hükümeti kuramamasının ardından görevi Necef eski Valisi ve Milletvekili Adnan el-Zurfi'nin devralması üzerinde Irak'ta darbe söylentileri yoğunlaşmıştır. Zira hem İran hem de ABD yanlılarının darbe girişiminde bulunacağının iddia edilmesi ile birlikte sosyal medyada birçok kez darbe girişiminin başladığına dair asılsız iddialar paylaşılmıştır. Ancak, ABD ve İran arasında yaşanan gerilimden en çok etkilenen ülkelerin başında gelen Irak'ta, “kaybedeceğini düşünen grupların” demokrasi dışına çıkarak kontrolü sağlamayı tercih edebileceği gibi, “diğer” grubun

söz konusu bir girişimde bulunacağı beklentisi üzerine yaşanacak bir ikilemle benzer davranışlarda bulunması beklenebilir. Bu durumun daha iyi anlaşılması için Irak'ta yaşanan darbelerin incelenmesi yerinde olacaktır.

Irak'taki Darbelerin Arka Planı

1932 yılında Birleşik Krallık'tan bağımsızlığını kazanan modern Irak devleti, tarihindeki ilk askeri darbe ile 1936 yılında tanışmıştır. Dönemin Irak Kralı Gazi bin Faysal'ın Başbakan Yasin el-Haşimi'yi görevden almasını isteyen ilanlar, uçaklarla vekaleten Genel Kurmay Başkanlığı görevini üstlenen General Bakr Sıdkı emri ile Bağdat sokaklarına atılmıştır. Irak ordusunun tutumu üzerine Başbakan Haşimi istifa etmiş ve Hikmet Süleyman göreve gelmiştir. 1936 darbesinin üzerinden beş yıl geçmesinin ardından, Irak Krallığı döneminde ikinci darbe gerçekleşmiştir. Nazi Almanyası'nın verdiği destek ile gerçekleşen darbe üzerine Birleşik Krallık, Irak'a askeri müdahalede bulunmuş ve Raşid Ali el-Geylani yönetimi düşürülerek yönetim tekrar Kral Gazi bin Faysal'ın kuzeni olan Veliaht Prens Abdul el-İlah'e verilmiştir. Abdul Selam Arif ve Abdul Kerim Kasım tarafından 1958 yılında gerçekleştirilen ve 14 Temmuz Devrimi olarak tanımlanan askeri darbe 1936 ve 1941 darbelerinden farklı bir şekilde ülkedeki rejimi hedef almış ve monarşi yıkılarak yerine cumhuriyet kurulmuştur. Irak'taki rejim değişikliği darbelerin önüne geçmemiş; Şubat 1963'te Baas Partisi, Abdul Kerim Kasım'a karşı

darbe düzenlemiştir. Aynı yılın Kasım ayında ise Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır yanlıları tarafından kansız bir darbe yapılmıştır. Baas Partisi güçten uzaklaşması ile yer altına inmiş ve 1968 yılında General Ahmed Hassan el-Bekir önderliğinde kansız bir darbe ile tekrar yönetimi ele geçirmiştir. 1979 yılında ise Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Saddam Hüseyin, kansız bir şekilde yönetimi ele geçirmiştir. 2003 yılında ABD askeri müdahalesi ile yönetimi kaybeden Hüseyin'e yönelik düzenlenen 1993, 1995 ve 1996 yılındaki darbe girişimleri ise başarılı olamamıştır.

2018 Irak Parlamento seçimlerinin ardından Irak siyasetinin iki kutbu haline gelen ABD ve İran taraftarları nedeniyle Irak, gerilimin en çok yansıdığı ülkelerden birisi olmuş ve gerilim askeri müdahalelere dönüşmüştür.

ABD – İran Gerilimi Darbenin Ayak Sesleri mi?

ABD Başkanı Donald Trump, seçim kampanyası yürüttüğü dönemde açık bir şekilde İran'a uygulanan baskının artırılması gerektiğini vurgulamıştır. ABD başkanı seçildikten sonra Trump, 8 Mayıs 2018'de ABD'nin İran ile imzalanan nükleer anlaşmadan çekildiğini açıklamış ve ağustos ile ekim aylarından itibaren geçerli olmak üzere İran'a uygulanan yaptırımı tekrar başlatması ile birlikte ABD – İran gerilimi Ortadoğu'yu etki-

lemeye başlamıştır. 2018 Irak Parlamento seçimlerinin ardından Irak siyasetinin iki kutbu haline gelen ABD ve İran taraftarları nedeniyle Irak, gerilimin en çok yansıdığı ülkelerden birisi olmuş ve gerilim askeri müdahalelere dönüşmüştür. Zira, İran vekili olarak hareket eden milis grupları ABD'nin Bağdat Büyükelçiliği haricinde ABD askeri varlığının bulunduğu Anbar'daki Ayn el-Esad Üssü, Kerkük'teki K-1 Üssü, Bağdat'taki Tacı Üssü, Selahaddin'deki Beled Hava Üssü ve Musul'daki Geyyara Üssü'ne yönelik saldırılar düzenlenmiştir. Diğer yandan Selahaddin, Bağdat, Musul, Anbar ve Kerbela vilayetlerinde Haşdi Şabi'ye ait üs ve mühimmat depoları hedef alınmıştır.

25 Eylül 2019 tarihinde, Terörle Mücadele Gücü (Counter Terrorism Service / CTS) Komutanı Korgeneral Abdulvahap el-Saadi'nin görevden alınmasının ardından 25 Kasım 2019 tarihinde CTS'nin sosyal medya hesapları üzerinden darbe yapılacağına ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Ancak CTS Komutanı General Talib el-Kenani iddiayı yalanlamıştır. Ayrıca yapılan yazılı açıklamada "kötü niyetli kişiler tarafından ele geçirilen sosyal medya hesaplarından yapılan itaatsizlik çağrıları gerçeği yansıtmamakta olup, CTS; insanların, demokratik siyasi sistemin, Irak devletinin ve ulusal kurumlarının koruyucusu olmaya devam edecektir" denilmiştir. CTS tarafından yapılan yazılı açıklamaya rağmen CTS içerisinde atamalardan rahatsızlık duyan bir grubun olduğundan bahsedilmektedir. Hatta 1 Ekim 2019 tarihinde başlayan gösterilerin çıkış noktasında

da Saadi'nin görevden alınmasının rol oynadığı bilinmektedir. Zira Saadi, Musul'un terör örgütü IŞİD'den kurtarılmasına yönelik düzenlenen operasyonlardaki ve yolsuzluğa karşı tutumu ile Iraklıların sevgisini kazanmıştır. Ancak Saadi'nin görevden alınmasından yaklaşık bir hafta önce dönemin Başbakanı Adil Abdülmehdi'nin Haşdi Şabi'nin yapısı ile ilgili değişiklik öngören ve Haşdi Şabi Komisyonu Başkan Yardımcılığının feshedilmesini isteyen kararname yayınlaması, yaşanan gerginliği göstermektedir.

3 Ocak 2020 tarihinde ise İran Devrim Muhafızları Ordusu Kudüs Gücü Komutanı Kasım Süleymani ve Haşdi Şabi Komisyonu Başkan Yardımcısı Ebu Mehdi Mühendis (Cemal Cafer İbrahim) ABD'ye ait SİHA ile Bağdat Uluslararası Havalimanı'nda saldırıya uğraması ABD – İran geriliminin Irak üzerindeki etkilerinin en somut halini göstermiştir. Bunun üzerine Irak Parlamentosu, ülkedeki ABD askeri varlığının sonlandırılması için hükümete tavsiye niteliğinde karar çıkartmıştır. Gerilimin karşılıklı saldırılar ile artması üzerine ABD, askeri varlık gösterdiği el-Kaim, Geyyara gibi üslerden çekilmiştir. Zira ABD'nin askeri gücünü farklı üslere konuşlandırması İran ile artacak gerilime hazırlık olarak değerlendirilebileceği gibi askeri varlığını Irak'a sevk ettiği hava savunma sistemleri şemsiyesi altına almayı amaçlaması olarak değerlendirilebilir.

Siyasi İstikrarsızlık

Askeri ve güvenlik alanlarında artarak devam eden ABD – İran ge-

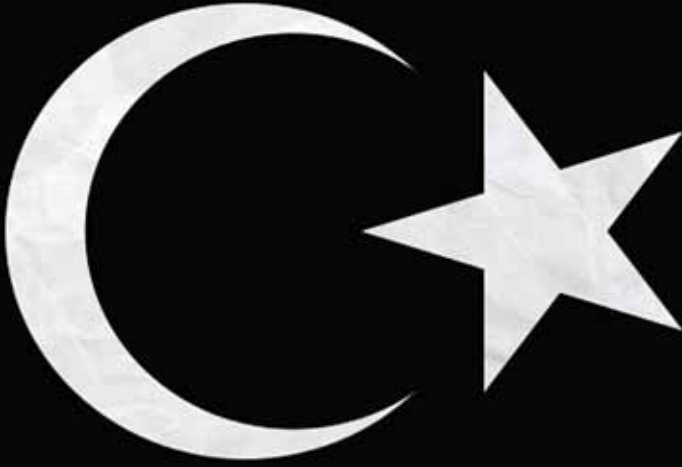

rilimi, Irak siyasetindeki ABD veya İran'a yakın aktörlerin de gerilime ortak olmasına neden olmaktadır. Zira Başbakan Adil Abdülmehdi'nin 30 Kasım 2019 tarihinde istifa etmesinin ardından Irak eski Başbakanı İyad Allavi'nin kuzeni Muhammed Tevfik Allavi hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. Allavi'nin başarısız girişiminin ardından Haydar el-Abadi'nin liderliğini yaptığı Nasr (Zafer) Koalisyonu, Parlamento Grup Başkanı Adnan el-Zurfi Cumhurbaşkanı Salih tarafından görevlendirilmiştir. Ancak, Zurfi de hükümeti kuramamış ve görevi bıraktığını 9 Nisan 2020 tarihinde açıklamıştır. Salih ise, aynı gün, Adil Abdülmehdi'den sonra da ismi anılan Mustafa el-Kazımî'yi hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Özellikle Şii siyasi partiler arasında yaşanan görüş farklılıklarının Süleymani'nin öldürülmesinin ardından Kudüs Gücü'nün komutanlığına getirilen Tuğgeneral İsmail Kaani'nin Bağdat ziyaretinin ardından azalması Kazımî'nin hükümeti kurmasını kolaylaştırmaktadır. Ancak, Kaani'nin girişimi ile tekrar yakınlaşan Şii partiler gibi, Sünni parlamento

üyelerinin oluşturduğu Ulusal Güçler Eksenini ve Kürt partilerin de Kazımî'ye destek vermesi ile hükümetin tekrardan ulusal birlik hükümeti niteliğinde kurulması, destek vermeyen partilerin açıktan pozisyon almasını engelleyecektir.

Buradan hareketle, taleplerini siyasi alan içerisinde alamayan grupların, Irak'ta gerilim ve krizin artmasından fayda sağlayacağı söylenebilir. Hatta 2020 bütçesinin henüz onaylanamaması ve düşen petrol fiyatları neticesinde memur maaşlarının ödenmesinde zorluklar ve kesintiler yaşanacaktır. Bu durum ise, yeni tip koronavirüs salgınına rağmen Iraklıların tekrar gösteriler ile meydanları doldurmasına neden olabilecektir. Siyasi kanalların kullanılarak, sorunlara çözüm bulunamaması ise demokratik yöntemlerin dışında siyaset ötesinde girişimlere teşebbüs edilmesi konusunda tetikleyici bir faktör olabilir. Diğer yandan, beklentilerinin karşılanmadığını öne süren grupların, siyasi kanalın ötesinde faaliyette bulunması, diğer grupların kazançlarını koruyabilmesi için benzer pozisyon almasına neden olabilir.

Bunlara rağmen, Irak'taki güvenlik kurumlarının coğrafi bölgelere göre koordinasyonunu sağlayan Ortak Operasyonlar Komutanlığı; Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, CTS, Irak Ulusal İstihbarat Kurumu, Kara Kuvvetleri Komutanlığı, Hava Savunma Komutanlığı, Hava Kuvvetleri, Haşdi Şabi Komisyonu ve IKBY Peşmerge Bakanlığı'nın temsilcileri ile Başbakan Silahlı Kuvvetler Baş Komutanı sıfatı ile toplanmaktadır. Toplanan Ortak Operasyonlar Komutanlığı, Irak'ı kapsayacak şekilde coğrafi olarak 11 bölgeye ayrılmış Operasyon Komutanlıklarını koordine etmektedir. Zira Operasyon Komutanlıkları içerisinde de güvenlik kurumlarının temsilcileri yer almaktadır. Buradan hareketle, Irak'taki güvenlik kurumlarının 2003 öncesi rejime kıyasla çok parçalı olduğu ve bölgesel komutanlıklar nedeniyle merkezi kontrolün daha zayıf olduğu söylenebilir. Diğer yandan, IŞİD ile mücadelenin devam ettiği süreç içerisinde güvenlik kurumları arasında rekabet yaşandığı hatta bazı cephelerde güvenlik güçleri arasında çatışma yaşandığı bilinmektedir. Hatta Haşdi Şabi şemsiyesi altında yer alan milis grupların birbirleriyle sorunları olduğu ve grup hedefleri doğrultusunda hareket ettikleri görülmektedir. Bu nedenle güvenlik kurumlarının merkezi ve tekil bir yönetimden uzak olması, olası bir darbenin bazı güvenlik kurumları tarafından düzenlenmesine yol açabileceği gibi diğer grupların da karşı darbelerine uygun zemin hazırlayabilir. ■

Libya Krizinde KATAR

“

Katar, Libya devrimini ilk günden sahiplenmiş ve bu desteği bölgede demokratik, refaha dayalı ve barışçıl rejimlerin güçlenmesine katkı şeklinde meşrulaştırmaya çalışmıştır.

”

Dr. Mustafa Yetim

Uzman, ORSAM

Şubat 2011’de Libya’ya yayılan ve Ekim 2011’de 42 yıllık Muammer Kaddafi iktidarının son bulmasına yol açan Libya’daki halk hareketleri ve gösterileri, Arap ayaklanmalarının önemli bir aşaması olarak değerlendirilmiştir. Diğer taraftan Kaddafi rejiminin devrilmesi Libya’da beraberinde istikrarı getirmediği gibi Suriye ve Yemen’e benzer şekilde Libya, özellikle 2014-2015 yıllarından itibaren yoğun bir iç savaş sürecini tecrübe etmektedir. DAESH gibi terör örgütlerinin de zaman zaman etki sahibi olduğu bu iç savaş sürecinde Libya’daki kabile ilişkileri, bölgesel aktörlerin politikaları ve küresel aktörlerin tutumu büyük oranda belirleyici olmuştur. Bu çerçevede Arap ayaklanmalarında ön plana çıkan önemli bölgesel aktörlerden Katar’ın da Libya iç savaşına yönelik tutumunun sahadaki dinamikleri şekillendirdiği açıktır.

Kaddafi Sonrası İkili Yapının Gelişimi

Kaddafi sonrasında 17 Şubat devrim hareketinin öncülüğünde Libya Ulusal Geçiş Konseyi/Hükümeti kurulmuş ve bu oluşum Libya’daki önemli aktörleri temsil ettiği belirtilen Libya Genel Ulusal Kongresi’ne Temmuz 2012’de görevi bırakmıştır. Fakat bu organ, Sirte bölgesindeki kontrolü güçlenen DAESH’in ve çeşitli milis güçlerin artan saldırıları nedeni ile etkisizleşmeye başlamıştır. Bunun üzerine Şubat 2014’te Birleşmiş Milletler (BM) destekli seçimler gerçekleştirilmiştir. BM’nin devreye girmesi de Libya meselesine çözüm getirmemiş; Libya krizi daha fazla

karmaşık hale dönüşmüştür. Bu süreçte 2014'te Bingazi'deki DAEŞ mensuplarına "Onur Operasyonu" ismi ile askeri operasyon düzenleyen General Halife Hafter, Trablus'taki BM destekli ve meşru Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni (UMH) tanımadığını açıklamıştır.

Bir dönem Kaddafi'nin en yakın adamı olarak bilinen ve onun döneminde Genelkurmay Başkanlığı yapmış Hafter'in, zaman içerisinde Kaddafi ile ilişkileri bozulmuş ve bu olay sonrasında Hafter ABD'ye yerleşmiştir. Libya devriminin başlamasının ardından ABD'den geri dönen ve yaklaşık iki yıl kadar cezaevinde kalan Hafter'in, özellikle Libya'nın doğu bölgesindeki aşiretler üzerinde etkili olduğu belirtilmektedir. Bu özelliği ve Fransa-Rusya gibi devletlerin desteklerinin de etkisi ile 2015'te Tobruk Temsilciler Meclisi tarafından kurulan Libya Ulusal Ordusu'nun (LUO) başına getirilen ve savaş ağası olarak tanımlanan General Hafter, böylelikle Libya uluslararası meşru organı Trablus hükümetine karşı silahlı girişimlerini yoğunlaştırmıştır.

DAEŞ terör örgütü ve Libya'daki bazı otonom milis güçleri bir tarafa bırakırsak Tobruk merkezli Libya Temsilciler Meclisi ve Libya Ulusal Kurtuluş Hükümeti gibi oluşumlarca desteklenen Hafter'in askeri-siyasi girişimleri sonrasında Libya'da iki farklı siyasi-askeri yapı ortaya çıkmıştır. Bir tarafta Hafter'in öncülük yaptığı Libya Ulusal Ordusu ve bu oluşumu destekleyen Tobruk merkezli hükümet ve meclis söz konusu iken diğer taraftan BM tarafından tanınan ve Fayiz

es-Sarrac'ın başkanlığını yürüttüğü UMH, Libya ordusu ve Milli Genel Kongre gibi meşru organlar bulunmaktadır. Libya Başkanlık Konseyi Başkanı es-Sarrac, BM desteği ile Aralık 2015'te Fas'ta imzalanan Libya Siyasi Anlaşması sonucunda UMH'yi oluşturmaya rağmen 2016 yılına kadar Libya'daki gelişmeler neticesinde görevine tam anlamıyla başlayamamıştır. Hafter'in 2016'da Bingazi'yi kontrol etmesi ve zaman içerisinde Libya'nın doğusunda ve güneyinde alan hakimiyetini genişletmesinin ardından Libya'daki ikili yapı ve bu yapıya dayalı iç savaş süreci daha yoğun bir hal almıştır. Dahası Hafter'in Libya'daki petrol bölgelerini ve gelirlerini ele geçirme ve Libya Ulusal Petrol Şirketi'ni nüfuzu altına alma girişimleri uluslararası kaygıları daha fazla yoğunlaştırmıştır.

4 Nisan'da Hafter'in kendisine bağlı güçlere "Trablus'u Özgürleştirme Operasyonu" emri vermesi meselenin daha karmaşık bir böl-

gesel-küresel soruna dönüşmesine yol açmıştır. ABD'nin eleştirilerine rağmen Rusya-Fransa gibi küresel aktörlerce ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Suudi Arabistan ve Mısır gibi bölgesel aktörlerce desteklenen Hafter'in nisan ayından itibaren Trablus ve Sirte'ye yönelik silahlı saldırılarına devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu süreçte Libya'daki BM destekli ve meşru uluslararası hükümet UMH'ye en güçlü desteğin ise Türkiye ve Katar gibi ülkelerden geldiği anlaşılmaktadır. Önceleri siyasi ve sonrasında artan şekilde Libya meşru hükümetine askeri desteğini artıran Türkiye'nin burada bir oldu-bitti sürecini engellemeye çalıştığı görülmektedir. Türkiye'nin müdahalesi ile Libya'ya yönelik BM çatısı altındaki uluslararası diplomatik görüşmelere hız verilmiş ve Moskova ile özellikle Berlin'de Libya'da çatışan tarafların bir araya gelmesi sağlanmıştır. Bu görüşmelerden acil ateşkes ve BM'nin vurguladığı Libya'ya silah ambargosuna uyulması yönünde kararlar çıkmasına rağmen Hafter

saldırılarına devam etmiştir. Benzer şekilde Rusya, özel askeri şirketi Wagner üzerinden Hafter'e milis güçler gönderirken Mısır ve özellikle BAE de Hafter'e askeri desteğini sürdürmektedir. Diğer taraftan Serrac hükümeti de Türkiye ve Katar tarafından askeri ve siyasi olarak desteklenmekte ve bu aktörler meşru hükümetin güçlenmesi için uluslararası çabaları yoğunlaştırmaktadır.

Katar'ın Devrim Süreci ve Sonrasındaki Politikaları

Arap ayaklanmaları sürecinin şüphesiz en önde giden ve tartışılan aktörlerinden biri Körfez'in coğrafi-nüfus açısından küçük ülkesi Katar olmuştur. Bu aktörün Libya iç savaşı sürecinde de etkili olması nüfuz alanını sadece "Küçük Ortadoğu" bölgesi ile sınırlı tutmak istemediğini ve Kuzey Afrika bölgesine doğru genişletmek istediğini doğrulamaktadır. Libya'da Kaddafi yönetimine karşı halk gösterileri başladığında bu ayaklanmaları en istekli şekilde destekleyen devletlerden birisi de Katar olmuştur. Bu çerçevede ülkedeki muhaliflere siyasi tanıma sağlayan ilk Arap ülkesi olan Katar, Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (NATO) öncülüğünde Kaddafi rejimine mart ayı itibarıyla başlayan hava operasyonlarına bazı savaş jetleri ile destek sağlamıştır. Katar'ın NATO operasyonuna desteği Batı ülkelerince askeri operasyonun Ortadoğu'da meşruiyetini artıran bir gelişme olarak değerlendirilerek memnuniyetle karşılanmıştır. Sadece askeri-siyasi destek değil Katar'ın ilk günden itibaren söz konusu muhalif oluşumlara tutum-

larını uluslararası kamuoyuna iletilebilmek amacı ile medya-iletişim kanalları meselesinde de yardımcı olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Katar, Libya devrimini ilk günden sahiplenmiş ve bu desteği bölgede demokratik, refaha dayalı ve barışçıl rejimlerin güçlenmesine katkı şeklinde meşrulaştırmaya çalışmıştır.

Libya devriminin gelişmeye başladığı ilk andan itibaren burada aktif olan diğer bir Körfez ülkesi de BAE olmuştur. Önceleri Kaddafi'ye karşı aynı tarafta yer alan ve muhalifleri destekleyen bu aktörlerin Libya tasavvurlarının, şu anda Libya'daki ikili yapı gibi derin bir biçimde farklılaştığı anlaşılmaktadır. Libya'da da Mısır'daki Abdülfettah el-Sisi öncülüğündeki darbeci rejimin benzeri bir rejim arzulayan BAE ve ittifak halinde olduğu Mısır, Katar'ın Libya'da "İslamcı" gruplar, Müslüman Kardeşler ilişkili oluşumlar ve terör örgütleri ile işbirliği halinde olduğunu savunmaktadır. Bu çerçevede benzer söylemleri kullanan ve Sisi benzeri yapıyı Libya'da kurmayı hedefleyen Hafter'in en büyük destekçileri olarak bu aktörler ön plana çıkmaktadır. BAE, Libya'da bahsi geçen politikalarını uygulamak amacıyla askeri-siyasi ve ekonomik olarak yoğun şekilde Hafter'i desteklemektedir. Devrimin ilk yıllarındaki aktif askeri pozisyonuna rağmen Katar ise şu anda BM tarafından tanınan meşru UMH hükümetine siyasi-finansal destek sağlamaktadır. Bu çerçevede BAE ve Katar'ın devrimin ilk aşamasındaki tutumları kısmen dönüşmüştür. Katar, Libya'daki askeri angajmanlarını sınırlandırırken

BAE'nin bu yöndeki angajmanlarını Mısır'ın da coğrafi yardımı ile yoğunlaştırdığı ifade edilebilir. Buradan hareketle, Katar'ın Türkiye üzerinden Libya'daki askeri stratejisini şekillendirdiği ve Türkiye'nin UMH lehinde Libya'da artan askeri dahilini desteklediği söylenebilir. Bu süreçte Kuzey Afrika'nın önemli ülkelerinden ve Libya ile geniş sınırı olan Cezayir ile İtalya'nın Libya girişimleri ve bu bağlamda Türkiye ile gelişen diyaloglarının da bu ülke tarafından memnuniyetle karşılandığı yorumu yapılabilir.

“Libya'da meşru hükümeti destekleyen öncül aktörlerden olan Doha, Türkiye gibi aktörler ile Trablus hükümetine silahlı meydan okumasını sürdüren Hafter karşıtı yerel ve bölgesel cephe karşısında kendisini konumlandırmaktadır.

”Sonuç olarak, 2017 tarihli Körfez krizinin unsurlarından biri olan Katar'ın Libya'daki meşru hükümete sunduğu siyasi-ekonomik desteğin, buradaki BAE-Mısır bloğu tarafından olumlu karşılanmadığı ve BAE ile Katar'ın Libya'da ortaya çıkan ikili yapının farklı tarafları ile işbirliği geliştirdiği görülmektedir. Bu duruma rağmen Libya'da meşru hükümeti destekleyen öncül aktörlerden olan Doha, Türkiye gibi aktörler ile Trablus hükümetine silahlı meydan okumasını sürdüren Hafter karşıtı yerel ve bölgesel cephe karşısında kendisini konumlandırmaktadır. ■

SİSİ DÖNEMİNDE MISIR ORDUSU

“

Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI)'nin yayınladığı rapora göre Mısır, 2018 yılında dünyada en büyük üçüncü Ortadoğu'da ise en büyük ikinci silah ithalatçısı olmuştur. Rapor, Sisi hükümetinin yapmış olduğu silah alımlarının ne denli yüksek olduğunu kanıtlar niteliktedir.

”

Firuze Yağmur Gökler

Araştırma Asistanı, ORSAM

Abdulfettah el-Sisi, askeri darbeyle göreve geldiği tarihten itibaren ülke içinde yaşanan insan hakları ihlalleri artmış, demokrasiye büyük darbe vurulmuş, ülkenin iç ve dış borçlarına çözüm bulunamamış ve halkın büyük bir çoğunluğu ekonomik anlamda ciddi sorunlar yaşamıştır.

Ancak yaşanan sorunları görmezden gelen Sisi yönetimi, odak noktasını orduya yöneltmiştir. Bu bağlamda ülkedeki askeri harcamalar artırılmış; ülkenin kendi silahlarını üretme konusuna yoğunlaşmıştır. Sisi'nin orduya odaklanmasında ve konuya ilişkin adımlar atmasında, ülkenin iç ve dış siyasetindeki gelişmeler önemli rol oynamakta ve bu sürece etki etmektedir.

Ordu Gücü İçin Atılan Adımlar

Darbe sonrası göreve gelen Sisi, öncelikle birçok ülkeyle çeşitli askeri ekipman tedarik anlaşmaları yapmış ve askeri envanterini genişletmeye başlamıştır. Bu bağlamda Sisi, 2013 yılının Kasım ayında Rusya ile büyük çaplı bir silah satış paketi için görüşmelere

başlamıştır. Söz konusu paketin içinde yer alan MiG-29M2 savaş uçakları için 2016 yılında sözleşme imzalamıştır. Bu anlaşma kapsamında Mısır, toplam 50 adet MiG-29M2 savaş uçağı teslim alacaktır. Sisi hükümeti Fransa ile 2014 yılında 1 milyar Euro değerinde bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma bir adet Gowind 2500 (el-Fetih) tasarımı ve inşası ile takip eden

üç korvet için malzeme tedarikini ve ülke içinde üç müteahhitlik gemisi inşa etmesini sağlayacak bir teknoloji anlaşması transferini içermektedir. Mısır aynı zamanda 2015 yılında 24 Rafale savaş jetleri de dahil 5,2 milyar euro değerinde Fransız silahları satın almış ve yine 2016 yılında Rusya'dan Enver el-Sedat ve Cemal Abdülnasır adlı iki adet Mistral sınıfı çoklu çıkarma gemisi almıştır. Darbe yönetiminin önemli destekçileri olan Rusya, Fransa ve Almanya tarafından Sisi dönemi boyunca yapılan bu anlaşmalarla Mısır'a silah satışları yoğun bir şekilde artırılmıştır. Bu süreçte darbe yönetimimin bir diğer önemli destekçisi ABD ise Mısır'a 2018 Eylül ayında 1,3 milyar dolarlık askeri yardım gönderilmesini onaylamıştır. Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI)'nin yayınladığı rapora göre Mısır, 2018 yılında dünyada en büyük üçüncü Ortadoğu'da ise en büyük ikinci silah ithalatçısı olmuştur. Rapor, Sisi hükümetinin yapmış olduğu silah alımlarının ne denli yüksek olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca 2020 yılının Ocak ayında Mısır, Kızıldeniz'de 150 dönümlük bir alana inşa ettiği askeri üssü Berenice'yi açmıştır. Açılan üste; bir deniz ve hava üssü, atış poligonları, askeri ve idari birimler ve eğitim alanları yer almaktadır.

“
Mısır hava kuvvetlerinin 215 savaşçı, 294 helikopter, 81 saldırı helikopteri ve 387 eğitimci içerdiği; kara kuvvetlerinin 4.295 tank, 11.7 silahlı araç ve 1.084 roket projektörü barındırdığı; Mısır deniz kuvvetlerinin ise toplamda 2 uçak gemisi, 7 fırkateyn, 8 denizaltına sahip olduğu belirtilmiştir.”

Global Firepower Index, 2005 yılından beri ülkelerin askeri güçlerini belirli kriterlere göre sıraladığı bir rapor yayınlamaktadır. 2020 yılında yayınlanan rapora göre, Mısır ordusu 138 ülkenin ordusu içinde 9. sırada yer almıştır. Raporla, Mısır'ın toplam 920.000 ordu mensubu olduğu ve 36.075.104 kişinin de hizmete uygun olduğu ifade edilmiştir. Mısır hava kuvvetlerinin 215 savaşçı, 294 helikopter, 81 saldırı helikopteri ve 387 eğitimci içerdiği; kara kuvvetlerinin 4.295 tank, 11.7 silahlı araç ve 1.084 roket projektörü barındırdığı; Mısır deniz kuvvetlerinin ise toplamda 2 uçak gemisi, 7 fırkateyn, 8

denizaltına sahip olduğu belirtilmiştir. Mısır'ın savunma bütçesinin de 11.200.000 dolar olduğu tahmin edilmektedir.

Sisi rejimi bir yandan askeri envanterini genişletirken diğer yandan da kendi silah endüstrisine katkı yapmaya çalışmaktadır. 2018 yılında Mısır deniz kuvvetleri “Go-wind Korvet’e ilişkin açıklamada bulunmuş; 2019 yılında da Mısır ordusu, Savunma ve Askeri Üretim Bakanlığı'na bağlı fabrikalarda üretilen bir dizi silahın videosunu yayınlamıştır. Son olarak Mısır, üç yıllık kendi silahlarını üretim planını başlatmıştır. Bu çerçevede, Mısır Askeri Üretim Devlet Bakanı Muhammed el-Assar, bakanlığa bağlı şirketlerin silah ve mühimmat üretimini yaklaşık 7,5 milyar Mısır lirası (479 milyon dolar) yatırımla geliştirmeyi planladığını açıklamıştır. Şubat 2020'de ise Mısır, Ebu Zaabal İhtisas Sanayi Şirketi altında 300'den fazla küçük ve orta kalibre silah, mühimmat ve askeri ekipman üretecek Askeri Fabrika 300'ü açmıştır. Sisi; Banha Elektronik Sanayi Şirketi (Fabrika 144), Kaha Kimya Sanayi Şirketi (Fabrika 270) ve Helwan Ma-

kine ve Ekipman

Şirketi'nde (999 As-

keri Fabrikası) askeri

üretim için bir dizi yeni

projenin yer alacağını ifade

etmiştir. Hükümet, kendi si-

lahlarını üretmeye ilişkin söz ko-

nusu çalışmalarıyla Mısır'ın

kendi silahlarını Afrika ülkeleri

başta olmak üzere yurt dışına

ihraç etmeyi ve silah ko-

nusunda kendi kendine yer-

terliliğini sağlamayı planlamak-

tadır.

“

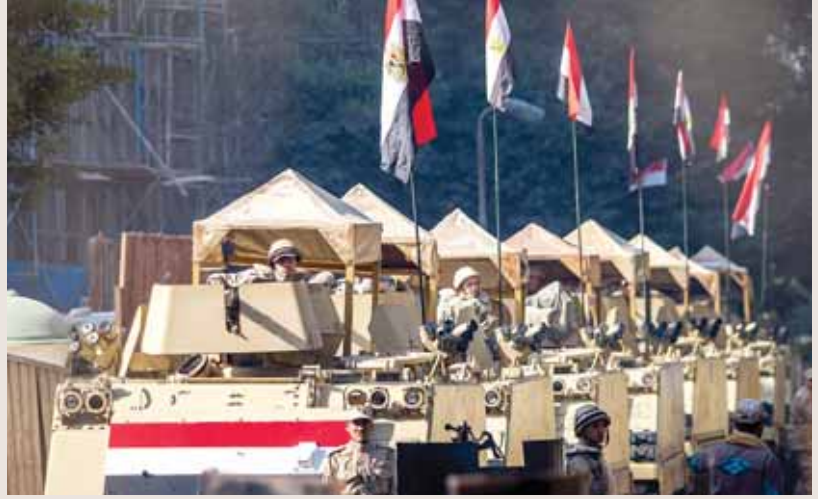
Sina Yarımadası'ndaki IŞİD varlığı ve terör saldırıları darbe sonrası dönemde iyice artmıştır. Darbe sonrası Sisi rejiminin vatandaşlarına uyguladığı baskıcı ve yanlış politikalar; radikal grupların güçlenmesini sağlamış, insanların radikalleşmesine zemin hazırlamış ve ülke içindeki şiddetin artmasına neden olmuştur.

”

Sisi Neden Orduyu Güçlendiriyor?

Sisi'nin orduyu güçlendirmesinde, buna bağlı olarak silahlanmayı ciddi oranda artırmasında ve Mısır'ın kendi silah endüstrisini geliştirme ihtiyacı duymasının altında birçok neden yatmaktadır. Ülke içinde ve dışında terör tehditlerinin artmasıyla birlikte güvenlik sorunlarının ortaya çıkması ve Sisi'nin hissettiği rejim güvenliği endişesi, yönetimin orduyu güçlendirmesindeki en önemli gerekçeler olarak karşımıza çıktığı söylenebilir.

Sina Yarımadası'ndaki IŞİD varlığı ve terör saldırıları darbe sonrası dönemde iyice artmıştır. Darbe sonrası Sisi rejiminin vatandaşlarına uyguladığı baskıcı ve yanlış politikalar; radikal grupların güçlenmesini sağlamış, insanların radikalleşmesine zemin hazırlamış ve ülke içindeki şiddetin artmasına neden olmuştur. Sisi, kendisinin zemin hazırladığı bu güvensizlik ortamını, tek dayanağı olan ordu

gücülle bastırmaya çalışmakta; bu nedenle orduyu güçlendirme ve silahlandırma çabalarına ağırlık vermektedir.

Bunun yanı sıra bölgede yaşadığı güvenlik sorunları da Sisi'nin Mısır ordusunu güçlendirme konusunda izlemiş olduğu politikaları pekiştirmiştir. Sınır komşusu Libya'da uzun zamandır süren iç savaş, milis güçlerin ve terör örgütlerinin Libya'da etkinliklerini arttırması ve çatışmaların büyük bir hızla devam etmesi Sisi'yi askeri anlamda hazır olmaya itmiştir.

Mısır'ın bölgede yaşadığı bir diğer sorun Etiyopya'nın yapımına başladığı Rönesans Barajı ile Mısır'ın su ihtiyacının tehlikeye girmiş olmasıdır. 7 yıldır baraj konusunda hala bir anlaşmaya varamayan Mısır ve Etiyopya arasında dönem dönem ilişkiler çok gerilmiş ve bu gerginlik günümüze kadar gelmiştir. 100 milyon nüfusa sahip olan Mısır, barajdan bırakılacak su miktarı ve dolum süresi ile ilgili kendi çıkarlarına ters bir durum yaşanması durumunda askeri operasyon sinyali birçok kez vermiştir. Bu durum, eğer ortak bir çözüm çık-

mazsa bölgede Mısır ve Etiyopya arasında olası su merkezli çatışmaların yaşanabileceğinin göstergesidir.

Sisi'nin askeri alanda yaptığı çabalarının bir kısmında Akdeniz ve Kızıldeniz'deki varlığını güçlendirmek ve olası bir tehdit karşısında bu bölgeleri emniyet altına almakla birlikte ekonomik yatırımlarını ve doğal kaynaklarını korumak istemesi de yatmaktadır. Son olarak darbeye göreve gelen Sisi, kendisine karşı yapılabilecek herhangi bir hareketlenmeye karşı kendini korumak istemekte ve bu bağlamda orduyu güçlendirmektedir. Müslüman Kardeşler merkezli oluşumların yeniden yönetimde söz sahibi olmasını istemeyen ve kendine buradan gelebilecek bir tehditten endişe duyan Sisi rejimi, ordu gücünü ve desteğini yanında tutmayı hedeflemektedir.

Sonuç olarak halihazırda iç politikada meşruiyet sorunları bulunan Sisi rejiminin, bölgesel çatışmalarda bulunma ihtimaline ve içerideki IŞİD vari terör oluşumlarına karşı askeri kapasitesini güçlendirmeye çalıştığı söylenebilir. ■

SUUDİ ARABİSTAN'DA SİYASİ VE TOPLUMSAL DÖNÜŞÜM VE MEŞRUIYET KRİZİ

“

Ekonomiyi çeşitlendirme ve kadın haklarını geliştirme politikaları, hanedan üyeleri arasındaki ilişkilerde yaşanan kırımla ve ılımlı İslam söylemi kadar; dış politikada Yemen, Suriye ve Libya gibi yakın çevredeki olaylara müdahale şeklinin değişmesi, İsrail ile yakınlaşma, İran ile yaşanan krizin derinleşmesi, ABD Başkanı Donald Trump'ın kişisel desteği dışında Batı dünyası ile ilişkilerin kötüleşmesi, Türkiye ve Mısır gibi ülkelerle ilişkilerin seyrinde görülen radikal değişiklikler Suudi Arabistan'ın ciddi meşruiyet bunalımı ve değişim sürecinde olduğunu göstermektedir.

”

Doç. Dr. M Hilmi Özev

*Süresiz Yayınlar Editörü,
ORSAM*

Suudi Arabistan gerek iç gerekse bölgesel ve küresel koşulların değişmesiyle kendini yenilemek zorunda olan pek çok ülkeden biridir. Suudi rejimi de bu durumun farkında ve gerekli önlemleri almak için ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlarda bir takım ciddi adımlar atmaktadır. Ekonomiyi çeşitlendirme ve kadın

haklarını geliştirme politikaları, hanedan üyeleri arasındaki ilişkilerde yaşanan kırımla ve ılımlı İslam söylemi kadar; dış politikada Yemen, Suriye ve Libya gibi yakın çevredeki olaylara müdahale şeklinin değişmesi, İsrail ile yakınlaşma, İran ile yaşanan krizin derinleşmesi, ABD Başkanı Donald Trump'ın kişisel desteği dışında Batı dünyası ile ilişkilerin kötüleşmesi, Türkiye ve Mısır gibi ülkelerle ilişkilerin seyrinde görülen radikal değişiklikler ülkenin ciddi meşruiyet bunalımı ve değişim sürecinde olduğunu göstermektedir. Ancak değişim için atılan adımların tamamının amaca hizmet ettiğini ve Suudi Arabistan'ı düzlüğe çıkaracağını söylemek oldukça zordur. Bunun en temel nedeni ise değişimin farklı toplum kesimlerince ve elitler tarafından özümsemesinin o kadar kolay olmamasıdır.

Her ülkede olduğu gibi, Suudi Arabistan'da da meşruiyetin dahili ve harici sütunlar üzerinde yükselmesi gerekmektedir. Dahili sütunu, elitlerin ve geniş halk kitlelerinin onayını alma zorunluluğu olarak özetlenebilir. Harici sütun ise bir yanda Birleşmiş Milletler (BM) üyeliği ve uluslararası hukuk ile uyum içerisinde olma diğer yanda ise küresel ve bölgesel güçlerin çıkarları ya da uluslararası sistemin işleyişi ile uyum içerisinde olma şeklinde

iki alt başlıkta ele alınabilir. Bu sütunların ve alt başlıkların birbirleriyle derin bir etkileşim içerisinde olduklarını da baştan belirtmek gerekmektedir.

“

Kuruluş aşamasında Suudi yöneticiler, Batılı müttefiklerinden gelen finansal yardımı halka dağıtarak toplumu şekillendirme imkânı bulmuşlardır. Suudi topraklarında petrolün keşfinden, özellikle de 1973 fiyat patlamasından sonra ise petrol gelirleri, dağıtıcı devletin temel aracı haline gelmiştir. Günümüzde bu iki meşruiyet sütununun, Vehhabiliğin ve petrol gelirlerinin, Suudi toplum ve devletini taşıma konusunda yetersiz kaldıkları ve dolayısıyla Suudi Arabistan rejimi açısından ciddi bir meşruiyet açığı oluştuğu görülmektedir.

”

Suudi Arabistan iç siyasi meşruiyet hususu biri “düşünsel/geleneksel” diğeri “maddi/modern” iki temel sütun üzerine yükselmekteydi. Yani Suudi Arabistan geleneksel ve modern unsurların eklektik biçimde kullanıldığı bir devlet olarak tasarlanmıştı. Düşünsel meşruiyet zemini Vehhabi inancının toplumun ve toplum-devlet ilişkilerinin temel harcı durumuna getirilmesinden ibaretti. Maddi meşruiyet zemini ise Vehhabi inanç esasları çerçevesinde örgütlenen toplumun devlete olan sadakatini perçinlemek ve toplumu daha fazla şekillendirmek amacıyla devletin rantıye/dağıtıcı özellik kazanmasıydı. Kuruluş aşamasında Suudi yöneticiler, Batılı müttefiklerinden gelen finansal yardımı halka dağıtarak toplumu şekillendirme imkânı bulmuşlardır. Suudi topraklarında petrolün keşfinden, özellikle de 1973 fiyat patlamasından sonra ise petrol gelirleri, dağıtıcı devletin temel aracı haline gelmiştir. Günümüzde bu iki meşruiyet sütununun, Vehhabiliğin ve petrol gelirlerinin, Suudi toplum ve devletini taşıma konusunda yetersiz kaldıkları ve dolayısıyla Suudi Arabistan rejimi açısından ciddi bir meşruiyet açığı oluştuğu görülmektedir.

Son dönemde Vehhabi akidesi Suudi Arabistan açısından ciddi bir yüke dönüşmüş durumdadır. Vehhabi inancının ister Şii ister Sünni olsun tüm diğer İslami mezhep ve akımlara karşı dışlayıcı (tekfirci) tutumu, Suudi Arabistan’ı İslami radikalizmin odak noktası haline getirmiştir. El-Kaide’den IŞİD’e kadar, son otuz yılın “İslami radikal” unsurları büyük ölçüde

Vehhabi inanç esaslarını kullanarak örgütlenmişlerdir. 11 Eylül olaylarını gerçekleştiren on dokuz kişiden on beşinin Suudi vatandaşı olması, “İslami radikalizm” konusunda bütün dünyada dikkatlerin Suudi Arabistan üzerine odaklanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, doğrudan dillendirilemese de Vehhabilik, Suudi Arabistan’ın sırtında gün geçtikçe ağırlaşan ve günümüzde taşınamaz hale gelen bir kambura dönüşmüş durumdadır. Nitekim ABD Kongresi tarafından çıkartılan, 11 Eylül mağdurlarının Suudi Arabistan’a karşı tazminat davası açabileceklerini öngören yasa (JASTA) gündemdeki yerini halen korumaktadır. Bunun için Suudi Velihaht Prens Muhammed bin Selman (MbS) bundan böyle “ılımlı İslam”ın savunucusu ve öncüsü olacaklarını dillendirmeye ve Suudi devleti başta kadının statüsü olmak üzere Suudi toplumunu modernleşme konusunda önemli adımlar atmaya başlamıştır.

“İlmlı İslam” söyleminin iç politikası ve Suudi ekonomisini ilgilendiren

önemli bir yönü de vardır. 1970’lerde altı milyon civarında olan Suudi Arabistan nüfusunun günümüzde otuz beş milyon civarına yükselmesi, petrol devi olan Suudi Arabistan gibi dağıtıcı bir devletin kapasitesini zorlamaktadır. Petrol varil fiyatının 80 doların altına düştüğü bir ortamda Suudi Arabistan’ın dağıtıcı devlet özelliği sürdürülebilir değildir. Bunun için ekonomisini çeşitlendirmesi ve kadınlar da dahil olmak üzere toplumun tüm kesimlerini üretim süreçlerine dahil etmesi gerekmektedir. Oysa azla yetinmeyi öneren katı Vehhabi akide çerçevesinde bu dönüşümü gerçekleştirmek mümkün değildir. Bunun için de Suudi yöneticiler artık ılımlı İslam’ı destekleyeceklerini dile getirmektedirler. Bu ise Suudi Arabistan’da meşruiyet anlayışının tamamen “modern/dünyevi” bir zemine çekilmesini zorunlu kılmaktadır. Ne var ki, Suudi hanedanı ve Vehhabi din adamları arasındaki ittifak çerçevesinde yüz yıllardır sürdürülen gelenek ve alışkanlıkları bir çırpıda terk etmek ve modern unsurlarla değiştirmek o kadar kolay görünmemektedir. Bu da halihazırda Suu-

di Arabistan’ın çok ciddi bir meşruiyet bunalımı içerisinde olduğunu göstermektedir.

Suudi ekonomisini, varil başına 20 dolarların konuşulduğu mevcut petrol fiyatları ile dönüştürmek imkânsız gibi görünmektedir. Bu durum tek bir çözüme işaret etmektedir: Mevcut birikimin kullanılması. Suudi Arabistan için petrol gelirleri sonrasında iki farklı birikimden söz edilebilir. İlki, devlet eliyle oluşturulan ve şeffaf bir şekilde izlenmesi mümkün olan varlık fonudur. 800 milyar dolar civarında olduğu tahmin edilen bu fonun nerdeyse yarısı Arap Baharı adı verilen süreçte Suudi halkını yatıştırmak ve sürecin dışında tutmak için harcanmış durumdadır. Dolayısıyla, sadece varlık fonuna dayalı olarak ekonomik bir dönüşüm sağlamak mümkün değildir. Geriye hanedan üyelerinin petrol gelirleri üzerinden elde ettikleri, miktarı tam olarak kestirilemese de trilyonlarca dolar büyüklükte olduğu tahmin edilen ve büyük ölçüde Batılı ülkelerde yatırım halinde bulunan birikimin Suudi Arabistan’a taşınması kalmaktadır. Velihaht Prens

MbS, bu konuda da yolsuzluk operasyonları

başta olmak üzere ciddi adımlar atmıştır. Tahmin edileceği üzere, bu adımlar, erkek üyeleri beş bini aşmış bulunan hanedan üyeleri arasında ciddi bir kavgayı ve ayrışmayı beraberinde getirmektedir. Bu da mevcut rejimin meşruiyet açığını derinleştiren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca, söz konusu birikimin Suudi Arabistan'a taşınması Batılı ekonomileri rahatsız edebilir ve Suudi Arabistan aleyhine daha fazla önlem almaya itebilir. Bu da Suudi Arabistan'ı uluslararası sistem nezdinde daha sorunlu bir ülke haline getirebilir. Öte yandan, Suudi Arabistan ekonomik dönüşüm için gerekli sermaye tedarikini başarsa dahi kendi insan kaynaklarını harekete geçirmesi oldukça zordur. Dağıtıcı devlet uygulamaları nedeniyle ataletle alışmış bir toplumu kısa süre içerisinde çalışan ve üreten bir topluma dönüştürmek neredeyse imkânsızdır.

Harici meşruiyet açısından bakıldığında 1973'ten bu yana Suudi Arabistan petrol ve petrol gelirleri sayesinde BM'deki oylamaları etkileyebilen, yurt dışında operasyon yürütebilen, diğer ülke halkları halklarını etkileyebilen, yurt dışında Suudi Arabistan'a bağlı entelijansiya oluşturabilen bir ülke durumundaydı. Ayrıca, Suudi Arabistan küresel enerji vanalarının ABD kontrolünde kalmasını sağlaması açısından da önemli bir rol üstlenmektedir. Petrol piyasası çeşitlendikçe ve fiyatlarda dalgalanmalar yaşandıkça Suudi Arabistan'ın uluslararası alandaki mevcut etkinliğini sürdürmesi mümkün değildir. Böylelikle ABD desteğini kaybetmiş, üstelik zayıf devletlerde operasyon yapma kabiliyetini yi-

tirmiş bir Suudi Arabistan'ın uluslararası sistemde saygın ve meşru bir üyesi olarak varlık sürdürmesi zorlaşmaktadır.

Özetle, Suudi Arabistan'ın siyasi meşruiyet açığını geleneksel (Vehhabilik ve Suudi hanedanını temsil eden krala sadakat) ve modern (ekonomik dönüşüm) araçları kullanarak dönüştürmesinin imkânsız olduğu aşikârdır. Suudi dış politikasında görülen irrasyonel kırıma da ülkenin uluslararası sistemle sorunlu olduğunu göstermektedir. Geriye sadece karizmatik meşruiyetin sağlayacağı imkanlar kalmaktadır. Herhangi bir liderin ya da gurubun karizmatik meşruiyete sahip olması ise derin siyasi, toplumsal ve ekonomik krizlerin halklar ve kamuoyları üzerinde travmatik etkiler oluşturduğu süreçlerde gerçekleşebilmektedir. Bu durumda, Suudi Arabistan'ı önümüzdeki dönemde son derece çalkantılı bir sürecin beklediği tahmin edilebilir.

MbS; NEOM, Vizyon 2030, Aramco'nun halka arzı gibi konularda önemli adımlar atmış olsa da şu ana dek mevcut ekonomik sistemi

iç ve dış koşullara uyarlama yönünde mesafe kat edebilmiş değildir. MbS Suudi dış politikasına kurumsal bir çerçeve kazandırmak yerine, Trump ve damadı ile geliştirdiği özel ilişkiler üzerinden götürmeye çalışmaktadır. Aramco saldırıları sırasında ABD savunma şemsiyesinin Suudi Arabistan'ı koruma konusunda yetersiz kalması da büyük bir hayal kırıklığı yaratmış durumdadır. Cemal Kaşıkçı olayının yanı sıra Yemen, Libya ve Suriye krizlerine müdahale şekli rasyonellikten uzak bir görüntü sergilemektedir. Bu nedenle MbS döneminde Suudi Arabistan'ın dahili ve harici uyum ve meşruiyet sorunlarını sühuletle çözmesi imkânsız görünmektedir. Eğer MbS kendi politikalarını ve davranışlarını gözden geçirmezse ya da Suudi rejimi MbS'yi daha makul bir lider ile değiştirmeyi başaramazsa, halihazırda devam etmekte olan dönüşüm sürecinde ülke ciddi savrulma yaşayabilir. Bunun bedelini ise öncelikle Suudi Arabistan devleti ve halkı, sonrasında ise Suudi Arabistan kaynaklı oluşabilecek istikrarsızlıklar nedeni ile bölge devletleri ödemek zorunda kalabilir. ■

CEZAYİR MİZAB VADİSİ ÜZERİNDEKİ TOPLUMSAL ÇEKİŞME

“

On birinci yüzyılın ortalarında Hicaz'dan göç eden birkaç aile ve özel olarak da Ben-i Selam, zaten büyük ölçüde Müslümanlaşmış bir Kuzey Afrika ile karşılaşmıştır. Bölgenin yerlisi olan Berberiler bile İslam'ı benimsemiş ve İbâdî mezhebine göre ibadet etmeye başlamışlardır.

”

Abdenmour Toumi

Uzman, ORSAM

Mozabite ve Cha'amba toplulukları arasında tekrarlanan kavgalar, Kuzey Afrika bölgesinin İslamlaşma sürecinde yaşanan tarihi vakalarla sınırlandırılmaz. On birinci yüzyılın ortalarında Hicaz'dan göç eden birkaç aile ve özel olarak da

Ben-i Selam, zaten büyük ölçüde Müslümanlaşmış bir Kuzey Afrika ile karşılaşmıştır. Bölgenin yerlisi olan Berberiler bile İslam'ı benimsemiş ve İbâdî mezhebine göre ibadet etmeye başlamışlardır.

Modern Haricilik ve İbadiler

İbâdilik, Hariciliğin ılımlı bir koludur ve siyasi muhalefet hareketi olarak İslam'ın erken dönemlerinde Hz. Ali ve Şam Valisi Muaviye b. Ebi Süfyan arasında bugün Rakka civarında kalan bölgede gerçekleşen Sıffin Savaşı'nda hakemlik (tahkim) olayı sonrasında ortaya çıkmıştır.

Emeviler dönemi İbâdî doktrininin önde gelen savunucularından birisi Abdullan b. İbad el-Temimi'dir. İbâdî doktrini öncelikle Arap Yarımadası'nın güneyinde yayılmıştır. Sonrasında ise Kuzey Afrika Berberileri arasında yayılmış ve burada Abdurrahman b. Rüstem tarafın-

dan başkenti Tâhert olan Rüste-miler Devleti kurulmuştur.

Fatımilerin bölgede hakimiyet kurarak İbâdîleri bölgeden çıkarmasına kadar geçen süreçte, 130 yıl kadar Kuzey Afrika'da hakimiyetlerini sürdürmüşlerdir. Bugün Umman başta olmak üzere Libya, Tunus ve Cezayir'de özellikle de Mizab Vadisi'nde ve vadinin Sahra Çölü'ne uzanan vahasında varlıklarını sürdürmektedirler.

Kabileler ve Ticaretin Ehemmiyeti

Cezayir'de Mizab Berberi grubu ve Cha'amba Arap kabilesi arasında çıkan son anlaşmazlık, mezhep ve etnik anlaşmazlıklardan ziyade, tarım alanları ve iş sahalari hakkındadır. İki grup arasında kronik bir hal alan bu anlaşmazlık, ekonomi ve iş sahasında kimin hâkim olacağı ile ilgilidir.

“

Tarihçiler, İbâdîlerin Kuzey Afrika'daki kabile kökenlerine matuf olarak barışçı bir yapıda olduklarını belirtmektedirler. Djama'a olarak bilinen sosyal yönetim uygulamalarında Berberilerinkiyle güçlü bir benzerlik gösteren belirli demokratik değerlere sahiptirler.

”

Ekonomi ve iş alanı odaklı bu anlaşmazlık bazı saldırgan Cezayir gazeteleri ve Fransız medyasında belirtildiği gibi insan hakları merkezli değildir. Sosyal adaletsizliğin ve ırk kökenli ekonomik dezavantajların mevcudiyeti inkâr edilemez bir gerçektir. Ancak Cha'amba Arap kabile üyelerinin çoğunluğu le Pouvoir sistemindendir ve Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN – Front de Libération Nationale) oligarkları ile sisteme sadık kabilelerin bölgesel siyasi nüfuzundan faydalanmaktadır. Ancak bu kayırmacı durum ülkenin orta ölçekli kasabaları ile büyük şehirlerinde özellikle de Grand Alger bölgesinde yaşamaya devam eden ve küçük aile işletmele-

rinde faaliyet gösteren Mozabitler'in marjinalleşme ve dışlanma tehdidi hissetmelerine sebep olmaktadır.

Tarihçiler, İbâdîlerin Kuzey Afrika'daki kabile kökenlerine matuf olarak barışçı bir yapıda olduklarını belirtmektedirler. Djama'a olarak bilinen sosyal yönetim uygulamalarında Berberilerinkiyle güçlü bir benzerlik gösteren belirli demokratik değerlere sahiptirler.

Şehir merkezli yerel işletmelerin yönetimi, yerleşik Djama'a sistemi ile o kadar çok benzerlik içeriyordu ki, sonuç olarak bu uygulamayı dini inançlarının bir parçası olarak benimsemişlerdir. Bugün hala devam eden bu uygulama son zamanlarda yaşanan çatışmaların ana nedenlerinden biridir.

Mozabitler ticarete hayati önem verseler de Mağrip el-Kaidesi'nin Libya, Nijer ve Mali'deki varlığı ve IŞİD ile Batı Afrika Birlik ve Cihat Hareketi'nin (MUJAO) Sahara'nın güneyindeki varlığı, Mozabitlerin ticari faaliyetlerine engel olmaktadır.

İş dünyası ve ticaretteki bu yetenekleri, Mozabitlerin ve Cha'amaların önemli miktarda servet biriktirmesine katkı sağlamıştır. Mozabi-İbadiler gündelik hayatta gösteriş ve lükse kati surette karşı çıkmışlardır. Mesela Ghardaia şehrinde, diğer binalardan yüksek yeni bir bina inşa etmek yasaklanmıştır. Servetlerini gelecekte kullanmak için biriktiren İbâdiler, bir gün Müslüman dünyanın hâkimi olacaklarına ve İmamlığı ihya edeceklerine inanmaktadırlar.

Cezayir Bağımsızlık Savaşı (1954-1962) süresince Mozabitler, FLN'nin askeri kanadı olan Ulusal Kurtuluş Ordusu'na (ALN – Armée de Libération Nationale) sağladıkları desteklerle savaşa büyük katkı sağlamışlardır. ALN'nin askeri liderleri için Ghardia ve diğer Mozabit köyleri çevresinde gerilla savaşı yürütmek, bölgenin kutsallığı ve coğrafi şartlar sebebiyle mümkün olmamıştır.

Ayrıca Cezayir Milli Marşı Gase-men (Yemin Olsunki) Mizab bölgesinde doğmuş, Müftü Zekerya tarafında yazılmıştır. Cezayir'in bağımsızlığını kazanmasından sonra Cha'amba, FLN Partisi'nin Mizab Vadisi'ndeki varlığını tasdik etmiştir. Böylece Mozabitler buradaki küçük ticari aktivitelerine ile endüstriyel üretimlerine devam ederek bölgenin kalkınmasına katkıda bulunurken, kendi inançlarına uygun olarak da bu bölgede yaşamaya devam etmişlerdir.

Sonrasında iki grup arasındaki çatışmalar, 80'li yılların başında şiddetlenmiştir. Bazı analistler o dönemde kökten İslamcılığın yükselişini hatırlatsa da 90'lı yılların başında İslami Selamet Cephesi (FIS – Le Front Islamique du Salut) Cezayir'de fiziksel bir güç olarak ortaya çıkmış; devamında etnik ve mezhepsel unsurlar sorunu gündeme gelmiştir. Sonrasında İslamcı partinin ikinci lideri Ali Beldhaj Mizab'a giderek Ghardaia'da bulunan büyük İbâdi camisinde Cuma namazı kıldırmasıdır. Bu olay İslamcı partiden gelen üst düzey bir onay olarak görülürken, aynı zamanda Malekitler ve İbâdiler arasında da ulusal birliğin işareti olarak yorumlanmıştır. Ayrıca söz

konusu olay, Mizab Vadisi'nin mezhepçi ve etnik olmadığını göstermiştir.

“
Berber-İbadi gruplar ile Arap kabileleri arasında siyasi gerilim yaşanmaktadır. Bu etnik protesto hareketi, bölgenin yerel sesi olan insan hakları aktivisti Dr. Kamel Eddine Fekhar tarafından yürütülmüş; kendisinin muhalif kimliği, olayların ulusal manşetlere taşınmasını sağlamıştır.

Marjinalleşen Araplar ve Mozabitler

Başkent Cezayir'in 300 mil güneyinde bulunan Ghardaia şehrinde, Araplar ve Mozabitler arasında arazi merkezli süregelen bir çatışma bulunmakta ve Berber-İbadi gruplar ile Arap kabileleri arasında siyasi gerilim yaşanmaktadır. Bu etnik protesto hareketi, bölgenin yerel sesi olan insan hakları aktivisti Dr. Kamel Eddine Fekhar tarafından yürütülmüş; kendisinin

muhalif kimliği, olayların ulusal manşetlere taşınmasını sağlamıştır. Dr. Fakhar, geçen yıl mart ayında,

Hirak Hareketi'nde oynamış olduğu rolün devlet tarafından güvenliğe aykırı bulunması gerekçeyle göz altına alınmıştır. Yargılanmasını beklerken sürdürmüş olduğu açlık grevinin ellinci gününde ise bulunduğu hapisanede hayatını kaybetmiştir.

Dr. Fakhar, barışçıl Hirak Hareketi sürecinde liderleri Paris'te bulunan Kabyle Otonomi Hareketi'nin (MAK) dillendirmiş olduğu hassas noktalar olan etnik ve mezhepsel azınlıklar konusuna temas etmiştir. Kemal Eddine Fekhar'ın grubu, ülkenin güney sınırında devam eden karışıklığın Cezayir'i istikrarsızlaştıracağını ve idari özerkliğe

yol açabileceğini düşünerek kendilerinden önce 2000'li yıllarda bölgenin radikal gruplarının takip etmiş olduğu patikayı takip etmeye çalışmıştır.

“

İki grup arasındaki etnik ve mezhepsel anlaşmazlıklar giderek şiddete evrilmekte ve kökeninde de Mozabitler ve Arapların siyasi olarak marjinalleşmesi yatmaktadır.

”

Her iki toplumun liderleri de hukuki düzenin üstünlüğüne inanmaktadırlar. Dolayısıyla bu çatış-

malar kalıcı tahkim ve önleme süreci ile Djama'a modeli örnek alınarak çözülebilecektir. Böyle bir süreç 2000'li yılların başında ülkenin kuzey doğusunda bulunan Kabyle bölgesinde kurulan süreç ile benzer nitelikte olacaktır.

İki grup arasındaki etnik ve mezhepsel anlaşmazlıklar giderek şiddete evrilmekte ve kökeninde de Mozabitler ve Arapların siyasi olarak marjinalleşmesi yatmaktadır. Burada cevaplanması gereken sosyolojik soru, söz konusu toplulukların bu bölgede ekonomik varlık ve sürdürülebilirlik arayışları sırasında ortaya çıkan sosyo-ekonomik taleplerine dayanmaktadır. ■

Şii Yabancı Savaşçılar ve Süleymani Sonrası “DİRENİŞ EKSENİ”

“

Farklı vekil grupları tek ve kapsamlı bir çatı altında birleştirme kabiliyetini özellikle Devrim Muhafızları ve Kudüs Gücü üzerinden başaran İran, Suriye İç Savaşı'yla birlikte bu kez bu tecrübesini çok dilli ve yabancı savaşçılardan beslenen daha uluslararasılaşmış bir vekalet savaşı stratejisine dönüştürme yoluna gitmiştir.

”

Dr. Göktuğ Sönmez

*Güvenlik Çalışmaları
Direktörü, ORSAM*

Yabancı savaşçılar kavramı, tarihsel olarak Balkanlarda 1. Dünya Savaşı öncesi ayaklanmalarından İspanya İç Savaşı'na kadar pek çok tarihsel örnekle geriye götürülebilirse de özellikle 2014 yılındaki Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) 2170 ve 2178 sayılı kararlarla birlikte ortaya çıkan Yabancı Terörist Savaşçı (YTS) kavramıyla birlikte özellikle IŞİD ve el-Kaide'ye odaklanmakla ve böylelikle terörizm vurgusu kuvvet-

lenen bir adlandırmayla sıkça karşımıza çıkmaya başlamıştır. Bununla birlikte yabancı savaşçıların kullanımı ne yalnızca bu örgütlerle sınırlı kalmış ne de bu kişiler sadece terör örgütleri tarafından kullanılmış ya da bu yapıların safalarında savaşmıştır. Bu kitle, Yemen'den Ukrayna'ya çizilebilecek geniş bir yelpazede hem devletlerin “vekalet savaşları”nın hem de devlet-dışı silahlı aktörlerin önemli bir parçasını teşkil etmektedir. İşte yabancı savaşçıların kullanımı konusunda en önemli örneklerden biri, tıpkı el-Kaide ve IŞİD örneklerinde gördüğümüz şekilde, geniş bir coğrafyadan, güncel hedef bölgeye yönelik savaşçı kanalize eden İran ve İran'ın bölgedeki vekil gruplarıdır.

1979 Devrimi ve “Direniş Eksenİ”nin Doğuşu

1979'daki devrimi takiben, rejimin etki alanını genişletme ya da “Şii Hilali”-“Direniş Eksenİ” kurma söylemi kapsamında “vekil gruplar” desteklenmiştir. Bu açıdan önemli bir aşama, ABD'nin Irak'a müdahalesinin ardından olmuştur. Irak üzerindeki etkisini 2003'ten sonra adım adım artırmayı hedefleyen İran, resmi bir güvenlik aygıtı olarak tanınacak olan 140 bin civarı

savaşçıya sahip, Şii milis grupları için bir çatı yapı olarak faaliyet gösteren Haşdi Şabi'nin ortaya çıkmasını sağlamış; bu yapıyı Irak hükümeti tarafından maaşları ödenen resmi bir güvenlik aygıtına dönüştürmüştür. Farklı vekil grupları tek ve kapsamlı bir çatı altında birleştirme kabiliyetini özellikle Devrim Muhafızları ve Kudüs Gücü üzerinden başaran İran, Suriye İç Savaşı'yla birlikte bu kez bu tecrübesini çok dilli ve yabancı savaşçılardan beslenen daha uluslararasılaşmış bir vekalet savaşı stratejisine dönüştürme

yoluna gitmiştir. Arap Baharı'ndan sonra Bahrein'den Yemen'e uzanan geniş bir bölge üzerinde etkili olmayı hedefleyen İran, özellikle Şii grupları oluşturmaya ve/ya desteklemeye çalışmıştır. Suriye İç Savaşı bağlamında, sadece sahada değil, aynı zamanda masada da Suriye'ye getirdiği Şii milisler sayesinde en etkili aktörlerden biri haline gelen İran, Şii kimliği ve "vekilleri" yoluyla hem Irak'ı hem de Suriye'yi şekillendirme

noktasında ciddi bir hamle gerçekleştirmiştir.

Şii milis hareketliliğini ülke dışında ortaya çıkarmada ana aktörlerden biri olan Devrim Muhafızları, yasal day-

naklarını İran Anayasası'nın 150. maddesinden alır ve bu madde sayesinde "devrimi ve kazanımlarını koruma" vazifesini yerine getirme maksatlı Kudüs Gücü üzerinden aktif rol oynama imkânına sahiptir. Bu yasal dayanak sayesinde coğrafi sınırlar olmaksızın geniş bir faaliyet yelpazesinden yararlanabilen Devrim Muhafızları; 230.000 kara, 15.000 hava ve 20.000 deniz kuvveti ile bölgede

önemli bir aktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Devrim Muhafızları'nın bir alt birimi olan ve Ocak 2020'de öldürülen Kasım Süleymani tarafından yönetilen Kudüs Gücü (suikast sonrası liderliği İsmail Kani'ye devredilmiştir), yurt dışındaki faaliyetler bağlamında ana aktördür. 15 ila 20 bin arasında mevcudu olduğu düşünülen bu yapı, İran dışındaki askeri faaliyetlerden sorumludur. Bu birimin üyeleri Tahran ve Şiraz'da askeri eğitimlere ve istihbarat eğitime tabi tutulmalarını takiben, Kum şehrinde dini eğitim ve endoktrinasyon sürecinden geçmektedirler.

Suriye'de Şii Yabancı Milisler

Suriye İç Savaşı'nda zaman içerisinde muhaliflerin gücünün artışı ve İranlı kayıplarının artmasıyla birlikte yabancı savaşçıların bölgeye gönderilmesi, Kudüs Gücü'nün önemli taktiklerinden biri olarak öne çıkmıştır. Bu kapsamda Lübnan, Afganistan, Pakistan, Hindistan, Somali, Fildişi Sahili, Yemen ve Irak'tan da yabancı savaşçıları çatışma bölgelerine aktarmıştır.

Bu çaba sonucunda Hizbullah 10 ila 15 bin, Afganistan tabanlı Fatımiyyun Tugayları 10 ila 12 bin, Irak çıkışlı Nuceba Hareketi 9 bin, Afganistan çıkışlı Ebu el-Fadl el-Abbas Hareketi 4500, yine Irak çıkışlı Ketaib 1500 ve Pakistan çıkışlı Zeynebiyyun Tugayları takribi 1000 savaşçıyla sahada yer almıştır. Bunlara ilaveten her bir yapının organizasyonel ve operasyonel yapısının ve gücünün farklılığı, verilen rakamların bu gruplar tarafından sahada tamamıyla etkin kullanabildiği personel sayısı olup olmadığı gibi soru işaretleri unutulmamalıdır. Bu bağlamda, iç savaşın başlangıcında yaklaşık 200 bin askeri mevcuda sahip Suriye Ordusu'nun mevcudunun 2017 yılı sonunda 20 ile 30 bin arasında olduğu göz önüne alın-

diğında, bu yabancı savaşçılar tarafından verilen desteğin önemi ve rejimin kaybettiği bölgeler üzerindeki kontrolünü yeniden kazanmasında onların rolü daha iyi anlaşılmaktadır.

“

İran'ın Şii yabancı savaşçıları Suriye sahasına toplama çabası bağlamında hem offline hem de online araçların da finansal motivasyonlar ve vatandaşlık imkanlarıyla birlikte oldukça etkin kullanıldığı görülebilir.

”

Motivasyonlar

Özellikle Afgan ve Pakistanlılar özelinde Suriye'ye gelişlerin arkasındaki önemli bir motivasyon, finansal ihtiyaçların yanında

vatandaşlık sorunudur. Bu kişilerin bir kısmı vatandaşlık, ekonomik destek ve çatışmada hayatlarını kaybetmeleri halinde ailelerine verilecek vatandaşlık gibi vaatlerle Suriye'ye gelmiştir. 2016 yılında onaylanan vatandaşlık yasası, bu yabancı savaşçıları Suriye'ye gitme noktasında motive eden önemli bir husustur. İran-Irak Savaşı'nda İran için savaşan ve ölen insanlara -ve ailelerine- vatandaşlık verilmesini öngören yasanın Suriye'de savaşan Afgan ve Pakistanlı savaşçıları da içereceği belirtilmiş; İran'da yaşayan Afganistan ve Pakistan kökenli Şiiler açısından bu, ülkelerinden çıkmalarına neden olan siyasal, ekonomik ve mezhepsel gerilimlere dönmeme noktasında en etkin araçlarından biri olarak görülerek önemli bir motivasyon sağlamıştır.

İran'ın Şii yabancı savaşçıları Suriye sahasına toplama çabası bağlamında hem offline hem de online araçların da finansal motivasyonlar ve vatandaşlık imkanlarıyla birlikte oldukça etkin kullanıldığı görülebilir. 2013 yılında, Hizbullah Genel Sekreteri Hasan Nasrallah Hizbullah, kuvvetlerinin Suriye'deki varlığını ilan etmeden kısa süre önce grup online eleman toplama çabalarını da başlatmıştır. Şam'da bulunan ve uluslararası havaalanına yakınlığıyla da önemli bir stratejik noktada yer alan Seyyide Zeyneb türbesi, bu online çabalarda en çok kullanılan görüntülerden biriydi. Bu sitelerdeki formlarda ve telefon görüşmelerinde kişilerin etnik ve mezhepsel durumu ve aile arka planıyla birlikte sosyal ve ekonomik koşullarını ölçen sorular yöneltilerek gerçekleştirilen bir değerlendirme süreci olduğu anlaşılmaktadır.

“

Sayısı artırılabilir bu örneklerden anlaşıldığı üzere İran bölgedeki militan Selefi örgütlere oldukça benzer biçimde Irak ve Suriye'de vekalet savaşlarını yabancı savaşçıların katılımıyla etkin biçimde uluslararasılaştırmış; bu haliyle de çok dilli ve kapsayıcı bir bölgesel vekil ağı kurarak rejimin ayakta kalmasını ve İran'ın masadaki yerinin sağlamlaşmasını hedeflemiştir.

”

Mayıs 2013'te yalnızca Valie Amr.com, 3200'den fazla insanın Suriye'de savaşmak için kayıt yap-

tığını açıklamıştır. Ghobe.ir web sitesi de gönüllüleri kabul etmiş ve “Suriye sınırında” buluşmaya davet etmiştir. Facebook, yukarıda bahsi geçen pek çok grubun sayfalarının olduğu ve bu sayfalar yoluyla iletişim bilgilerinin toplanmasında ve gönüllülere dağıtılmasında sıkça kullanılan başka bir araçtır.

Örneğin; Irak orijinli Bedir Örgütü, (Mukteda el-Sadr'ın amcası olan) Ayetullah Muhammed Bekir el-Sadr ve Ayetullah Ali Hamaney'in fotoğraflarıyla birlikte “Seyyide Zeynep türbesinin savunulması” için gönüllüleri davet eden bir kapak fotoğrafını Facebook sayfası üzerinden paylaşarak kendi sayfasından kullanıcıları iletişim formlarına yönlendirmiştir. Zeynebiyyun Tugayları'nın Facebook sayfasına göre, gönüllülerin 18 ila 35 yaşlarında ve fiziksel olarak hazır olmaları beklenmekte ve savaşa katılacak kişilere ayda 1200 dolar ve her üç ayda bir 15 günlük tatil sağlanmaktadır.

Sayısı artırılabilir bu örneklerden anlaşıldığı üzere İran bölgedeki militan Selefi örgütlere oldukça benzer biçimde Irak ve Suriye'de vekalet savaşlarını yabancı savaşçıların katılımıyla etkin biçimde uluslararasılaştırmış; bu haliyle de çok dilli ve kapsayıcı bir bölgesel vekil ağı kurarak rejimin ayakta kalmasını ve İran'ın masadaki yerinin sağlamlaşmasını hedeflemiştir. Bu durum neticesinde 2017 yılında Kasım Süleymani ile Hamaney arasındaki bir mektuplaşmada Irak, Suriye, Lübnan, Afganistan gibi ülkelerdeki “kardeşlere” teşekkürler ve minnet iletilmiş; Süleymani'nin ölümü sonrası açık-

lama yapan İran Hava Kuvvetleri Komutanı Ali Hajzadeh ise bu açıklamasını “direniş eksen” olarak adlandırılan Fatimiyyun, Zeynebiyyun, Hizbullah, Haşdi Şabi ve Ensarullah gibi aktörlerin flamaları önünde yaparak İran'ın bölgesel erişiminin altını çizmiştir. Verilen kare, özellikle Süleymani suikastı sonrası ve Kani'nin liderliğinde de İran'ın bu bölgesel erişiminin süreceği mesajını aktarmaktadır.

Burada önemli sorulardan biri, özellikle ekonomik yaptırımların ABD'nin İran ile nükleer anlaşmadan olası tek taraflı çıkışı sonrası sıkışması durumunda İran'ın bu gruplara aktarabileceği fonlardaki azalmanın nasıl bir etkisi olacağı ve Süleymani'nin ölümünün bu mekanizma üzerinde kayda değer bir değişim yapıp yapmayacağıdır. Muhtemeldir ki birinci ihtimalin bölge ve İran'ın bölgesel nüfuzu üzerinde ciddi bir etkisi olabilecekken bölgede toplam 280 bin civarı mevcuda sahip, İran ile doğrudan/dolaylı bağlantılı devlet-dışı silahlı aktörün ve bunları merkeze bağlayan mekanizmanın oldukça net biçimde ortaya çıktığı bir noktada Süleyman-Kani değişimi bu “eksen”de önemli bir kırılmaya sebep olmayacaktır. Dolayısıyla böylesi bir kırılma için esas olarak takip edilecek dinamikler; nükleer anlaşma, İran'daki ekonomik koşullar ve İran içerisinde kısmen de ülkenin bölgesel nüfuz için yaptığı harcamalardan dolayı ortaya çıkabilecek protestolar ve/ya karışıklıklar olarak görülmektedir. ■

İSRAİL PENCERESİNDEN BAHAR KALKANI HAREKÂTI

“

İsrail açısından Bahar Kalkanı Harekâtı'nın en dikkat çeken yönü, Türkiye'nin Hizbullah başta olmak üzere Şii milislere verdirdiği ağır kayıplar olmuştur.

”

Gökhan Batu

Araştırma Asistanı, ORSAM

İran ve özellikle Rusya'nın müdahil olmasıyla beraber 2016 yılında Halep'in rejim kontrolüne girmesi, Suriye'deki iç savaşta dönüm noktası olmuştur.

Bu aşamadan sonra muhaliflerin Beşşar Esed rejimine karşı mücadelede önemli geri çekilmeler yaşayacağı ve iç savaş seyrinin rejim lehine daha fazla değişeceği dile getirilmiştir. Buna paralel olarak 2017 yılında muhalifler sahada mevzi kaybetmeye devam etmiştir.

“

Gelinen noktada İran ve Rusya destekli rejim, sistematik olarak gerginliği artırarak çatışmaların yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu ülkeler, salam taktiği olarak da bilinen bu yöntemle, rakip aktörlerle tansiyonu kontrollü olarak yükseltmekte ve sonucundaki kazanımlar yoluyla güç dengesini sürekli kendi lehlerine değiştirmeyi hedeflemektedirler. Nitekim Rusya ve İran destekli rejim, varılan mutabakatın gereklerini yerine getirmemiş ve İdlib dışındaki çatışmasızlık bölgelerinin tümünü ele geçirmiştir.

”

Diğer taraftan Türkiye'nin yoğun gayretleriyle bölgedeki insani krizin önüne geçilmesi adına 30 Aralık 2016'da Astana Süreci başlatılmıştır. Bu bağlamda İdlib, Hama, Doğu Guta ve Dera çatışmasızlık bölgeleri olarak ilan edilmiştir. Ancak takip eden gelişmelerin de gösterdiği gibi rejim ve destekçilerinin, süreci insani ve diplomatik bir bariyer olarak gördüğü anlaşılmıştır. Gelinen noktada İran ve Rusya destekli rejim, sistematik olarak gerginliği artırarak çatışmaların yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bu ülkeler, salam taktiği olarak da bilinen bu yöntemle, rakip aktörlerle tansiyonu kontrollü olarak yükseltmekte ve sonucundaki kazanımlar yoluyla güç dengesini sürekli kendi lehlerine değiştirmeyi hedeflemektedirler.

Nitekim Rusya ve İran destekli rejim, varılan mutabakatın gereklerini yerine getirmemiş ve İdlib dışındaki çatışmasızlık bölgelerinin tümünü ele geçirmiştir. Sonuç olarak çok sayıda sivil, bulundukları yerleri terk ederek İdlib'e sığınmış ve burada bulunan Suriyeli sayısı yaklaşık 3 buçuk milyona ulaşmıştır. Özellikle Batılı ülkelerin, sivil yerleşimlerin Rus hava desteğiyle rejim ve İran destekli gruplar tarafından ayırım gözetilmeksizin bombalanarak savaş suçu işlenmesine kayda değer bir tepki göstermediği gözlemlenmiştir.

Nitekim rejimin bir sonraki hedefinin İdlib olacağını ön görmek zor olmamıştır. Dolayısıyla Türkiye, Astana Süreci kapsamında

kurduğu 12 gözlem noktasıyla İdlib'teki varlığını tahkim etmiş ve rejimin ilerlemesi karşısında geri adım atmayacağı mesajını vermiştir. Bölgede artan gerginlik ve muhtemel çatışma, 17 Eylül 2018'de imzalanan Soçi Mutabakatı'yla ertelenmiş; bu çerçevede, İdlib gerginliği azaltma bölgesinin korunması, M4 ve M5 karayollarının güvenliğinin sağlanması ve çatışmasızlık bölgelerinin oluşturulması gibi kararlar alınmıştır. Ancak rejim, buna da uymayarak saldırılarını devam ettirmiştir.

“

Operasyonun Türkiye adına ön plana çıkan en önemli özelliği, düşman radarlarını körleştiren yerli elektronik harp sistemleriyle beraber yıllardır geliştirdiği ve terör operasyonlarında aktif olarak kullandığı Anka, Bayraktar TB2 ve Karayel gibi İHA ve SİHA'larının, çok sayıda ve koordineli olarak bu harekâta kullanılması olmuştur.

”

Kasım 2019-Şubat 2020 tarihleri arasında Rus hava desteği ile ilerleyen rejim, Hizbullah ve Şii milisler kesintisiz olarak saldırılarını sürdürmüş, Türkiye'nin kurduğu bazı gözlem noktalarını da kuşatmak suretiyle Serakib ve Neyrab'a kadar ilerlemiştir. Bu noktaya kadar rejimin, Türkiye'nin diplomatik ve insani gayretlerini yanlış yorumladığı ve bunu bir zafiyet olarak değerlendirdiği ifade edilebilir. Rejimin saldırılarından kaçan 1,8 milyon sivil Türkiye sınırlarına ilerlerken, bölgede konuşlu İdlib gerginliği azaltma bölgesini kuru-

makla görevli olan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) unsurları da rejim tarafından hedef alınmıştır. TSK tarafından misliyle karşılık verilen bu saldırıların en şiddetlisi, 27 Şubat 2020'de meydana gelmiştir. Konumları Rusya ile paylaşılmasına rağmen rejimin hava saldırısı sonucu ilk etapta 34 askerimiz şehit olmuş, 36 askerimiz ise yaralanmıştır.

Bu saldırıdan hemen sonra Türkiye, her bir rejim unsurunun kendisi için meşru hedef olduğunu açıklayarak Bahar Kalkanı Harekâtı'nı başlatmıştır. Operasyonun Türkiye adına ön plana çıkan en önemli özelliği, düşman radarlarını körleştiren yerli elektronik harp sistemleriyle beraber yıllardır geliştirdiği ve terör operasyonlarında aktif olarak kullandığı Anka, Bayraktar TB2 ve Karayel gibi İHA ve SİHA'larının, çok sayıda ve koordineli olarak bu harekâta kullanılması olmuştur. Rejimin Rus yapımı hava savunma sistemleri (HSS), 2014 yılında dönemin ABD Başkanı Barack Obama tarafından Suriye'ye Amerikan müdahalesinin önündeki en önemli engellerden biri olarak öne sürülmüştü. Oysa Şubat 2020'de Sırbistan'a da teslimatı gerçekleşen Rus yapımı en gelişmiş kısa menzilli HSS olarak gösterilen Pantsir S-1 de dahil ol-

mak üzere rejim HSS'lerinden birçoğu 72 saat içinde Türk SİHA'ları tarafından yok edilmiş ve bu durum büyük yankı uyandırmıştır. Operasyonun dikkat çeken bir başka yönü de Milli İstihbarat Teşkilatı'nın (MİT) etkinliği olmuştur. Sahadaki rejim unsurlarına ilişkin sağlanan yüksek doğrulukta taktik istihbarat sayesinde çok sayıda rejim komutanının yanı sıra 9 Hizbullah militanı etkisiz hale getirilmiştir. 5 Mart'ta ateşkes sağlanıncaya kadar rejim saflarında savaşan 3 binden fazla asker ve İran destekli Şii milisin yanı sıra aralarında 3 savaş uçağı, 8 helikopter, 7 HSS ve yüzlerce tankın da bulunduğu çok sayıda silah etkisiz hale getirilmiştir. Bu harekâtle Türkiye, saldırıyla beraber zedelenen caydırıcılığını önemli oranda tekrar tesis etmiştir.

İsrail'in Harekâta Yaklaşımının Arka Planı

Bahar Kalkanı Harekâtı, İsrail tarafından da yakından takip edilmiştir. Keza Türkiye'nin harekât kapsamında hedef aldığı İran destekli gruplar, bu ülkenin Suriye iç savaşına müdahil olmasından itibaren İsrail üzerinde bir tehdit algısına sebep olmuştur. Bu doğrultuda İsrail, Suriye sahasında İran destekli unsurlara çok sayıda

saldırı gerçekleştirmiş ve bu kapsamda rejimi de hedef almaktan çekinmemiştir. Bahar Kalkanı Harekâtı ile gözler kuzeyde, İdlib üzerindeyken dahi 4 Mart'ta İsrail tarafından Humus ve Kuneytra'da hava saldırıları düzenlenmiştir.

“

Esasında 2018 yılında, terör örgütü YPG'yi hedef alan Zeytin Dalı Harekâtı sırasında, İsrail tarafından Türkiye'ye yönelik sert açıklamalar gelmişti. Haziran 2019'da ABD, Rusya ve İsrail liderlerinin güvenlik danışmanlarının bir araya geldiği toplantıdan sonra İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu, bütün yabancı orduların Suriye'den çekilmesi yönünde Türkiye'yi de hedef alan bir çağrı yapmıştı.

”

İsrail açısından Bahar Kalkanı Harekâtı'nın en dikkat çeken yönü, Türkiye'nin Hizbullah başta olmak üzere Şii milislere verdirdiği ağır kayıplar olmuştur. Esasında 2018 yılında, terör örgütü YPG'yi hedef alan Zeytin Dalı Harekâtı sırasında,

İsrail tarafından Türkiye'ye yönelik sert açıklamalar gelmişti. Haziran 2019'da ABD, Rusya ve İsrail liderlerinin güvenlik danışmanlarının bir araya geldiği toplantıdan sonra İsrail Başbakanı Binyamin Netanyahu, bütün yabancı orduların Suriye'den çekilmesi yönünde Türkiye'yi de hedef alan bir çağrı yapmıştı. Buna karşın 27 Şubat'ta gerçekleşen saldırıdan sonra İsrail'in Ankara Büyükelçiliği tarafından Türkiye'ye başsağlığı dilenmesi ve Bahar Kalkanı Harekâtı esnasında özellikle İsrail medyasında daha mutedil bir dil kullanılması dikkat çekmiştir. Dolayısıyla İsrail'in, Türkiye'nin Suriye'deki varlığına genel olarak karşı çıktığı; ancak Türkiye'nin düzenlediği harekâtlara dair politika belirlerken seçici davrandığı sonucuna varılabilir. Bu doğrultuda İsrail'in, Türkiye'nin rejim, Hizbullah ve Şii milisler gibi unsurları vurmasının kendi stratejik menfaatlerine uygun gördüğü ve pragmatik bir tutum sergilediği anlaşılmaktadır. Bilhassa Hizbullah militanlarının verdiği kayıpların, örgütü zayıf göstermesi açısından İsrail tarafından memnuniyetle karşılandığını söylemek yanlış olmayacaktır. Taraflar arasında süren psikolojik savaş bakımından bu durumun

etkili olacağı değerlendirilebilir. Dahası İsrail'in rejime yaklaşımı açısından da bu hususlar paralellik göstermektedir. Suriye'de kendi hesabına karmaşık bir strateji izleyen İsrail, bir yandan “İslamcı muhaliflerdense” zayıf bir rejimin lideri olarak Esed'in ülkenin başında kalmasını tercih etmiş, diğer yandan çeşitli muhalif gruplara destek olarak rejimin zayıflamasına katkıda bulunmuştur.

Şubat ayında, İsrail Savunma Bakanı Naftali Bennett'in, İran'ın 12 ay içerisinde Suriye'den çıkarılmasının amaçlandığını söylemesi, önümüzdeki aylarda yaşanması olası gerginliklerin işaretçisi olmuştur. Esasında 2018 sonu itibarıyla Hizbullah ve İsrail arasındaki tansiyonun arttığı bir trend gözlemlenmeye başlamıştır. Hizbullah'ın Lübnan'da artan etkisi ve gelişen füze kapasitesinden duyduğu rahatsızlığı defaten dile getiren İsrail, 2006'da Hizbullah'la girdiği ve 34 gün süren savaştan çıkardığı dersler doğrultusunda bu örgütle gerçekleşmesi muhtemel bir başka sıcak çatışma eğiliminde olduğunu gizlememektedir. 2006'da sahadan aldığı istihbarat ve hava gücüne dayanan bir strateji izleyen İsrail, ilk etapta kayda değer bir başarı sağlasa da ilerleyen aşamalarda geniş bir kara harekâtına ihtiyaç duymuş; fakat stratejik amaçlarına ulaşamamıştır. Bugün ise Hizbullah, 2006 yılına göre kapasitesini ciddi derecede artırmıştır. Dolayısıyla Hizbullah'ın misyonu ve İran'ı hedef alan her türlü müdahale ve ambargodan doğrudan etkileneceği düşünüldüğünde, böyle bir gerilimde bu örgütün de İsrail için bir cephe teşkil edeceği muhakkaktır. ■

Siyaset ve Gerçeklik Arasında “RADİKAL İSLAM” VE “İSLAMİ TERÖR” SÖYLEMİ

“

İslam'ın radikallik ve terörle bağdaştırılması bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. 1972 Münih Katliamı, 1973 Petrol Krizi, 1979 İran Devrimi ve yaşanan rehineler krizi, bu süreç içi uygun zemini hazırlamıştır. Söylemi doğuran öncü çalışmalar incelendiğinde, doğrudan radikal İslam ve İslami terör kavramlarının kullanılmadığı, süreç içerisinde bu kavramların geliştiği görülmektedir.

”

Ramazan Oduncu

Araştırma Asistanı, ORSAM

Yaşadığımız dönem itibarıyla İslam; muamelat ve ibadetten ziyade sosyal hareketler, siyasi partiler ve özellikle de radikal gruplar ve terörizm bağlamında gündeme gelmektedir. Öncesinde güvenlik çalışmaları ve İslamofobi çerçevesinde araştırmalara konu olan bu durum, artık siyasi alanda meşruiyet zemini oluşturan bir değer kazanmıştır. Özellikle 11 Eylül sonrası dönemde, adalet, özgürlük ve demokrasi kadar terör söylemi de siyasi söylemin

bir parçası haline gelmiştir. Katar radikal gruplara finansman sağladığı gerekçesiyle komşuları tarafından ablukaya alınmış, Mısır'da “İslamcı terörist” olarak damgalanan Müslüman Kardeşler üyelerine ise idam ve müebbet hapis cezaları verilmiştir. Devam eden süreçte, IŞİD'e karşı en güçlü mücadeleyi veren Türkiye'nin güvenli bölge planı ve İdlil müdahalesi, radikal unsurlara yer açacağı ithamlarıyla zedelenmeye çalışılmaktadır. Buradan hareketle, “radikal İslam” ve “İslami terör” söylemlerin yansımalarını, siyasi liderlerin söylemlerinde görmek mümkündür.

“Radikal İslam” ve “İslami Terör” Söyleminin Temelleri

İslam'ın radikallik ve terörle bağdaştırılması bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. 1972 Münih Katliamı, 1973 Petrol Krizi, 1979 İran Devrimi ve yaşanan rehineler krizi, bu süreç içi uygun zemini hazırlamıştır. Söylemi doğuran öncü çalışmalar incelendiğinde, doğrudan radikal İslam ve İslami terör kavramlarının kullanılmadığı, süreç içerisinde bu kavramların geliştiği görülmektedir. İlk olarak İslam ve Batı arasında bir karşılaştırma yapılmış ve İslam'ın taşıdığı potansiyel tehlikeye karşı Batı uyarılmıştır. Bernard Lewis ilk olarak 1990 yı-

linda, The Atlantic'de yayınlamış olduğu “The Roots of Muslim Rage” (Müslüman Öfkenin Kökenleri) adlı makalesinde Batı ve İslam arasında bir medeniyet çatışması yaşanacağını iddia etmiştir. Bu çatışmanın sebebi olarak, II. Viyana Kuşatması'ndan bu yana, yıllardır Batı'dan zayıf olan Müslümanların biriktirmiş olduğu öfke olarak saptanmıştır. Lewis'den yaklaşık üç yıl sonra Samuel Huntington Foreign Affairs'de yayınlanan “The Clash of Civilizations” (Medeniyetler Çatışması) adlı makalesinde bu iddiayı tez haline getirmiş ve 1996 yılında bu tezini “The Clash of Civilizations and Remarking of World Order” (Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması) başlığıyla kitaplaştırmıştır. Bu iki isimle birlikte, karar alıcılar üzerinde etkisi olan Raphael Patai ve Noah Feldman gibi isimler, oryantalist söylemin siyasete taşınmasında önemli etki göstermiştir. Özellikle Lewis, Başkan Bush'u derinden etkilemiş ve “Neocon” olarak kısaltılan “yeni muhafazakâr hareketi”nin Orta-doğu tasavvurunu şekillendirmiştir.

Milton Viorts 1994'te yayınlanan “Sandcastles: The Arabs in Search of the Modern World” (Kumdan Kaleler: Modern Dünya Arayışında Araplar) başlıklı kitabında İslami yaşam biçimini geri kalmışlıkla itham ederek, bir çöl dini olarak sun-

muştur. 1999 yılında kaleme aldığı "Between Memory and Desire: The Middle East in a Trouble Age" adlı kitabında R. Stephan Humphreys, kader anlayışına sahip olan Müslümanları uyuşukluk ve durağanlıkla itham ederken Batı'nın sahip olduğu pozitivist değerleri yakalamalarının inançları itibarıyla mümkün olmadığını iddia etmiştir. 11 Eylül sonrasında oluşan uygun zemin, İslam ve Müslümanlar hakkındaki tüm bu iddia ve teorilerin daha çok kişiye ulaşmasına ve daha geniş çevrelerce kabul görmesine sebep olmuştur.

“

Medyada hemen hemen her gün yer alan haberler incelendiğinde; cihat, sarık, mücahit, el-Kaide ve İşid'le bağdaştırılan bir dininin yeryüzünde olmaması, dünyanın daha iyi bir yer olacağı algısını oluşturmaktadır. anlaşmazlıklarla ilgili olduğu sonucuna ulaşmaktadır.

”

Böylece bazı kavramlar arasındaki farklar akademi çevresinde ve medyada İslam'la daha sık zikredil-

meye başlanmıştır. İlimlilik karşısında radikallik, barış yerine şiddet, demokrasi yerine totaliterlik, modernlik karşısında barbarlık İslam'ı tanımlayan sıfatlar olarak önemli kitlelerce kabul edilmiştir. Kavramlar algıları şekillendirmekte, algılar da hakikatin önüne kolaylıkla geçebilmektedir.

Yukarıda zikredilen örneklerin karşısında duran ve bu fikirlere karşı çıkan onlarca isim zikretmek mümkündür. Ancak halk ve karar alıcılar üzerindeki etkileri, muhalif oldukları isimler kadar etkili olmamıştır. Bu isimlerden birisi CIA Ortadoğu masası şefliği yapmış radikalizm uzmanı Graham Fuller'dir. "A World Without Islam" (İslamsız Dünya) adlı kitabında, yukarıdaki yazarlar tarafında zikredilen birçok iddianın bilimsel temelden uzak olduğunu-

ğunu belirtmektedir. Medyada hemen hemen her gün yer alan haberler incelendiğinde; cihat, sarık, mücahit, el-Kaide ve İşid'le bağdaştırılan bir dininin yeryüzünde olmaması, dünyanın daha iyi bir yer olacağı algısını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, İslamsız bir dünyanın nasıl olacağı sorusuna cevap arayan Fuller, Batı ve İslam dünyası arasındaki krizin dinden çok ekonomik, siyasi ve sosyo-kültürel çıkarlar ve anlaşmazlıklarla ilgili olduğu sonucuna ulaşmaktadır. "Radikal İslam" ve "İslami terör" söyleminin

arkasında yatan bu boyut anlaşıl-
dığında, siyasi açıdan kullanışlı bir
kart haline gelen bu söylem karşı-
sında; Müslüman liderler, medya
mensupları ve akademisyenler başta
olmak üzere, her kesimden insanın
daha dikkatli olması gerektiği so-
nucuna ulaşmaktadır.

“

Charli Hebdo saldırıları sonrası
açıklama yapacak olan
dönemin Amerikan Başkanı
Barack Obama konuşması için
hazırlık yaparken,
yardımcılarının kendisine
“radikal İslam” yerine
“gericiler” kavramını
kullanması yönündeki
tavsiyesi, gazeteci Mara
Liasson tarafından fark edilmiş
ve ülke gündemine
taşınmıştır. Cumhuriyetçiler
bu söylem uyarısını mevcut
yönetimin Ortadoğu’da
başarısızlığı ve korkaklığı
olarak yorumlayarak radikal
İslam söylemini terviç
etmişlerdir.

”

Siyaset Dilinde “Radikal İslam” ve “İslami Terör” Söylemin Örnekleri

11 Eylül saldırı üzerinden henüz
bir hafta geçmeden ABD Başkanı
George W. Bush, bu saldırıların İslam’ın temel öğretilerine aykırı ol-
duğu söylemiş ve Rum suresi 30.
ayetini alıntıyla yaparak yaptığı konu-
şmasında, kötülük işleyenlerin so-
nunun daha kötü olacağı manasına
atıf yaparak saldırı yapanlara mesaj
vermiştir. Dört dakikayı biraz aşan
konuşması boyunca, İslam’ın barış
dini olduğunu ve bu saldırıyı ger-

çekleştiren teröristlerin İslam’ı ve
Müslümanları temsil etmediğini
vurgulamıştır. Lewis’in Bush yö-
netimi üzerindeki etkisi ile muhalif
görünen bu söylem ilk bakışta tezat
oluşturuyor gibi görünmektedir.
Ancak bu söylem farkı, Demokratlar
ve Cumhuriyetçiler arasındaki po-

litika farklılığı ve rekabetin bir yan-
sımasıdır.

Mevzubahis olan terör ve radika-
lizm söylemi, Amerikan iç siyaseti
çerçevesinde incelendiğinde, bu
söylemin kazandığı siyasi boyutun
anlaşılması daha kolay olacaktır.

Charli Hebdo saldırıları sonrası açıklama yapacak olan dönemin Amerikan Başkanı Barack Obama konuşması için hazırlık yaparken, yardımcılarının kendisine “radikal İslam” yerine “gericiler” kavramını kullanması yönündeki tavsiyesi, gazeteci Mara Liasson tarafından fark edilmiş ve ülke gündemine taşınmıştır. Cumhuriyetçiler bu söylem uyarısını mevcut yönetimin Ortadoğu’da başarısızlığı ve korkaklığı olarak yorumlayarak “radikal İslam” söylemini tervih etmişlerdir. Trump, Obama’nın bu tutumunu Amerika için büyük bir utanç olarak yorumlamıştır. Cumhuriyetçiler tarafından “radikal İslam” söylemi, 2016 yılında başkanlık seçimlerine giden süreçte, Demokratların Ortadoğu’da yürütmüş olduğu başarısız politikaları vurgulamak ve bu

bağlamda siyasi kazanım elde etmek için kullanılmıştır. Seçim kampanyası boyunca Trump, İslamofobik söylemini, bu minvaldeki siyasi kazanım amacıyla sıklıkla yinelemiştir. Yine bu kullanımdan kaçınan ve bu söylemi benimseyen Cumhuriyetçileri nefret ve ayrımcılıkla suçlayan Demokratlar da hiç şüphesiz siyasi kazanım elde etmeyi hedeflemişlerdir.

2017 yılında Alman Şansölyesi Angela Merkel ve Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın gerçekleştirmiş olduğu ortak basın toplantısında Şansölye’nin “İslami terör” ifadesini kullanması üzerine Erdoğan bu kullanıma karşı çıkmıştır. Bu tutum yerli ve uluslararası basının ilgisini bir nebze de olsa bu konuya çekmiştir. Ancak başta yerli medya ve akademi olmak üzere,

“İslami terör”, “radikal cihatçılık”, “radikal İslam” ve “Müslüman teröristler” gibi kavramlar kullanılmaya devam etmiştir.

Sonuç olarak, sadece Batı’da değil Müslüman coğrafyalarda da siyasetten düşünceye, teoriden pratiğe neşredilen birçok metin kendi değerlerini oryantalist bir yaklaşımla ele almakta; kasti olarak yahut bilmeksizin kendi değerlerini ötekileştirmektedir. Bir dine mensup olan tüm bireyleri töhmet altında bırakan ve İslam’ı temsil ettiği gerçek değerlerden soyutlayan bu söylem daha dikkatli ele alınmalı ve bu minvaldeki kullanımlardan kaçınılmalıdır. Bu da ancak, medya ve akademinin kabul edeceği alternatif bir dilin üretilmesi ile mümkün olabilecektir. ■

SALGIN SONRASI YENİDEN BAB'AZİZ: VİRÜS VE AŞK OLARAK ÖLÜM

“

Ölüm ve ölümün çağrışımları olan hastalık ve ihtiyarlık, modern kültürün ürkütücü öteki yüzleri olarak görülmektedir. Öyle ki modern gündelik yaşamın dışına itilen yaşlılar ile bugün virüsün en fazla hedefi olan yaşlılar, bu yakınsamanın tesadüfi-olmayan tezahürleridir. Hastalık ve hastalığın izlerini taşıyan her şey, ebediyen silinmesi gereken lekelerdir sanki.

”

Doç. Dr. S. Timur Demir

Gümüşhane Üniversitesi

Uzun yıllardır ölümden dehşetle kaçan modern toplumun nefesine kadar sirayet eden virüs, bu kez faniliğin mutlaklığını giyinerek, tıbbileşen yaşam ve ölümlü düelloya girişmiştir. Bu süreçte bilimin mutlak otoritesine iman ederek; kadim değerleri bilimsel olana muhalif görmek, salgının bedene değilse de inanca ve kültüre verdiği hasarlardır. Bu yaklaşım meş-

ruiyetini, hiç şüphesiz ölümün çirkin ve dehşet verici olduğu varsayımından almaktadır. Ölüm istisnasız herkes için mi böyledir? Buradan hareketle, virüs ve aşk olarak iki yaklaşım tarzının ölüm üzerindeki anlamlandırmaları ele alınabilecektir. Bir yanda *Covid-19*, diğer yanda *Bab'Aziz* filmi.

Metafor olarak Ölüm ve Bab'Aziz

Susan Sontag *Metafor olarak Hastalık* adlı kitabında AIDS, kanser ve tüberküloz hastalıklarını yüz yıllar içinde gerçekleşen toplumsal değişimin göstergeleri olarak oku-

muştur. Yazara göre, modern Batı özellikle 18.yy'dan itibaren başlayarak hastalık tasvirlerini bir tür düşman ve savaş söylemleriyle etiketlemektedir. Benzer şekilde bugün de "koronavirüse karşı savaş" esastır. Dahası ölüm ve ölümün çağrışımları olan hastalık ve ihtiyaçlılık, modern kültürün ürkütücü öteki yüzleri olarak görülmektedir. Öyle ki modern gündelik yaşamın dışına itilen yaşlılar ile bugün virüsün en fazla hedefi olan yaşlılar, bu yakınsamanın tesadüfi-olmayan tezahürleridir. Hastalık ve hastalığın izlerini taşıyan her şey, ebediyen silinmesi gereken lekelerdir sanki. Ne var ki belki de iyileştirilmesi gereken tek şey koronavirüs değil; salgının ön-şartlarını hazırlayan kötülüklerimiz ve ölümle ilgili yanlış-tanımlamalarımızdır. Bab'Aziz filmini bugün yeniden gündeme getirmenin gayesi, biraz da bu olasılık ve olanak üzerine düşündürmektir.

Çöl üçlemesi'nin üçüncüsü olan Bab'Aziz gerek konusu itibarıyla gerekse çekilme niyeti kabilinden ölümle yakından ilgili bir filmidir. *Bab'Aziz* (2005) filminin işaret ettiği ölüm, nefsin ölümüdür. Yeniden insan olmanın önünü tıkayan cehalet, kibir ve varlık sevgisinin ölümüdür. Yönetmenliğini Nacer Khemir'in yaptığı film, gideceği yere dair elinde imanından başka bir şeyi olmayan âma bir dervişin yol hikayesidir. Başta Mevlâna olmak üzere İslam tasavvuf görüşleriyle bezenmiş film; dekordan müziğe, dilden anlatıya, teknikten sembolere İslam sanatının

üstün esintilerini altı hikâye etrafında masalsı bir dokuyla izleyicinin yüzüne üfleemektedir. Yönetmen,

kendisine bu filmi neden çektiğini soranlara şu cevabı vermiştir: "Babanızın yanında yürüdüğünüzde ve onun çamura batıp yüzünün kirlendiğini gördüğünüzde ne yaparsınız? Kalkmasına yardım eder, ceketinizle ya da gömleğinizle yüzünü silersiniz. Ben, babamın yüzünde her zaman İslam'ı gördüm. Filmimde bilgelik ve aşk dolu, misafirperver ve metanetli bir Müslüman kültürünü göstererek onun yüzünü silmeye çalıştım. Başka bir deyişle, 11 Eylül sonrası histerik dünya ve medyanın yansıttığı İslam algısına karşı çıkan bir duruşla Bab'Aziz fikriyatını işledim".

Virüs olarak Ölüm

11 Eylül, bir gerçeğe dayansın ya da dayanmasın, hakkında geliştirilen propaganda ile bugün büyük oranda kurgusal bir meseledir. 11 Eylül, sterilleştirilmiş ve ölüm felaketinden arındırılmış Batı toplumlarının sahip oldukları pürüzsüz döngünün esasında ne denli kırılğan olduğunu ortaya koymuştu. Ardından, korkular yeni korkuları ve bu da beraberinde savunma hakkı adı altında yeni saldırganlıkları getirmişti. Bugün düşman ise varlığın içinde, onunla birlikte kendini büyüten ve herkesi bir diğerrinin zımnı katili yapan; ülkesiz, kimliksiz ve ideolojisiz bir virüs. Üstelik spor salonları, kürler, estetik operasyonlarla kusursuzlaştırılan ve detokslarla arındırılan bedenlere sızma tehdidiyle doludur.

Uzun yıllardır, ölüm ve ölümün izleriyle kıyasıya savaşan modern/seküler birey, koronavirüs salgınında görüldüğü üzere, tam da kaçtığı şeyin içine düşmüştür. Virüs, dehşet verici gördüğü ölü-

mün, artık televizyonlarda izlenen ve yalnızca başkalarına uğrayan bir şey olmadığını, sokağının ya da odasının hemen bir köşesinde kendisini bulabileceğini hatırlatmıştır. Kitlelölüm bu kez Bağdat'ta, Kabil'de, Gazze'de ya da İdlib'te değil; New York'ta, Londra'da, Paris'te, Milano'da, Madrid'de, Moskova'da ve Münih'tedir. Kiloetrelerce uzaklarda değil, içerdedir. Orada değil, bu kez buradadır. Modernler için ölüm hikâyesinin sonudur. Modern kültürde ölüm, tedavisi mümkün olmayan virüstür. O, yeni bir başlangıç değil, mutlak bir sondur. Modern karakterler için hayat sadece yaşamaktan ibarettir. Sonsuzluk denen şey ise olsa olsa, içi yaşama arzusuyla istiflenmiş şimdiler manzumesidir. Susan Sontag'ın kanser için söylediği şey koronavirüs için de mümkün olsa gerek. Bu hastalık bedeninin yalnızca bedenden ibaret olduğu savını yeniden gözden geçirmeye davet etmektedir. Ölümsüzlük istencini somutlaştıran modern tıbbın gölgesinde, yaşamın daima pamuk ipliğine bağlı olduğunu vaaz etmektedir. Koronavirüs, tıpkı sosyal medyada hızla çoğalan trendler gibi göz açıp kapayıncaya yayılmakta; kameralarla korunan yüksek güvenlikli kentleri ve insanları tehdit etmektedir. Virüsün bulaşma hızı, gücünü belki de içinde yaşadığımız hız çağından almaktadır. Dahası insanlar, hastalar, ölümler ve sağlıklılar olarak sınıflandırılıp, bilgi çağının salt niceliksel verileri olarak kaydedilmekte ve silinmektedir.

Aşk olarak Ölüm

Salgından bağımsız olarak söylemek gerekir ki, aşıklar için hastalık

olgunluğun yolu, ölüm ise dosta kavuşmadır. Ölüm aşığın yaşamının sonunda değil, daima ortasındadır. O kaçılan değil, beraber yaşanıldır. Bab'Aziz'in sarığı kefenidir örneğin. Yani ölüm hem baş üstünde tutulan hem de baş kadar yakın olandır. Erdemin mihenk taşıdır. Ölüm hayatidir; çünkü o neyin gerçekten kalıcı ve değerli, neyin ise geçici ve pespaye olduğunun ölçüsüdür. Yaşama daima öleceği gerçeğinin penceresinden bakabilenler, tıpkı Yunus gibi, gönül yıkmayı Kabe'yi yıkmakla eş görürler. Hastalıklara tedbir alan ama onu yadırgamayan biri, ancak ölüm düşüncesinin olgunlaştırdığı kişidir. Ölümü anmak, yani ölmekten önce ölmek, bozguncu arzusunun ve yıkıcı tekebbürün terbiyecisidir. Fanilik hissinin kazandırdığı tevazu, samimiyet ve inanç, Bab'Aziz'de gördüğümüz gibi yalnızca ölüm-sonrasının değil, yaşamın da şaşmaz pusulasıdır. Filmde Bab'Aziz ile yol arkadaşı küçük İshar arasında geçen diyalog bu anlamda eşsiz bir özettir:

Yalnız gidemez misin?

Yolumu bulurum.

Ya kaybolursan!

İman sahibi asla kaybolmaz benim küçük meleğim. Mutmain bir nefes, asla yolunu kaybetmez.

Peki, toplantı nerede?

Bilmiyorum meleğim.

Diğerleri biliyorlar mı?

Hayır, onlar da bilmiyorlar.

Peki, toplantının nerede olduğunu bilmeden, sen nasıl gideceksin?

Yürümek kâfi, yalnızca yürü... Davetliler yolu bir şekilde bulurlar!

Ölüm, tüm aşıkların bir araya geldikleri bir buluşma türüdür. Öte yandan yaşam hem çok yaşamayı hem de yaşamayı çok sevenler için tehlikeli ve dehşetlidir. José Sarmago'nun *Ölüm Bir Varmış Bir Yokmuş* adlı romanında anlatıldığı gibi, ölüm yaşamı terk edip kimse ölmemeye başladığında, yaşamın kendisi yıkıcı olmaktadır. Ölümün olmadığı yerde yaşam, anlam ve gerekçeden mahrum kalır. Ölüm doğaldır. Çünkü ölüm tabiatın değişmez kanunudur. *Nasıl Ölüyoruz* isimli etkileyici kitabın yazarı Yale Üniversitesi tıp profesörlerinden Sherwin B. Nuland da bu minvalde bir doktor olarak hazırladığı ölüm raporlarına her seferinde bilinen tıbbi bir ölüm nedeni yazmak zorunda bırakıldığından hayıflanarak, bunun insanın ölümlü olduğu gerçeğini örtbas etme girişimi olduğundan bahseder. Yazara göre de insan hasta olduğu için değil, yalnızca ölümlü olduğu için ölür.

Ezcümle

Koronavirüs nedeniyle yaşanması muhtemel kayıpları azaltmaya çalışmak hiç şüphesiz insani bir yükümlülüktür. Ancak salgının gün-

deme getirmesi gereken tek mesele onun aşısı, ilaç ve karantina türevi sağlık boyutu olmamalıdır. Bab'Aziz filminin açtığı ufuk ve salgının kışkırttığı düşünceler eşliğinde, unuttuklarımızı ya da ihmal ettiklerimizi hatırlamanın daha elzem olduğu kanısındayım. Mademki her çağ kendi yaşam biçimine uygun bir hastalık formu türetiyor, öyleyse virüsle birlikte çağı iyileştirmenin yollarını sorgulamak, salgın-sonrası gündemin ana sorunsalı olmalıdır. Bu anlamda Bab'Aziz filmi Allah'ın azametini gösterirken, yaşanan salgın insanın aciziyetini mimlemektedir. Bu ikilem aynı zamanda yaşamın kırılabilirliği karşısında ölümün kaçınılmazlığını, iyiliğin yüceliği karşısında kibrin küçültücülüğünü, zamanın hızı karşısında nedametini/tevbenin aciliyetini ve aynı zamanda; düşünsel, eylemsel ve bedensel virüslere bulanık modern dünya karşısında maddi ve manevi sadeliğin değerini ve sağlığın kıymetini hatırlatmaktadır.

Bunun için aslolan yola düşmektir. Bab'Aziz filminde bir karakter, çöl rüzgarlarının ortasında etrafı açık vıran bir camiyi süpürürken görülür. Onun derdi, mekânı kalıcı temizlemek değildir. Zaten bu mümkün de değildir. Onun derdi, yolda olmaktır. İyi niyet üzre bulunmayı sürdürmektir. Bunun için yine filmdeki prens karakteri gibi, ki esasında o Bab'Aziz'in gençliğidir, baktığı suda aksini görmeyecek kadar benlikten silinmeye, yani nefes terbiyesine ihtiyaç vardır. Birey için ya da toplum için terbiye. Aşkla yaşamanın ve âşık olarak ölebilmenin gereği budur. ■

ETKİNLİKLER

Mart-Nisan 2020

KONFERANS (online)

KORONA SALGINI VE ULUSLARARASI SİSTEMİN YAPISI

Tarih: 2 Nisan 2020

Konuşmacı:

Dr. Essam Abdelshafy
Uluslararası İlişkiler Akademisi Başkanı

KONFERANS (online)

KORONAVİRÜS SALGINI VE ARAP DÜNYASI

Tarih: 9 Nisan 2020

Konuşmacı:

Prof. Dr. Seif el-İslam Chouia
Annaba Üniversitesi Öğretim Üyesi

PANEL

BAHAR KALKANI HAREKÂTI: SİYASİ VE GÜVENLİK BOYUTLARI İLE İDLİB

Tarih: 3 Mart 2020

Yer: ORSAM Konferans Salonu

Moderatör:

Doç. Dr. İsmail Numan Telci
ORSAM Başkan Yardımcısı ve Körfez Çalışmaları Koordinatörü

Konuşmacılar:

Samir Seifan
Harmoon Çağdaş Araştırmalar Merkezi Başkanı

Tuğg. Ahmet Rahal

Suriyeli Güvenlik Analisti ve Suriye Geçici Hükümeti eski Savunma Bakanı Yardımcısı

Oytun Orhan

ORSAM Levant Çalışmaları Koordinatörü

PANEL

MOSKOVA MUTABAKATI SONRASI İDLİB

Tarih: 11 Mart 2020

Yer: ORSAM Konferans Salonu

Moderatör:

Oytun Orhan

ORSAM Levant Çalışmaları Koordinatörü

Konuşmacılar:

Dima Moussa

Suriye Ulusal Koalisyonu Başkan Yardımcısı

Prof. Dr. Metin Aksoy

Selçuk Üniversitesi Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Murat Yeşiltaş

SETA Güvenlik Çalışmaları Koordinatörü

PANEL (Online)

MAĞRİB'DEN KÖRFEZ'E ORTADOĞU NEREYE?

Tarih: 15 Nisan 2020

Düzenleyen: ORSAM, Süleyman Demirel Üniversitesi (SDÜ)

Moderatör:

Doç. Dr. Selim Kanat
SDÜ ÜNİSAM Müdürü

Konuşmacılar:

Prof. Dr. Ahmet Uysal
ORSAM Başkanı

Doç. Dr. İsmail Numan Telci
ORSAM Başkan Yardımcısı ve Körfez Çalışmaları Koordinatörü

SEMİNER (Online)

ORSAM ORTADOĞU BAHAR SEMİNERLERİ 2020

Tarih: 2 Mart-20 Nisan 2020
Devam ediyor.

ALAN OKUMALARI (Online)

ARAPÇA ORTADOĞU OKUMALARI

Başlangıç Tarihi: 30 Mart 2020

Pazartesi-Çarşamba-Cuma 21.00-22.15

Devam ediyor.

İNGİLİZCE ORTADOĞU OKUMALARI

Başlangıç Tarihi: 31 Mart 2020

Salı-Perşembe-Cumartesi 21.00-22.15

Devam ediyor.

ORTADOĞU ANALİZ DERGİSİ ABONELİK FORMU

Adı/Soyadı :

T.C. Kimlik No. :

Kurum Adı :

Adres :

İl/İlçe :

Telefon :

Gsm :

E-Posta :

Tarihi :

Abonelik Tipi : 1 Yıllık Abonelik 60 TL (KDV dahil) ☐ 2 Yıllık Abonelik 110 TL (KDV dahil) ☐

- Dergimiz 2 ayda bir olmak üzere yılda toplam 6 sayı yayınlanmaktadır.
- Abonelere kurumumuzun analiz, rapor vs. yayınları da dergi ile ücretsiz olarak gönderilecektir.

Hesap Adı : ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ İKTİSADİ İŞLETMESİ
Şubesi : Ziraat Bankası Mustafa Kemal
TL Hesabı : IBAN TR 0500 0100 2486 8886 2022 5001

Yukarıda bilgileri verilen hesaba abonelik ücretini yatırdıktan sonra formu eksiksiz doldurarak dekont ile birlikte abonelik@orsam.org.tr adresine e-posta gönderiniz.
Banka açıklama kısmına (ad-soyad) eklemeyi unutmayınız.

Ortadoğu Araştırmaları Merkezi
مركز دراسات الشرق الأوسط
Center for Middle Eastern Studies

Mustafa Kemal Mah. 2128. Sk.
No: 3 Çankaya / Ankara

+90 (850) 888 15 20
+90 (312) 430 39 48

info@orsam.org.tr
www.orsam.org.tr

f in t y
/orsamorgtr

ORSAM Yayınları

ORSAM, süreli yayınları kapsamında Ortadoğu Analiz ve Ortadoğu Etütleri dergilerini yayınlamaktadır. İki aylık periyotlarla Türkçe olarak yayınlanan Ortadoğu Analiz, Ortadoğu'daki güncel gelişmelere dair uzman görüşlerine yer vermektedir. Ortadoğu Etütleri, ORSAM'ın altı ayda bir yayınlanan uluslararası ilişkiler dergisidir. İngilizce ve Türkçe yayınlanan, hakemli ve akademik bir dergi olan Ortadoğu Etütleri, konularının uzmanı akademisyenlerin katkılarıyla oluşturulmaktadır. Alanında saygın, yerli ve yabancı akademisyenlerin makalelerinin yayımlandığı Ortadoğu Etütleri dergisi dünyanın başlıca sosyal bilimler indekslerinden Applied Sciences Index and Abstracts (ASSIA), EBSCO Host, Index Islamicus, International Bibliography of Social Sciences (IBBS), Worldwide Political Science Abstracts (WPSA) tarafından taranmaktadır.

📍 Mustafa Kemal Mah. 2128. Sok.
No:3 Çankaya/Ankara

☎ +90 (850) 888 15 20
☎ +90 (312) 430 39 48

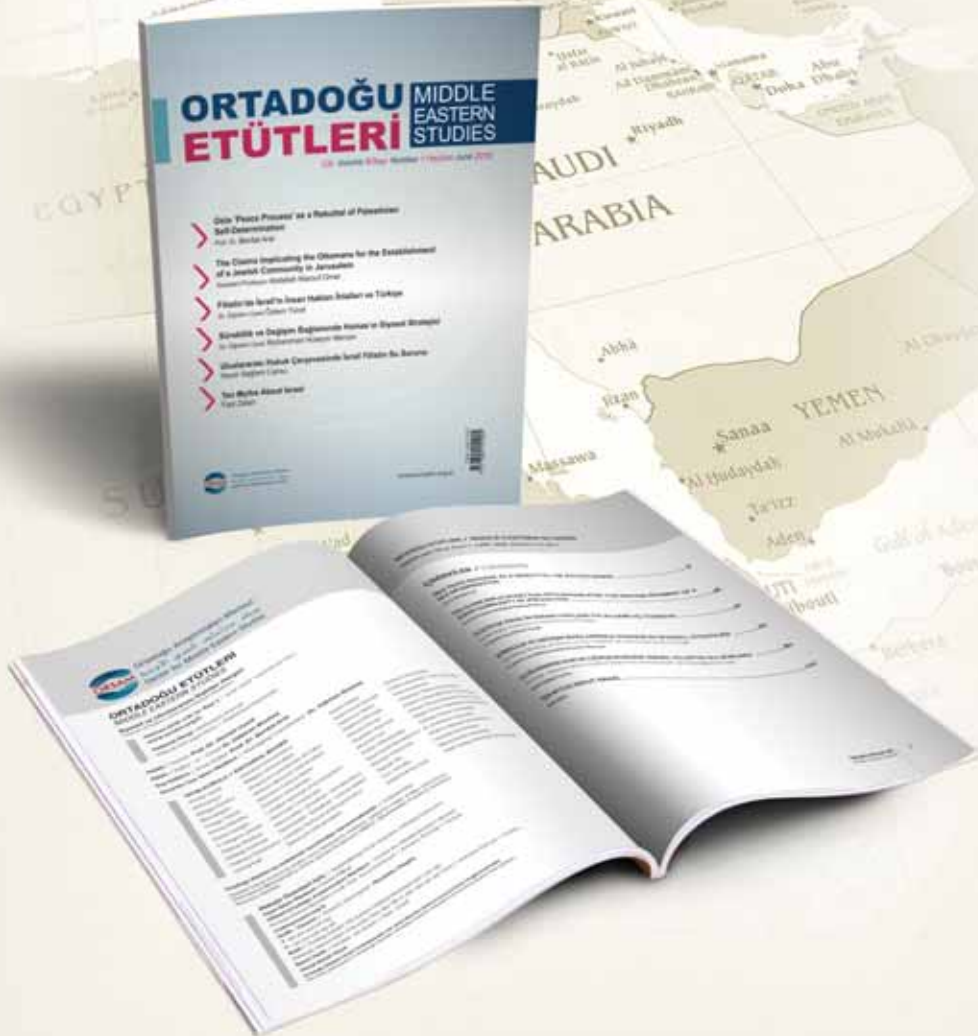
✉ info@orsam.org.tr
🌐 www.orsam.org.tr

📱 orsamtr

ORTADOĞU ETÜTLERİ

MIDDLE EASTERN STUDIES

Hakemli Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi